

גיליון מס' 60

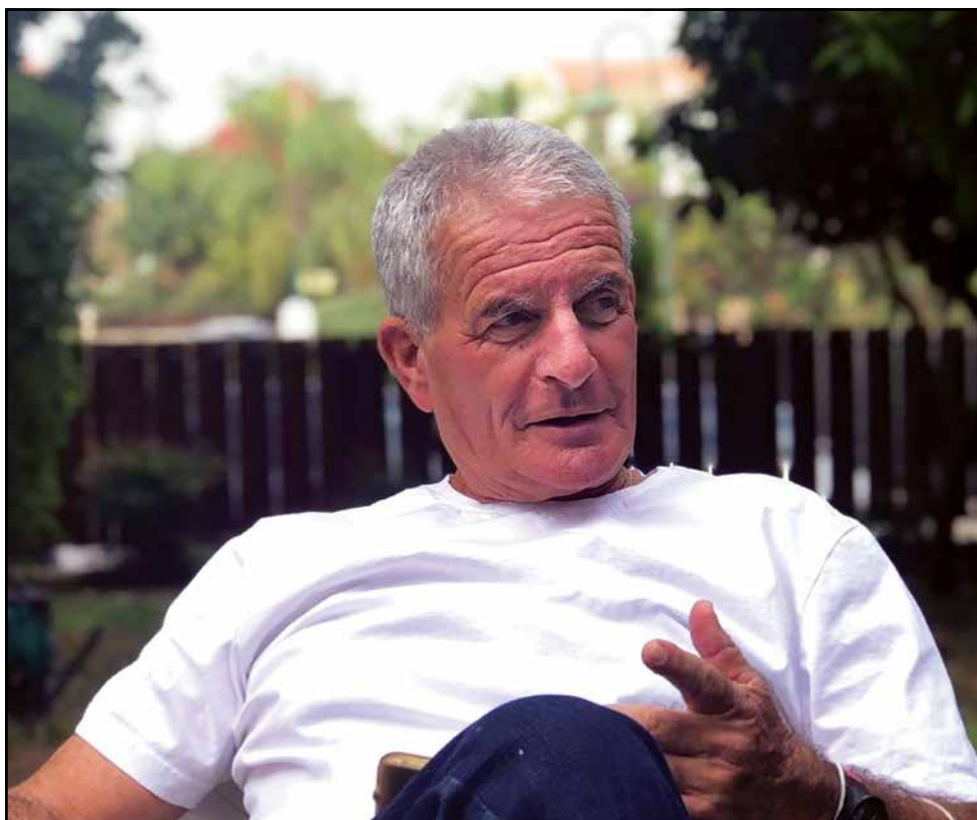
קול לובלין

ופולאבי

"לובלינער שטימע"

שנתון ארגוני הלובלינאים בישראל ובחו"ל • יערלעכע אויסגאבע פון די לובלינער אין ישראל און אין די תפוצות

מס' 60 • חשון תשפ"ה • www.kollublin.wordpress.com • נובמבר 2024

איציק סער איננו

דבר יושב-ראש העמותה

צביקה שולמן

נוסף על כל הצער בשל המלחמה, פקד אותנו עוד עצב גדול: חברנו היקר ואהוב ליבנו, **יצחק (איציק) סער**, נפטר בפתאומיות טרם זמנו בתחילת השנה. איציק ז"ל, דור שני ליוצאי פולאוו, היה מחויב בכל נשמתו להנצחת זיכרון הקהילה. במשך שנים רבות הוא היה חבר בוועד העמותה ותרם רבות לקידום כל הפעילויות. איציק ידע לטפח מוטיבציה גבוהה של החברים, להקשיב, לתת עצה טובה ולפזר אנרגיות חיוביות. **יצחק (איציק) סער היה חבר, והוא חסר לנו מאוד.**

האזכרה השנתית ביום השואה לזכרם של נרצחי לובלין התקיימה במועדה ליד המצבה בבית העלמין בנחלת יצחק. גם האזכרה של יוצאי פולאוו התקיימה במועדה ליד האנדרטה בבית העלמין בחולון. שתי האזכרות היו מכובדות, מרגשות ומשמעותיות. תודה לכל המשתתפים באזכרות.

הסעודה היהודית-פולנית השנתית מספר 10 התקיימה במאי 2024 בקיבוץ נחשונים. לסעודה הגיעו אורחים רבים עם מיטב המנות, וזכינו לערב מהנה במיוחד. תודה לחברת ועד העמותה דברת טומפסון ולמשפחתה על ארגון ואירוח ערב זה.

במסגרת טיולי מורשת, הוביל אותנו דני אדמון בסיור אנדרטאות משואה לתקומה, באזור שער הגיא. היה זה טיול יפהפה, מרחיב דעת וממלא את הלב, במסלול נופי מלטרון עד יער הקדושים. כיפאק לדני!

השנה השלמנו פרויקט שאנו גאים מאוד בו. מספר לא מבוטל של חברות וחברים בעמותה השתתפו בכתיבת ספר המתאר את החוויה האישית של בני הדור השני והדור השלישי במסעותיהם ללובלין. הספר נכתב במהלך השנה האחרונה, והוא יצא לאור בספטמבר

חברות וחברים שלום,

זהו גיליון מספר 60 של "קול לובלין" - מאורע חשוב לפי כל קנה מידה. 60 גיליונות כתב העת מספרים במשך יותר מ-60 שנה את סיפורה של קהילת יוצאי לובלין לדורותיה, ובעשור האחרון גם את סיפורה של קהילת יוצאי פולאוו שהתמזגה עם ארגון יוצאי לובלין ויצרה יחד איתו את העמותה המשותפת. **כולנו גאים בעיתון שלנו**, אין כדוגמתו באף אחת מהקהילות האחרות. התכנים, התמונות וכל שאר המידע שבו מאחדים אותנו כקהילה, מאפשרים לנו להגיע לקהלים נוספים ומשמשים חוקרים, מדריכי טיולים, מורים ורבים אחרים. עורכי כתב העת, **דוד שטוקפיש ז"ל** (העורך של 38 הגיליונות הראשונים) ו**נטע אבידר** (עורכת גיליונות 39 עד 60, ועוד היד נטויה), **ראויים להערכה רבה ביותר על מפעל זה! אני מודה להם בשם כל החברות והחברים לדורותיהם.** תודה נוספת לשמואל אבידר, העורך הלשוני של 22 הגיליונות האחרונים.

השנה האחרונה (אנחנו סופרים שנה, מגיליון לגיליון) החלה בהתקפה רצחנית מרצועת עזה ונמשכה במלחמה נוראה בחזיתות רבות. 7 באוקטובר 2023 ייזכר לעד כיום שחור בהיסטוריה של העם שלנו. יום זה השפיע על כל אחת ואחד מאיתנו בכל חלקי הארץ, ואפילו על המתגוררים בחו"ל. כל אדם מכיר מישוהו שנפצע, נחטף או נרצח; לרבים זה קרה במעגל הקרוב ביותר. תנחומי לכל המשפחות. אנחנו עדיין במלחמה היומיומית הארוכה הזו, ולמרות זאת מנסים לקיים שגרה. זה כמעט בלתי אפשרי: הפחד, העצב ומצב הרוח הירוד מאיימים לשתק כל פעילות. אולם אף שהכינוס השנתי בנובמבר 2023 בוטל עקב המצב, שאר הפעילויות של העמותה התקיימו בשנה האחרונה.

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם שולחת תודה למכון הפולני בתל אביב,

ובייחוד לגב' יוליה מצקביץ' מהמחלקה לתרבות ואומנות,

על שיתוף הפעולה עם העמותה בארגון הסעודה היהודית-פולנית המסורתית שלנו

ועל התמיכה בהשקת הספר שכתבנו השנה, "גשר על פני תהום".

נשמח לשתף פעולה גם בשנים הבאות.

התוכן - אינהלט

צביקה שולמן / דבר יושב-ראש העמותה 3

"קול לובלין" בן שישים 5

צביקה שולמן / איך נולד הספר "גשר על פני תהום" 6

צפורה נהיר / "גשר על פני תהום" 8

אזכרה 10

תומאש פייטרשביץ / העיר הולכת ונעלמת 12

דודו פלמה / יזכור (שיר) 14

נילי מליק שפיגל / לאלכס דנציג (שיר) 15

דני אדמון / פרידה מאלכס דנציג 16

לגאול את שמם מן השכחה

נטע אבידר / רבקה ברגר: להכיר אומנית לא נודעת דרך שרידי אומנותה 18

בתוך המאמר נמצא שירו של אברהם רייזין, "הקיר" - "די וואנד" 25

אלכס גורי / ורה (שרה) רפפורט ומחלת ז'גוטה 32

יהודית זילברייך קוכמן / אבי, יצחק מאיר זילברייך 40

תגלית

פיוטר נרדיק / הספרייה של ישיבת חכמי לובלין 46

ספרות

ספר חדש: טובה אבירם / הילד מלובלין 50

סיפור קצר: יהודית מאיר / הזמיר (עברית) 54

יהודית מאיר / דער סאלאוויי (יידיש) 56

טיולי מורשת

דני אדמון / סיור משואה לתקומה 58

בתיאבון!

טובה וקס / פלעצאלאך בלובלין 68

הסעודה השנתית

נירה רוסו / הארוחה הפולנית שלי 71

אלבום הסעודה השנתית 74

המטבח של יהודי פולין

גלית גינדי / בולקה - לחמניות פולניות של סבתא רבקה 78

תרומות - באשטיירונגען - DONATIONS

תרומות שנתקבלו מאוגוסט 2023 עד אוגוסט 2024 81

לזכר נפטרים - צום אנדענק

איציק סער (רבינישטיין) 82

גד גורי 88

נתן ניישטיין 90

חוני גיטר 92

אלכס דנציג 96

מרכז "שער הרודצקה - תיאטרון NN" / 16.3.2024 - המסתורין של אור וחושך ... 98

ENGLISH

Tzvika Shulman / From the Chairman's Desk 2 (107)

Tomasz Pietrasiewicz / The City Goes Away 4 (105)

Brama Grodzka - Teatr NN Centre / 16.3.2024 - The Mystery of Light and Darkness 6 (103)

שאר זא קער

שאלות, בקשות, הערות, הארות,

מכתבים ניתן להפנות אל:

יו"ר העמותה: **צביקה שולמן**

טלפון: 050-7306403

shulman.tzvika@gmail.com

רכזת העמותה: **איטה פישברג**

טלפון: 052-2214312

lublinassociation@gmail.com

עורכת "קול לובלין": **נטע אבידר**

טלפון: 055-6664561

nachum_a@bezeqint.net

"קול לובלין"

שנתון

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם
Lublin and vicinity Jewish Heritage Association

המערכת:

נטע זייטומירסקי-אבידר, יהודית מאיר

עריכה לשונית: שמוליק אבידר

המייסד והעורך הראשון: דוד שטוקפיש

דנה קורלנד - עיצוב ומיתוג גרפי

050-7377579

danakur22@gmail.com

קול לובלין בן שישים!

הגיליון הראשון של "קול לובלין" ראה אור בנובמבר שנת 1962, וזאת לציון עשרים שנה לחורבן קהילת יהודי לובלין. "קול לובלין" הוא ביטאון שנתי של ארגון יוצאי לובלין בישראל ובעולם. רצף שנתוני "קול לובלין" הרחיב את מאגר התוכן שהובא בספר "לובלין - אנציקלופדיה של גלויות". במגוון הנושאים, בשפע המידע ובעושר צורות הביטוי מהווה אוסף שנתוני "קול לובלין" המשך לספר לובלין.

ליום הולדתך ה-60, קבל ברכת כה לחי, בטאון יקר שלנו!

גיליון מס' 7, 1973
צבע כחול
לכבוד חצי יובל למדינה
וכינוס לובלינאים עולמי

גיליון מס' 4, 1970
יוזמה לבנות
את בית לובלין

גיליון מס' 2, 1964

הגיליון הראשון, 1962

גיליון מס' 42, 2006

גיליון מס' 40, 2004

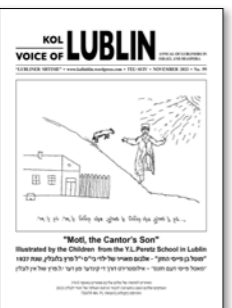
גיליון מס' 36, 2000

גיליון מס' 27, 1991

גיליון מס' 59, 2023

גיליון מס' 57, 2021

גיליון מס' 47, 2011

תבואו עם בני המשפחה, לרבות הדורות הצעירים יותר. אני מבטיח שהמפגשים יהיו משמעותיים וחשובים לכם ולכולנו.

אני רוצה להודות לחברי הוועד המסורים שמאפשרים את פעילות העמותה: נטע אבידר, איטה פישברג, יהודית מאיר, דברת טומפסון, דני אדמון, עידית יסעור, צילה טמיר, צילה מצרי וחנה שטרנשוס. תודה לגזבר יובל אבידר ולחברי ועדת הביקורת של העמותה, יוסי ריינהרץ ושמואל בר ישראל.

בהצלחה לכולנו. הלוואי שנגיע במהרה לסיום המלחמה ולזמנים של שקט ושלוה.

2024. השקת הספר התקיימה בבית אריאלה בתל אביב. לטקס ההשקה הגיעו רבים מהחברים: הקראנו קטעים מהספר, שרנו שירים של יצחק קצנלסון (בהובלת דני אדמון) וערכנו דיון מעניין וחשוב ביותר. שם הספר הוא "גשר על פני תהום", ועוד נדבר עליו בהמשך.

בספטמבר 2024 קיימנו אספה כללית של העמותה (ב"זום"). פעילות העמותה מתנהלת בשקיפות מלאה. העמותה קיבלה מרשם העמותות אישור ניהול תקין אשר תקף עד לדצמבר 2025.

אני מבקש להודות לכל המשתתפים הפעילים שמגיעים לפעילויות העמותה. תודה גם לכל התורמים. פעילויות העמותה מתאימות לכולם, ואשמח לפגוש את כולכם בכינוסים, באזכרות ובשאר הפעילויות. אשמח אם

צביקה שולמן,

יושב ראש עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם

הכינוס השנתי

יום רביעי, 27 בנובמבר 2024, כ"ו בחשוון תשפ"ה בשעה 19:00

בתוכנית:

קבלת פנים וכיבוד
אזכרה והדלקת 6 נרות זיכרון
ערב תרבות על "קול לובלין"

השנה הכינוס יתקיים בבית וילנה, שד' יהודית 30 תל-אביב

רכבת: תחנת רכבת השלום (עזריאלי), תחנת יהודית - הקו האדום של הרכבת הקלה. אוטובוסים (רשימה חלקית): 1, 40, 51, 59, 238, 506, 567, 600, 606. חנייה בסביבה: קיימים מספר חניונים ברחובות הסמוכים.

צביקה שולמן

איך נולד הספר

דברי פתיחה בטקס ההשקה לספר "גשר על פני תהום"

חזרנו מלובלין לישראל ביולי 2023, מייד לאחר הכינוס. החלטנו לאגד את החוויות האישיות שלנו לספר. כך התחיל הרעיון של הספר.

לאחר שנה היה ספר.

ספר צריך גם שם. התלבטנו רבות בבחירת שם הספר. הספר עוסק בנושאים מגוונים. מצאנו בתוך הספר את המילים "גשר על פני תהום". זה ממש התאים, זו המשמעות של הספר.

על מנת שהספר יצא לאור, חייבים כריכה יפה ומעניינת. כריכה עם ציור או תמונה לצד שם הספר.

בדמיוני ראיתי כריכה שמצויר עליה גשר גדול מעלתהום אינסופית. בעיני רוחי יכולתי לדעת ולראות איך הגשר בנוי. הגשר לא היה בנוי מעץ, גם לא מברזל, ואפילו לא מבטון. הוא היה בנוי כולו מאנשים - נשים וגברים, דתיים וחילונים, מלאומים שונים - אשר אוחזים זה את זה בנאמנות ובמסירות בידיהם וברגליהם. כולם ביחד הם המבנה ההנדסי של הגשר.

לא הצלחנו לצייר את הרעיון הזה, אפילו תוכנת AI לא הצליחה. ואז נטע שלנו ציירה ציור: יד תומכת ביד, יד מושטת פוגשת יד מושטת. היא ציירה יד רפויה שנוגעת ברכות ביד רפויה אחרת. החיבור בין שתי הידיים מאפשר את הביטחון והכבוד ההדדי אשר דרושים כדי להוביל את שתיהן ואותנו לכל מקום, להתגבר על כל קושי, וביחד לבנות את האמון ואת החברות האמיתית.

אנחנו, יוצאי ושורדי העיר לובלין וסביבותיה, בני הדור השני והדור ההשלישי, טסנו אל העיר והמחוז שמשפחותינו חיו בהם מאות שנים - וחזרנו בשלום.

טסנו וביקרנו בעיר ובמחוז שהופך האמון של הורינו באדמה ובאנשים אשר גרו בהם, במקומות שהמשפחות שלנו נרצחו בהם באכזריות ובממדים שקשה לתאר.

טסנו, למדנו, חוונו וחזרנו בהרגשה טובה, הרגשה של משמעות.

טסנו לעיר לובלין ולמחוז לובלין ופגשנו את תולדותינו, את המעט שנשאר להיאחז בו. פגשנו גם אנשים מקומיים, לובלינאים, פולנים נוצרים... כמונו הם בני הדור השני והדור השלישי, אבל משם. גם הם אחרי המלחמה הנוראה ההיא. הם, הפולנים האלה, קיבלו אותנו בחיוך וחיבוק, בהבנה, בלי להסתיר דבר ובלי להתנצל. התאהבנו בהם, והם גרמו לנו לרצות לשוב ללובלין שוב ושוב. הפולנים האלה הם החברים שלנו מתיאטרון NN, מעיריית לובלין ומהעיר לובלין. הם אפשרו לנו לטוס ללובלין, לקבל מידע, להתמלא בחוויות ולחזור בהתרוממות רוח.

צפורה נהיר

“גשר על פני תהום”

דברים בערב ההשקה של הספר

השקת הספר “גשר על פני תהום”
צילום: יוליה מצקביץ

נפשית, תורשתית. נוצר חיבור אל השורשים, אל העבר, אל הזיכרונות. רצונו של הדור השני לחבור מחדש אל זכר המשפחות שנכחדו. התממש באמצעות פעולות הנצחה, בניית זיכרון.

הדור השני לקח על עצמו ביוזמה את התפקיד לגשר את העבר עם הקיום העכשווי, כהכנה לעתיד, לבל נהיה עוד מפוזרים, מקוטעים, חסרי חשיבות, ללא עבר וללא עתיד. זאת הייתה תרומתם של בני הדור השני. תפקידם היה קשה ביותר: מצד אחד עולם מלא שנכחד לעד, והם עמלים להציל את שרידיו, ומצד שני הם לא חוו אישית את העולם ההוא.

בני הדור השלישי, הרביעי ואילך - הם אלה המשקמים את עמנו, הם מציירים לנו את המפה האנושית שלנו כאן ועכשיו, ומסר לדורות הבאים.

בתקופה קשה זאת שאנו חווים כיום, אני מסתכלת על נכדי, והם שונים.

מה שמנחה את תוכן חייהם אינו החזון ושברו, פחות אשליות. הם חיים את היום-יום ומתמודדים עם קשיי ההווה. רגליהם נטועות חזק בקרקע. אני מסתכלת עליהם ומתמלאת באופטימיות.

בעצם, אני לא שייכת לחבורת אנשים אלה, שהכרתי ונקשרתי אליהם מאז הכינוס ההיסטורי ב-2017 בלובלין.

אני שייכת לאלה שחוו ושרדו את השואה. הגעתי ללובלין ממחנה השמדה מיידנק, עם שחרור העיר ע"י הצבא האדום ב 22 ביולי 1944.

כשהגעתי לכנס בלובלין, הרגשתי שאני לא כל כך שייכת לקבוצה הנחמדה הזאת.

אני שייכת לדור שנפל לתהום, הושמד ואין לו תקומה. פגשתי אנשים שחזרו מהמלחמה לפולין וחפשו את המשפחות, וגילו שאין לאן לחזור.

כל המסגרות של החיים נשברו. מצד שני החלו ניסיונות של בניית גשר אל העבר וקשר עם ההווה.

בעלייתם ארצה הם באו אל מדינה חדשה שזה עתה קמה, עם אתגרים משלה, ועם שמחת-חיים משלה. הם היו צריכים למצוא את עצמם במציאות חדשה, וזה לא היה קל. לא לכולם היה כוח, והם שתקו.

בניהם - בני הדור השני - ילדי הארץ, ארץ חופשית, הם נשאו על גבם את המורשת הקשה.

בכנס בלובלין פגשתי את בני הדור השני שחיפשו את העבר.

השתוממתי. זאת הייתה חוויה לא מוכרת לי. בני הדור השני שיחזרו משפחות שאבדו, חיפשו שורשים ומצאו שורשים. היה זה כאילו האנשים הקרובים לנו נשאו בינינו. כאילו למרות שהם אבדו פיזית, הם נשאו

יום השואה 2024

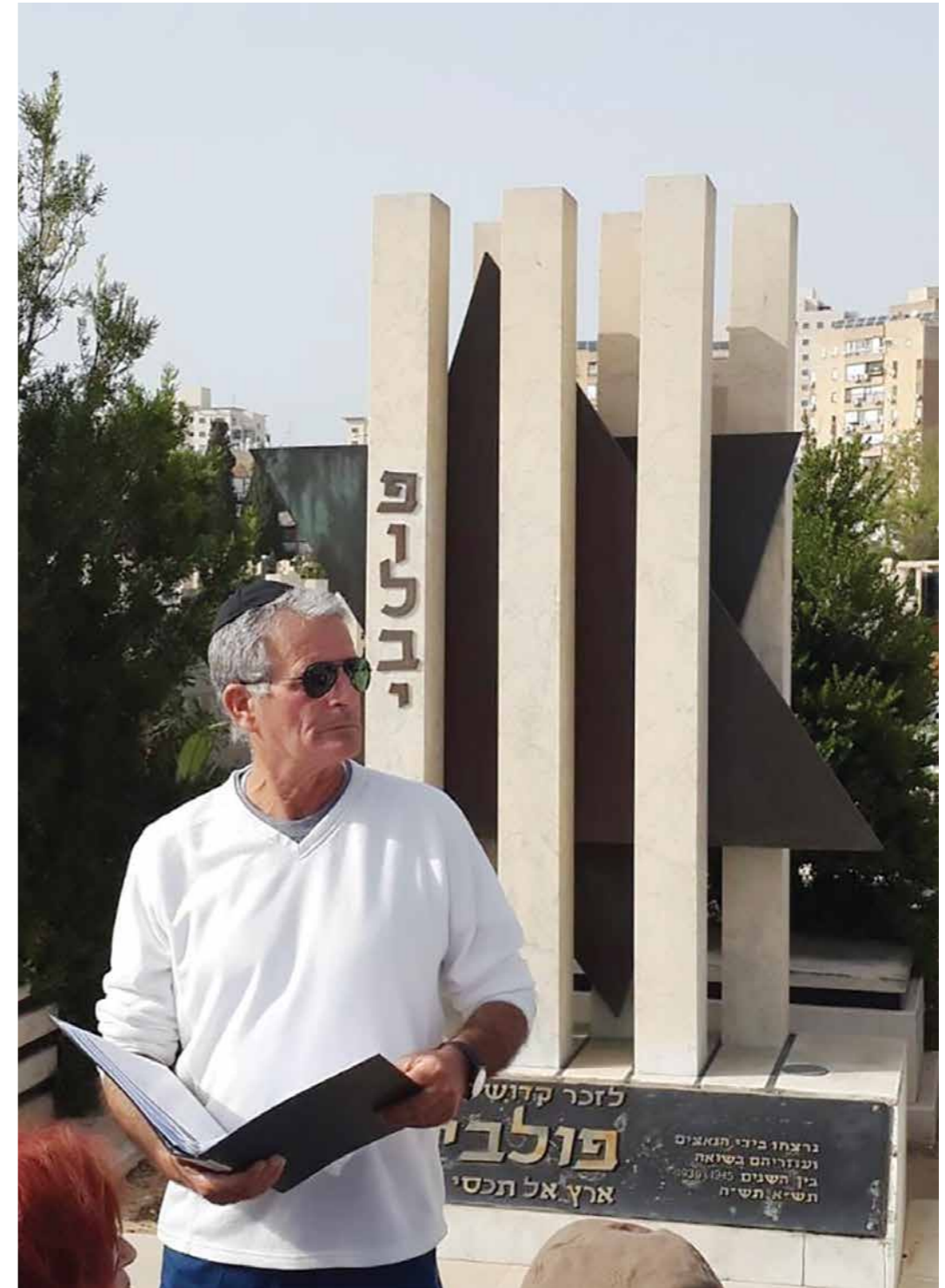

אזכרה לקהילת לובלין

ביום השואה 2024 - מתפללים לשלום החטופים

האזכרה השנתית

איציק סער עומד לפני האנדרטה באזכרה לקהילת פולאבי

**הרובע היהודי בלובלין חרב עד עפר, וכל יהודי העיר נשלחו אל מותם.
לובלין התרוקנה מיהודיה.**

העיר הולכת ונעלמת

פואמה מאת תומאש פייטרשביץ', מייסד ומנהל תיאטרון NN

העיר הולכת ונעלמת.

שפות נעלמות, אותיות, כתובות חרוטות, מנורות ומזוזות.

מצבות נעלמות, גם שבריהן נעלמים.

גווילי תורה הולכים ונעלמים על קרעיהם המפויחים.

ספרים הולכים ונעלמים, עיתונים, שלטים, כרזות, גלויות ומכתבים.

הולכים ונעלמים מנעולים ומפתחות, גם מסמרים, צירים, מרזבים,

דליים וקערות, מזלגות, כפות, סכינים, מספריים ומחטים.

שברי לבנים נעלמים. גם אבני הרחוב נעלמות.

אין עוד קנקנים, ספלים וצלחות.

הולכים ונעלמים בגדים, קולבים, מלתחות, ארונות, שולחנות ומראות.

אין עוד זהב וכסף, מפות שולחן, מפיות, מעשי ריקמה, מצעים,

קְסָתוֹת, כריות, ארגזים ומזוודות.

חנויות הולכות ונעלמות, דוכני גזוז, דוכני חלפנים,

דוכני שוק, הקצביות והמאפיות.

דירות הולכות ונעלמות, חדרים ומטבחים,

עליות גג, מרתפים וחדרי מדרגות,

חצרות, שערים, צריפים ומחסנים.

נעלמים מקומות מסתור שלא נתגלו:

בתנורים, בקירות ומתחת לרצפה,

בעליות גג ובמרתפים

מאחורי ארונות ובתוכם.

הולכים ונעלמים צעצועים, בובות וליצנים.

נעליים הולכות ונעלמות, ירמולקות וקיטלים,

חולצות, שמלות, בדים,

פאות ומשקפיים.

נעלמים כינורות, חצוצרות, קלרינטים.

נעלמים כלבים, חתולים ופרחים.

נעלמים סוסים, עגלות ועגלוניים.

דלתות וחלונות של דירות היהודים נעלמים.

הצלם הולך ונעלם, המצלמה שלו, המבחנות והמגשים נעלמים.

תצלומים הולכים ונעלמים ובהם אנשים,

בקבוצות או ביחידים,

אל מול הרקע ובתוך הרקע,

בתנועה וללא תנועה,

בסטודיו, בפארק, ברחוב,

צעירים וזקנים, עשירים ועניים, נשים, גברים, ילדים,

נופשים, חיילים, פקידים, עורכי דין ורופאים,

מאוהבים, עצובים, שמחים.

מורים, סנדלרים, חייטים, פרוונים, קצבים, אופים,

סבלים ורוכלים, שואבי מים, זגגים, מוזיקאים

רבנים, חסידים, שמשים,

קומוניסטים וסוציאליסטים, בונדיסטים וציונים,

מצעדים ועצרות, עוברי אורח ומשקיפים מהצד.

הולכים ונעלמים חיים ומתים, משפחות שלמות.

נעלמים מלכה, אהרון, בָּרָק ומוישה, מושיק ורחליה

יעקב, מרדכי, שלימה, שמואל ואברהם.

מורדקו, יצחק וישראל, הרש, ניוטה, יענקל

הם הולכים ונעלמים אל תוך האוויר. המוזיקה מתנגנת.

הולכים ונעלמים שמות משפחה, כתובות ותאריכים, שמות הרחובות:

ברוברנה (Browarna), נובה (Nowa), לוברטובסקה (Lubartowska),

וודופוינה (Wodopojna), מוסטובה (Mostowa), בלוטניקי (Błotniki),

יאטצ'נה (Jateczna), קרבייצקה (Krawiecka), קז'יבה (Krzywa),

נדסטאוונה (Nadstawna), ניסקה (Niska), אוקולנה (Okólna),

פודזמ'צה וזאמקובה (Podzamecze and Zamkowa),

שירוקה וונסקה (Szeroka and Wąska), דאוונה (Dawna),

סמטת וייניאבסקה וכיכר וייניאבסקי (Wieniawska Lane and Wieniawski Square),

וייניאבה (Wieniawa).

בתים ורחובות הולכים ונעלמים. העיר הולכת ונעלמת.

החלומות נעלמים. אנשים נעלמים ואינם. הרכבות עזבו.

מתחת לאדמה, בחשיכה, זורם נהר.

הוא שוטף את הבוץ, החול, האפר, הזיכרון.

במרחק מאיר הפנס האדום של החולד.

נכנסת חלודה, טחב, לחות, אבק.

הרוח נושבת.

* * *

הרובע היהודי העתיק פודזמ'צה

בכל אביב, כאשר השלג נמס מעל כרי הדשא שהקיפו את המצודה, כאן במקום שהייתה פעם העיר היהודית, נגלות מִכְתוֹת קטנות של לבנים אדומות. הן רְבוֹת. הן נראות כמו אבני ענבר שנסחפו לחוף הים בעת סערה. הן נראות היטב בימים חמים ללא גשם, כאשר האדמה יבשה. ניתן למצוא גם שברים של מנעולים חלודים, צירי חלונות, מרזבים, מסמרים, מפתחות אכולי חלודה. העיר מגיחה מתוך האדמה, מזכירה את נוכחותה, מזכירה כי מתחת לדשא, לאספלט ולבטון, חבויים עדיין יסודות הבתים שעמדו פה פעם.

תרגום: סנדרה הדר; עריכה: טל שוורץ

נילי מליק שפיגל לאלכס דנציג

כָּל הַהִיסְטוֹרְיָה הַיְהוּדִית
יוצאת מהספרים לכבודך
המארכאות העלילות הגבורות
בתהלוכה חפוית ראש
בשירת קינה
איזהו האיש המושל ברוחו
שעיניו עדות לחרבן
וגופו אסור
וזקנו יורד על פי מדותיו
ומתוך השבי
אוהב את הבריות
ומקרבן להיסטוריה
וההיסטוריה
מקרבת אותו אליה
ונושקת לו
עם שלא יודע את
האלכס שבו -
אין לו עתיד

דודו פלמה יזכר

לא היינו צריכים להתאמץ יותר מדי כדי להבין שיום השואה יגיע אלינו השנה איום ונורא מתמיד. כי הוא נושא עימו בתוכו איזה נוסע שמיני איום שהושל בו בשבעה באוקטובר. מדי שנה אני קורא את ה"יזכור" שכתבתי ליום השואה, בטקס שמתקיים במוצאי יום השואה, בבית הקברות של קיבוץ כפר הנשיא, ליד האנדרטה שהקמנו שם. השנה הרגשתי, שאני כפוי לשלב בתוך היזכור הזה, גם את אירועי הרצח וההפקרה שהתגוללו על ראשינו בשבעה באוקטובר, והותירו אותנו שבורים ומרוסקים ומפוזרים לכל עבר. ועד היום עוד לא הצלחנו לאסוף את עצמנו מן השברים.

כי מי שזוכר שכח ומי ששכח יעיד
איך הפלו חותמות הזמן, ושוב
מובלים יהודים לדכאו, לבוכנולד, לנוינגמה,
שוב הן משפלות למות בראונסבריק, שוב הם
מתים כמו בהתנצלות בטרבלניקה, בחלמנו, במידנק,
עוד מנגנים ולס אחרון באושוויץ ובברגן-בלזן,
עוד חורקות שנים מתפוררות בטרזין ובסובבור,

כי מי שזוכר שכח ומי ששכח יעיד
כי אנחנו היינו כל זקן ששם הוצא להורג
וכל תינוק שלמות שם נרחה,
אנחנו תא של זכויות מול ישראל,
כי מי שזוכר שכח ומי ששכח יזכר
כי היינו
ישראל.

כי מי שזוכר שכח ומי ששכח יעיד
איך לאט הם נאלמו נודרי הנדר
שדבר לא לשלם ושוב
מתים הנערים ונגנים בידם שוב
בקבוקי תבערה מתצלומים ישנים
מתנפצים באור צהב על דפן משריגים,

כי מי שזוכר שכח ומי ששכח יעיד
איך הן עולות ובאות מעברים
פאניות חלדות המבקיעות את השכחה
זעקות הנטבחים מנחל עז ונתיב העשרה איכה
פתולעים מתפתלות במחלות הזכרון
עולים המתים מפסטיבל נוֹבָה, שוב הנערים
משכונת הצעירים בכפר עזה
מזמרים בשמים בקולות של מלאכים,

כי מי שזוכר שכח ומי ששכח יעיד
איך בנר עז צוחקים הקוזקים -
למה מיללים תינוקות בקבוץ בארי
ומדוע נאנקות התפלות בשדרות.
ושוב צונפים הסוסים בשבילי קולומא
שוב מרעידות נשים בטרנוב,

אלכס לא דיבר על ההיסטוריה. הוא חי אותה

לא היה אדם לאורך כל ההיסטוריה, שפעל מתוך אמונה עמוקה בטבע האדם, ותרם כה רבות לקירוב לבבות, להבנה ולשיתוף פעולה בין מדינות ואומות. אנחנו, מדריכי פולין, ובאמצעותנו בני הנוער - כולנו הושפענו וגדלנו על אלכס. וכך גם בחו"ל. האיש היה דמות מוערכת על גבול נערצת בפולין. אפילו על נפילתו בשבי למדתי מחבר בלובלין שאלכס הכיר לי.

אלכס נגע בחיי רבים-רבים בארץ הזו ושינה אותם. באג'נדה של נער או נערה ישראלים בני 17 - 18 כתוב "המסע לפולין", שאלכס היה מיוזמיו. הוא גם יזם והוביל מפגשי נוער ישראלי ופולני.

אלכס שינה את חיי. כל מדף הספרים שלי השתנה, כל עולם האסוציאציות, מעגל חברי, עולם הערכים ההומניים שלי. ודווקא האיש שדגל בפיוס ובהדברות נרצח על מזבח השנאה והעיוורון. "היכן ישנם עוד אנשים כמו האיש ההוא", אומר המשורר. ואלכס היה איש. "מענטש".

*הרחבה על אלכס דנציג בעמ' 96.

דני אדמון פרידה מאלכס דנציג

כשהחל הקורס הכרנו אותו בשמו. הוא העביר את נושא ההיסטוריה הפולנית. לא תמיד הבנו את דיבורו, שלפעמים לא היה ברור. לא תמיד היה מהדר בלשונו החרिפה, אותה לא חסך מאף אחד. אבל משהו באיש ריתק אותנו. הוא לא דיבר על ההיסטוריה. הוא חי אותה.

חלקנו הגיע מבתים של שורדי שואה, חלקנו "ספרדים", חלקנו "אשכנזים", חלקנו מבתים "צבריים"... היינו חתך של החברה הישראלית, שבה לפולין ולפולנים הייתה תדמית של משתפי פעולה, אנטישמים ואפילו רוצחים. פולין הייתה הארץ הארוורה בה התרחשה השואה.

והנה פתאום בא מישהו והופך את הקערה על פיה. פתאום אתה לומד על מדינה, שהייתה היחידה לאורך ההיסטוריה, שלא זו בלבד שקבלה את היהודים אלא אף הזמינה אותם, ונתנה להם כתבי זכויות והגנה. פתאום אתה שומע על ענקי רוח, מוזיקאים, סופרים... פתאום אתה שומע - וזה ציטוט של אלכס - "מדינה שקוברת את משורריה בפנתיאון הלאומי שלה בוואוול בקרקוב, במקום השמור למלכים למנהיגים ולמצביאים, זה אומר עליה הרבה". פתאום למדנו על אומה לוחמת ומורדת, אומה שוחרת חופש, אומה שעברה כיבושים רבים... אומה שמאוד מזכירה אומה קטנה אחרת אי שם במזרח התיכון...

לאט, לאט למדנו להכיר ולהוקיר. מעין תחושה של מולדת שניה. אלכס שנולד בפולין ב-1948 הדביק אותנו. היינו גאים בהצלחות נבחרת הכדורגל או

מוזר ומשונה לכתוב על מישהו שלא ממש הכרת לעומק, אבל שינה את חייך מקצה לקצה. ועוד יותר מוזר, לכתוב על אלכס בלשון עבר. אני לא רוצה לספר את מה שכתוב בעיתון. את זה כולם יודעים. אני רוצה לספר מה קרה לי ולעוד רבים שבאו במגע עם אלכס.

אני מהדור ההוא שלא רצה לשמוע. השואה הייתה משהו שקרה בחוץ לארץ, ואלה ששרדו ועלו היו מוזרים. הם מעולם לא היו חלק מהחברה הצעירה המתהווה בישראל. אנחנו הצברים התייחסנו אליהם בזלזול. סבונים קראנו להם, והתחרינו מי חזק יותר בז'אנר החדש של "בדיחות זוועה".

מילת הקוד הייתה משיכה בשרוול ו - ששש... "הם משם". אמנם אבי עלה מפולין ב-1924, ואימי מאוסטריה ב-1934, אבל שניהם עלו לפני השואה, והשואה לא ממש נכחה בבית בו גדלתי.

לראשונה הגעתי לפולין ב-1998 כמרכז שכבה, אבל הביקור לא הותיר בי כל רושם. כך לפחות חשבתי... וכך ב-2005 הגעתי באופן די מוזר ליד ושם לקורס מדריכי פולין. זו הייתה הרפתקה ואתגר, ולא משהו שגדלתי לתוכו.

כבר בשלב המיונים ראינו את מדריכי הקורס, אך אפילו לא הכרנו אותם בשם.

אלכס היה אחד מהם. איש בעל זקן מדובלל וזיפים, לבוש ברישול ובסנדלים. תדמית הקיבוצניק הקלאסי. מה שהיינו קוראים היום "שלומפר".

נטע זייטומירסקי אביזר

רבקה ברגר: להכיר אומנית לא נודעת דרך שרידי אומנותה

רבקה ברגר נולדה בלובלין ב-20 ביוני 1911 ומתה בלובלין או בבליז' בשנת 1942. היא הייתה ילידת לובלין, אומנית ומורה לאומנות בבית הספר היסודי על שם י"ל פרץ, ששפת הלימוד בו הייתה יידיש.

רבקה ברגר

מי הייתה רבקה ברגר?

לראשונה נתקלתי בשמה במאמר "לובלין עירי", מאמר שכתב יעקב גלאטשטיין בשנת 1956 והתפרסם בביטאון לפני שנים אחדות בתרגומה של טליה מורצקי.¹

במאמר הזכיר גלאטשטיין ספרון שירים של הסופר הלובלינאי הבונדיסט יוסף הרנהוט, שנרצח בידי הנאצים. הספרון יצא לאור ב-1933 בשם "אין אונדזערע טעג" (בימינו).

גלאטשטיין כתב, "את חיתוכי העץ לספר יצרה קרובת משפחתי רבקה ברגר; גם את האומנית הצעירה הזאת רצחו הנאצים".

ובכן, רבקה ברגר הייתה אומנית וקרובת משפחה של הסופר והמשורר המפורסם.

בפעם השנייה הבהב שמה לנגד עיניי בשנה שעברה בלובלין, בתערוכה של ציורי ילדים. חמישה תלמידי כיתה ו' בבית הספר י"ל פרץ בלובלין יצרו בשנת 1937

אלבום מאויר לספרו של שלום עליכם "מוטל בן פייסי החזן". בטקסט שצורף לתערוכה כתב האוצר: "איננו יודעים איך עלה בדעתם של חמשת הילדים הרעיון לאייר את הרומן של שלום עליכם. ייתכן שהם הושפעו מהאומנית רבקה ברגר, מורתם לאומנות. נוכל רק לשער שהאלבום אשר יצרו, נשלח למכון למחקר יהודי בוויילנה (YIVO); משם אולי נשלח אחרי מלחמת העולם השנייה למכון YIVO בניו יורק, ושם נשמר".

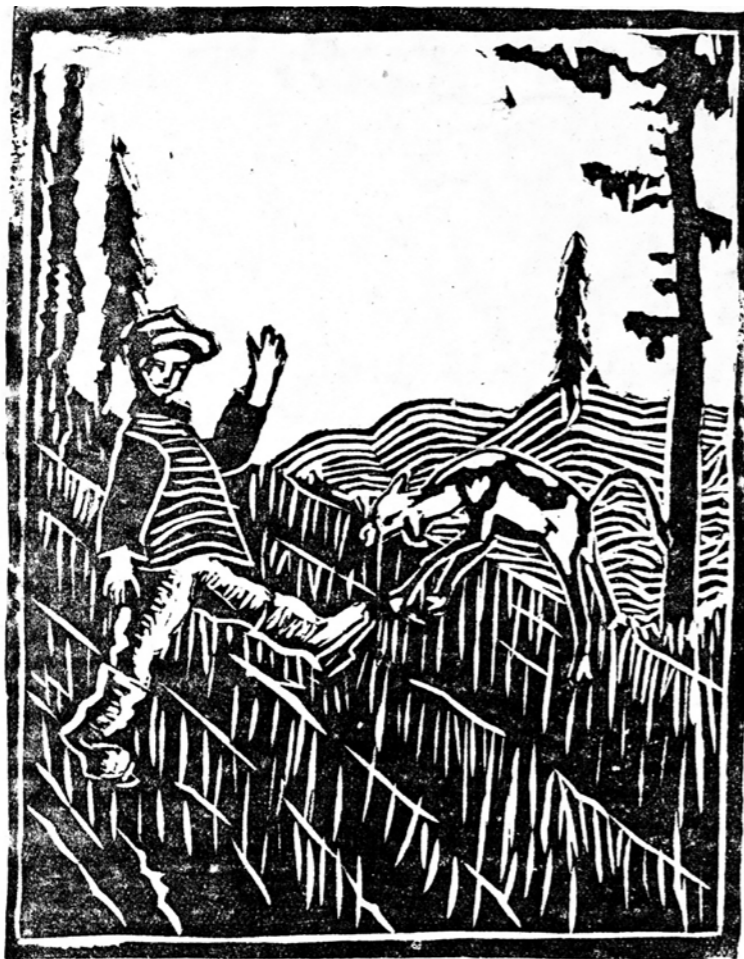
האוצר והחוקר הלובלינאי פיטר נזרוק מוסיף פרטים:

"רבקה ברגר נולדה למשפחה יהודית ענייה, שגרה ברחוב מוסטובה 1 ברובע היהודי העתיק (פודזמצ'ה). אביה, יעקב ברגר, היה סנדלר יליד העיירה הסמוכה לנצ'נה (Łęczna). אימה של רבקה, שרה לאה גלאטשטיין, הייתה קרובת משפחה של המשורר היידי המפורסם יליד לובלין יעקב גלאטשטיין, שנולד וגדל באותו הרובע."²

איך נראתה רבקה ברגר?

לא קיים כל צילום שלה. איננו יודעים איך היא נראתה. אולם עבודות האומנות המעטות שלה שנתרו, מספרות את מהותה. אישה ללא פנים, ללא גוף וללא דימוי גוף, אבל נפשה פורצת מתוך ציוריה וציורי תלמידיה.

בפודזמצ'ה, שכונה דלה שחיו בה משוררים וסופרים, גרה גם אומנית צעירה - רבקה ברגר. היא גדלה בסביבה של עוני. אך היא גדלה עם משוררים וסופרים. היא גדלה להיות אומנית. בין שרידי יצירותיה אנו מוצאים איורים לדמויותיהם הספרותיות של טוביה החולב ומוטל בן פייסי החזן - מהדמויות הנלבבות ביותר שפרחו בשדות היידיש.

מוטל בן פייסי החזן

הוא הילד המדלג חופשי עם הגדי מעל הגדר. תמונה של שמחת חיים, של חדוות הילדות

¹ קול לובלין 57 (2021), עמ' 11-17.

² בית גלאטשטיין היה גם הוא ברובע היהודי העתיק של לובלין, ברחוב יאטצ'נה 25.

להכיר אומנית דרך יצירותיה

מה היו נושאי עבודותיה של רבקה ברגר?

נושאים חברתיים

נושאי עבודותיה קשורים בהשקפת עולמה. הם עוסקים בבעיות חברתיות, בעוני, בתנועת הפועלים. רבקה לימדה בבית ספר של תנועת הבונד שנקרא על שם י"ל פרץ, הסופר היידי הגדול. "בונד" הייתה תנועה חברתית וחילונית מיסודה, אשר שאפה לשרר את מצבם הכלכלי של הפועלים היהודים בבתי המלאכה ובבתי החרושת הקטנים ולהפיץ בקרבם השכלה כללית. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם חברי הבונד נאבקו על השגת הכרה ביידש כלשון הלאומית היחידה של היהודים במזרח אירופה, סייעו לבני מעמד הפועלים, הקימו בתי ספר שלשון ההוראה בהם הייתה יידיש, פעלו בתחום התרבותי, פרסמו ספרים ועיתונים, שאפו להקים קהילה לאומית חילונית ודחו את המסורת הדתית.

בלא

הפגנה

"לחם! לחם!" - אנשים רעבים משוועים לחם.
"מחוסרי עבודה" - אב ואם יושבים חסרי אונים מול תינוק המוטל לפנייהם.
"עם הפטיש והלפיד" - נפח ליד הסדן. יד ימינו אוזנת פטיש ומכה בסדן, שמאלו מניפה לפיד בוער.
"הפגנה" - מעל לראשי המפגינים מתרוממת דמות האישה נושאת הדגל (האם יש כאן הד צנוע לצירו המונומנטלי של דלקרואה, "החירות מובילה את העם"!).
"בכלא" - אסיר בודד בתא הכלא.
"מוטל בן פייסי החזן" - לא כלא, לא קירות, לא חומות, לא גדרות, לא סגר ולא סבל. מוטל הוא הילד המקפץ חופשי עם הגדי: שניהם מדלגים מעל הגדר אל הדרור, אל האור. תמונה של שמחת חיים, של חדות הילדות!

יצירותיה

יצירות האומנות של רבקה ברגר אבדו במהלך מלחמת העולם השנייה. נותרו רק מעט העתקים של חיתוכי העץ וחיתוכי הלינוול שלה, עבודות שהחלו להתפרסם בעיתונות ביידש ובפולנית החל משנת 1933. ציורי השמן ורישומי דיו שלה לא שרדו. **חיתוכי העץ והלינוול שהודפסו בשחור-לבן בעיתוני התקופה, הם השרידים הבודדים שנותרו מיצירותיה.** מהו חיתוך עץ? חיתוך עץ הוא סוג ההדפס הקדום ביותר, הראשוני, הפשוט ביותר. זהו דפוס מיידי, נגיש: האומן צריך רק לוח עץ וסכין לגילוף, ונייר ודיו להדפסת הלוח המגולף.

יוסף סנדל כתב כי

"בעבודותיה של רבקה ברגר יש תנועה, יש פעילות. לשיאי יצירתה הגיעה בחיתוכי העץ האקספרסיביים בשחור-לבן. מהצבעוניות הדלה הזאת היא הצליחה להפיק אלפי גוונים, רגשות מלוא הקשת."

השכלתה

להלן ציטוט נוסף ממחקרו של פיטר נזרוק:

"מעט מאוד ידוע על השכלתה של רבקה ברגר. כנראה היא למדה אומנות בלובלין, בבית הספר של לודוויג מהופר, והמשיכה באקדמיה לאומנויות יפות בקרקוב. בשנות השלושים המוקדמות פרשה מלימודיה באקדמיה וחזרה ללובלין, וזאת בעקבות הצעה שקיבלה לעבוד כמורה לאומנות בבית הספר על שם י"ל פרץ."

יוסף סנדל (Josef Sandel), חוקר אומנות והיסטוריון של האומנות הפלסטית היהודית בפולין, כתב כי

"היא אהבה את עבודתה בבית הספר ואת תלמידיה. היא התפעלה מהציורים הפרימיטיביים של הילדים, והייתה בטוחה בכישרונם של רבים מהם. הם הזכירו לה את ילדותה שלה ואת צעדיה הראשונים בעולם האומנות, מתוך אמונה בהישגי מעמד הפועלים."³

היא הייתה מורה צעירה שטיפחה בתלמידיה את היצירתיות ככלי ביטוי, מורה שהדביקה את תלמידיה באהבת האומנות.

³ תרגום של הערך "Rivke Berger" מאת Piotr Nazaruk בספר Sylwetki Żydów Lubelskich: Leksykon. הספר ראה אור בשנת 2019 בהוצאת החברה המדעית של האוניברסיטה הקתולית (KUL).

אוטו-דה-פה

במקור - העלאת "כופרים" על המוקד בפקודת האינקוויזיציה.
חיתוך העץ של רבקה ברגר הוא מחאה נגד שריפת ספרים בגרמניה הנאצית בשנות ה-30

אוטו דה פה

(בספרדית: "מעשה האמונה")

"אוטו דה פה" היה טקס פומבי של כפרה וענישה שהנהיגה האינקוויזיציה הספרדית נגד "הכופרים", ובמסגרתו פורסם פסק הדין ובוצע גזר הדין - שריפה על המוקד.

חיתוך העץ של רבקה ברגר מבטא מחאה. התמונה מתארת את שריפת הספרים בגרמניה הנאצית בשנות השלושים של המאה ה-20. להבות ענק עולות מן המדורה. בצד שמאל יש דגל עם צלב הקרס וציון של השנה: 1933. המטרה היא להבהיר למתבוננים בתמונה שהמתרחש בה אינו בספרד של המאה ה-15, אלא בגרמניה של המאה ה-20. בצד ימין מצלצל פעמון אזעקה - אזעקה נגד הפשיזם המשתלט על גרמניה ונגד שלוחותיו הנמצאות כבר בפולין.

"הקיר"

חיתוך עץ של רבקה ברגר בהשראת שירו של אברהם רייזן, "די וואנד" (הקיר).

הקיר

חיתוך עץ בהשראת שירו של אברהם רייזן "די וואנד" (הקיר)

אברהם רייזען די וואנד

די אויגען - פול צארען. פארגוסען מיט בלוט,
די הערצער - זיי שלאגן מיט קראפט און מיט מוט -
מיר שטעהין ביי א היויכער, געמויערטער וואנד,
מיט העק און מיט האמערס, און אייזענס אין האנד -
מיר ברעכען די וואנד!

די וואנד איז געטויערט גאר פעסט און גאר דיק.
פערצוימט אונז די וועגען צום לעבען. צום גליק:
פערשטעלט אונז די ליכטיגע זון און די מאכט
פון פרייליכען טאג אונז א פינצטערע נאכט -
מיר ברעכען די וואנד!

און פאלט פון דער שטיינערנער וואנד ווען אראפ
א שטיין, צו א ציגעל, טרעפט וועמען אין קאפ, -
די איבריגע בלייבען דאך שטעהן אדך נאך אהן שרעק
און ארבייטען ווייטער, מען לויפט נישט אוועק -
מיר ברעכען די וואנד!

די ארבייט דארף דויערן, די ארבייט איז שווער -
פערזאמלט זיך ברידער, קימט אלע אהער
זאל יעדערער צולייגען פעסטער זיין האנד,
מי וועלען די הויכע, די פינסטערע וואנד -
צוברעכען, צוברעכען די וואנד!

אברהם רייזן הקיר

העינים שטופות דם וחרון,
הלכות הולמים בעזוז ובאון -
מול קיר כביר אנחנו עומדים,
פטישים בגדינו, גרזנים מכושים -
אנחנו נשבר את הקיר!

נעול הוא השער בקיר המבצר,
חוסם את הדרך לחיות מאשר,
מסתיר מאתנו את זיו החמה,
הופך יום שמחה לליל חשכה -
אנחנו נשבר את הקיר!

אבנים, לבנים, מהקיר צונחות,
פוגעות בכתב, את ראשו רוצצות.
אנחנו נותרנו, נעמד בלי מורא,
נמשיך לעבד, לא נסוג חזרה -
אנחנו נשבר את הקיר!

העבודה מתמשכת, העבודה מפרקת.
קדימה אחים! בואו הלום!
באגרוף-כל-גדינו בקיר נהלם,
נפיל את הקיר הנורא ואיום -
לשבר, לשבר את הקיר!

תרגום: יהודית מאיר ונטע אבידר

בתי הרובע

רבקה ברגר - חיתוך עץ: בית ברובע היהודי העתיק בלובלין (פודזמצ'ה)

בתי הרובע היהודי העתיק בלובלין הנאצים הרסו את הרובע היהודי העתיק בלובלין עד היסוד. מה היה מראה הרובע הלא-קיים?

אומנים ציירו, רשמו, צילמו והדפיסו על בד ועל נייר את מראה הבתים והסמטאות.

בד ונייר הם חומרים חלשים ופגיעים. בדים נקרעו וניירות נשרפו, ואומנות שהייתה כלתה ואיננה. בחיתוכי העץ שלה רבקה ברגר גילפה והדפיסה דימויים של בתי הרובע וסמטאותיו. כאן נולדה, כאן גדלה. זה היה נוף מולדתה. זה היה נוף נפשה. כה מעט מצאנו מהדפסיה של רבקה ברגר.

סופרים שחזרו אותו במילים.

יוסף אכטמן⁴:

מעברו השני של "שער היהודים" (ברמה גרודצקה) השתרבב הרחוב של דלת העם, קראבייצקה, עם בקתותיו מעץ ומחמר שעמדו ממש על כרעי תרנגולת.

הירש יצחק טייג⁵:

על יד שער קרקוב מצד "רחוב היהודים" תוקף אותך רגש מוזר למראה העוני המשווע וחש אתה כאילו נזדמנת לעולם אחר [...] הסמטאות השכנות ריבנה וגרודצקה, מתפתלות ומשתרבות עד שאין הן יודעות בעצמן את מוצאן ומבואן. החצרות מבצבצות ועולות, למעלה, למטה ובאלכסון, רכובות כאילו אשה על רעותה; חורבות אכולות רקבון.

⁴ יוסף אכטמן (1957). לובלין היהודית. בתוך נ' בלומנטל ומ' קוז'ן (עורכים), אנציקלופדיה של גלויות. כרך ה: לובלין (עמ' 259).

⁵ הירש יצחק טייג (1957). רחובות וסימטאות. בתוך נ' בלומנטל ומ' קוז'ן (עורכים), אנציקלופדיה של גלויות. כרך ה: לובלין (עמ' 263).

דרישת שלום טרגית אחרונה מבתי הרובע אנו מוצאים באוסף הצילומים של מקס קירנברגר, תמונות מגטו לובלין.⁷

מקס קירנברגר - צילום: רחוב קרבייצקה

⁷ Max Kirnberger (2009). Fotografie getta: Lublin 1940. Ośrodek Brama Grodzka - Teatr NN

בעת שהותו בעיר חקר את תולדות יהודי לובלין, ובשנת 1919 הודפסה בברלין המונוגרפיה שכתב על עיר היהודים בלובלין.⁶ תוכן הספר מלווה ברישומים נפלאים של רחובות העיר ובתיה הציוריים, מעשה ידי האדריכל קרל ריכרד הנקר (Henker). רישומים יפים להפליא אלה הם היום מזכרת עבורנו מעולם שלא נוכל לראותו שוב.

והיה עוד אומן שרשם את אותם בתי עוני של הרובע היהודי העתיק בלובלין. במלחמת העולם הראשונה נכבשה לובלין על ידי הצבא האוסטרו-הונגרי. יחד עם הצבא נכנס ללובלין קצין, רב צבאי, אשר מונה לפקיד לענייני היהודים מטעם שלטונות הכיבוש האוסטרו-הונגריים בפולין. היה זה ההיסטוריון פרופ' מאיר בלבן.

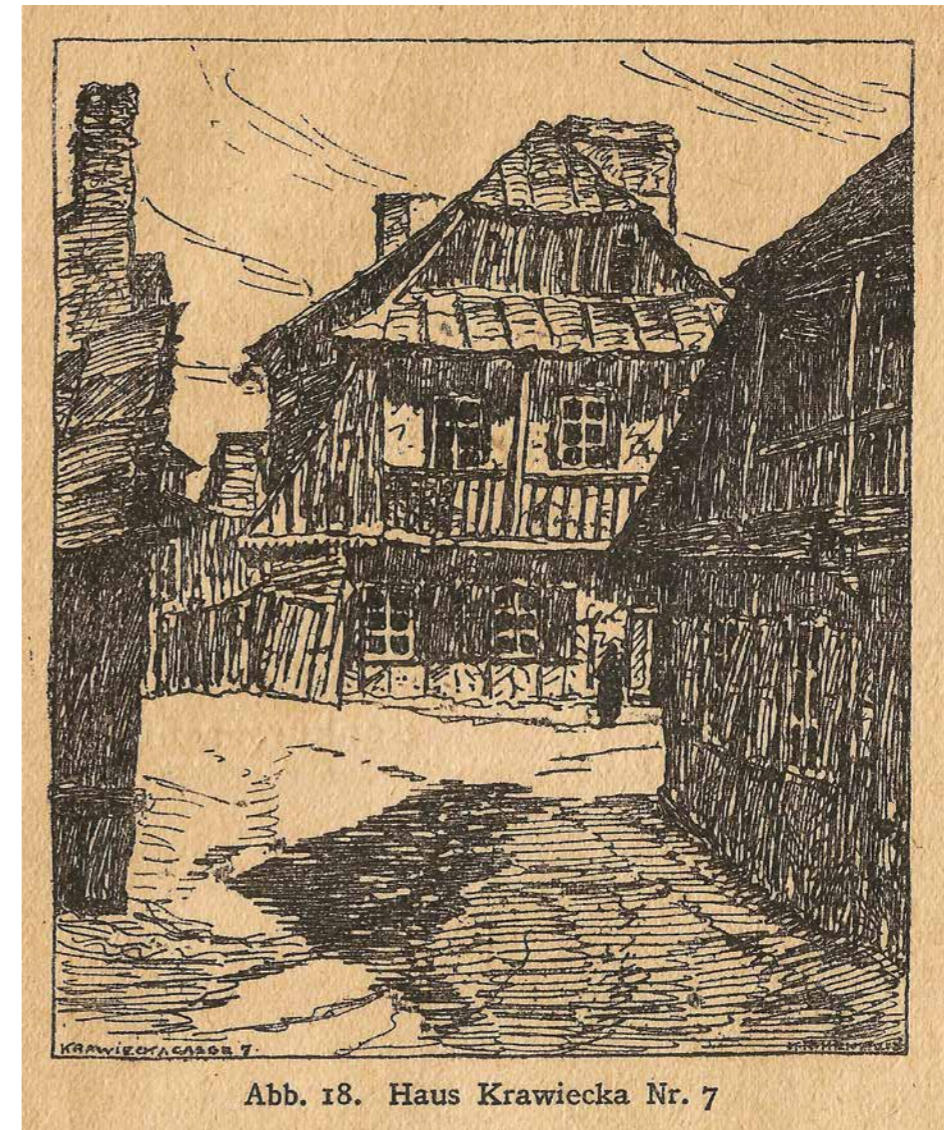

Abb. 18. Haus Krawiecka Nr. 7

ריכרד הנקר - רישום: בית ברחוב קרבייצקה 7

⁶ Majer Balaban (1919). Die Judenstadt von Lublin. Jüdischer Verlag

Thanks

This article is based on a thorough research of the researcher **Piotr Nazaruk** from

Teatr NN Grodzka Gate Centre in Lublin. He is an educator, curator of temporary exhibits, Yiddish researcher, and a friend of the Lubliners. He is the source of my information about the artist Rivka Berger. His notes were written in Polish in the site of TNN and translated to English by **Leora Tec**.

<https://teatrnn.pl/wystawy/galeria-prac-rywki-berger/>

Judith Maier translated from Polish to Hebrew the research about Rivka Berger written by Piotr Nazaruk in the book: **Profiles of Lublin Jews, The Lexicon**. The book was published in 2019 by the Scientific Society of the Catholic University of Lublin (KUL).

Special thanks to Judith Maier who participated in locating materials and finding and translating from Yiddish the poem "Di Want", The Wall, in the digital library, established by Steven Spielberg: Gezamlte Shriftn/Yiddish Book Center.

<https://www.yiddishbookcenter.org/collections/yiddish-books/spb-nybc210207/reisen-abraham-gezamlte-shriftn-vol-11>

May this article be a monument to the memory of the artist who perished in the middle of her life.

Neta Avidar

תודות

כתבה זאת מבוססת על מחקר מעמיק של החוקר **פיוטר נזרוק**.

החוקר פיוטר נזרוק מתיאטר NN בלובלין הוא מקור המידע לידיעותיי על אודות האומנית רבקה ברגר. רשימותיו נכתבו בפולנית באתר של תיאטר NN ותורגמו לאנגלית ע"י **לאורה טק**;

<https://teatrnn.pl/wystawy/galeria-prac-rywki-berger/>

יהודית מאיר תרגמה לעברית את הערך רבקה ברגר שכתב פיוטר נזרוק בספר

Sylwetki Żydów Lubelskich: Leksykon

הספר ראה אור בשנת 2019 בהוצאת החברה המדעית של האוניברסיטה הקתולית (KUL).

תודה מיוחדת ליהודית מאיר על איתור השיר "די וואנד" בספריה הדיגיטלית לספרי יידיש מיסודו של סטיבן ספילברג:

Gezamlte shriftn / Yiddish Book Center

<https://www.yiddishbookcenter.org/collections/yiddish-books/spb-nybc210207/reisen-abraham-gezamlte-shriftn-vol-11>

לוי תהא כתבה זאת מצבה לזכרה של אומנית שנספתה בדמי ימיה.

נטע אבידר

בהתאם להוראות הקצין-הצלם, עומדים תושבי הרובע הדלים לפני פתח ביתם, מסתכלים אל המצלמה ומחייכים.

עוד מעט יישלחו אל מותם -

עוד מעט ימוטטו בתייהם הרעועים ויישחקו עד עפר.

מקס קירנברגר, צלם ומורה לצילום, היה במלחמת העולם השנייה קצין מודיעין בצבא הגרמני. בקיץ 1940 הוא שירת בלובלין וצילם את החיים בגטו. הוא צילם ברחובות, בשכונות, בשווקים.

זהו **סימן חיים אחרון מיהודי לובלין, מבט אחרון על חייהם זמן קצר מאוד לפני כליונם המוחלט בשנת 1942**. אלה תמונות פרידה.

מקס קירנברגר - צילום: תושבי הגטו בפתח ביתם ברחוב קרבייצקה

אחרית

בתקופת הכיבוש הגרמני עבדה רבקה ברגר ב-CENTOS (פדרציה של ארגוני סעד ליתומים).

ככל הנראה, היא נרצחה בשלב מוקדם של חיסול גטו לובלין. השנה הייתה 1942, רבקה הייתה בת 31.

מה נשאר אחרי מותה?

חוברת דקה של ציורי תלמידיה, וכמה הדפסים נשכחים בשחור-לבן על דפי עיתון מתפוררים.

כיתה בבי"ס ממלכתי מס' 4, סביבות שנת 1935.
במרכז יושבת המנהלת, לאה מנדלקרן. משמאלה יושבת ורה

שהצטמצם האזור המותר ליהודים, ואז לגטו, ובאפריל 1942 לגטו מיידן-טרסקי שבפאתי לובלין. בזמן האקציה ב-9/11/1942 התחבאה ורה עם מספר בני משפחה במחבוא בביתה וכשהתברר שמדובר בחיסול של הגטו, שוטר יהודי שהכירה הבטיח לעזור בהברחתה אל מחוץ לגטו. באותו זמן כבר הייתה ברשותה תעודה מזוייפת שהשיגה עבורה סבתי אידה שכתבה: "הייתה לה תעודה ארית, שאני גנבתי מאישה שממנה נהגתי לקנות חלב. היא גרה ליד הגטו במיידן-טרסקי. הודות לניירותיה שרה רפפורט שרדה את השואה בתור ורוניקה לוקאשיק. פעם אחת באתי אליה בשביל החלב, ושמתי לב שהתעודה שלה מונחת על המיטה. לקחתי אותה ועזרתי לאחותי."

ורח נולדה בכפר יוזפוב-נאד-ויסלה ועברה עם משפחתה ללובלין בשלהי מלחמת העולם ה-1, בהיותה תלמידה בבי"ס יסודי. אחרי שסיימה לימודי הוראה ופסיכולוגיה עבדה ורה כמורה באותו בי"ס בו היא עצמה למדה, בי"ס מס' 4 בהנהלת מנדלקרן.

עם פרוץ מלחמת העולם ה-2, תלאות הכיבוש הנאצי לא פסחו עליה - היא איבדה את עבודתה, אך הקהילה היהודית דאגה לסדר למורים היהודים עבודה ב'צנטוס', עבודה חוקית שהגנה עליה, לפחות בהתחלה. בנוסף, לימדה בסתר ילדים בגטו, למרות האיסור החמור.

כמו כולם, ורה אולצה לעבור מספר דירות ככל

אלכס גורי

ורה (שרה) רפפורט ומחתרת ז'גוטה

אות הצטיינות צלב הכסף הפולני (Srebrny Krzyż Zasługi) ומתחתיו אות הלוחם בנאצים שקיבלה ורה

ידעתי רק כמה פרטים כלליים. בגליון מס' 19 של קול לובלין כתבה ורה על רשמי הביקור שלה בפולין בשנת 1984: "בהיותי פעילה במחתרת הזו, שוחחתי עם שרידי יחידי מהארגון שיחות ארוכות לתוך הלילה, שתוכן היו זיכרונות, התרגשות, תחושות מהעבר המשותף והעלאת פרטים שונים של התקופה". כמה הייתי רוצה לשמוע את הזיכרונות האלה! אבל לצערי לא הצלחתי למצוא הרבה. ליקטתי פיסות מידע מטקסטים שכתבה סבתא שלי, מעדותה של ורה במשפט הנ"ל ומעדויות נוספות וברצוני להביא כאן את סיפורה, ובהזדמנות זו לבקש - אם ישנן עדויות נוספות אודותיה נא ליצור איתי קשר.

ורה רפפורט הייתה אחותה הצעירה של סבתא שלי, אידה גליקשטיין, ובניגוד גמור אליה לא כתבה ולא שיתפה אודות קורותיה בתקופת השואה. בעדותה במשפט נגד הנאצים הסבירה: "מעבר לתשואלים הידועים במשפט הזה, אין לי עוד תצהירי עדות לגבי אותה תקופה. גם נמנעתי מלכתוב את הסיפורים מפני שהזיכרונות גורמים יותר מדי לסערת רגשות."

אבל בזמן הסתתרותה תחת זהות ארית מזויפת, ורה עבדה בשורות המחתרת הפולנית ז'גוטה ועל קורותיה באותה תקופה, שוודאי היו מסעירים ומעניינים,

האנדרטה לכבוד מחתרת ז'גוטה בוורשה

מיידית. הרשימה הייתה מוצפנת והיו בה מעל 30 איש, רובם מלובלין, שהיו במחבוא בוורשה. היו אלה אנשים שנמצאו במצבים איומים ונשקפה סכנה מיידית ויומיומית לחייהם.

בזמן הזה, עבודת הוועדה התרחבה והתפרשה גם לאזור זאמושץ'-לובלין. הוועדה שינתה גם את שמה לוועדת לובלין-זאמושץ' לעזרת יהודים בוורשה. הגברת שציינו קודם, ורה רפפורט, נכנסה לחלק זה של הוועדה. הגדלנו את תחום הפעילות שלנו, והתרחבנו גם מבחינה ארגונית וגם מבחינה כספית.

[...] הכאב הכי גדול של הנהלת הוועדה בלובלין-זאמושץ' היה שלפעמים כל מיני פרוייקטים הכי טובים ירדו לטמיון בגלל מחסור בדירות בטוחות. כל הזמן נלחמנו בקושי הזה, וזה השתנה רק כשהוקמה הוועדה לעזרה ליהודים בוורשה.

אבי, גד גורי, סיפר: "ורה הייתה במחתרת, נראתה ארית ושלטה בפולנית וגרמנית. היא הייתה בלדרית עם תעודה מזויפת. היה לה תיק עם עלונים שקשורים למחתרת. היא עלתה לחשמלית וברגע מסוים עצרו את החשמלית ועלו 2-4 גרמנים לבדיקת מסמכים. אם היו תופסים אותה עם העלונים - היה זה גזר דין מוות. לידה עמד בחשמלית קצין גרמני. כשראתה את הגרמנים עולים, היא העמידה פנים שיש לה כאב שיניים ותפסה את פניה עם היד. הקצין שלידה הציע לה להחזיק את התיק שלה כדי לעזור לה, ואותו הגרמנים כלל לא בדקו. בתושייתה ניצלה".

בעדות אחרת סנדלאק מוסיף⁵:

בחורף 1943 יצרתי קשר עם מורה, ורה רפפורט, שנתנה לנו רשימה של אנשים הזקוקים לעזרה

מספר פעילים בז'גוטה, סנדלאק ביניהם, הוכרו בתור חסידי אומות העולם וב-1963 ניטע ביד-ושם עץ לכבודו של הארגון.

בעדותו סיפר סנדלאק על הארגון במסגרתו פעלו³:

ז'גוטה, המועצה לעזרת יהודים, הוקמה ביוזמת פעילים פוליטיים מחתרתיים פולניים. [...] פעילות המועצה כללה חלוקת כסף לאנשים שהיו תחת השגחתה, ארגון משרד שטיפל בתעודות, ארגון תאי פעולה שסיפקו דירות מסתור, מסמכים ועזרה, לפעמים גם נשק, סידור מקומות מסתור לילדים יהודים שהיו במוסדות ציבוריים ובדירות פרטיות (בין היתר לדוגמה ב-'ביתנו' בביילאני, בוורשה⁴), דאגה לעזרה רפואית. למחלקה לטיפול בילדים הייתה פעילות ענפה מאד. בנוסף, המועצה ארגנה עזרה לאלה שהיו כלואים בגטאות ובמחנות, באופן של זריקת חבילות כסף ואוכל מעבר לגדרות. באמצעות המועצה גם שלחנו יהודים לפרטיזנים. [...] הכסף לפעילות הגיע בעיקר מהממשלה הפולנית הגולה בלונדון ונספר עם נציגי הממשלה במדינה. המועצה להצלת יהודים פעלה דרך ועדות עירוניות. במסגרת הוועדה של זאמושץ' ולובלין עבדתי ביחד עם שרה רפפורט (כינוי ורה). היא השתתפה לא רק בעבודה של ההנהלה אלא גם התעסקה בהפצה של החומרים הכתובים המחתרתיים. בצורה זאת היא שיתפה פעולה עם כל הזרמים של המחתרות בפולין".

הנשים העירוני מספטמבר 1943 ועד סוף יולי 1944. בנוסף לעבודתה החוקית, חברה ורה למחתרת השמאל בוורשה והשתתפה בסיוע ליהודים. היא הייתה אחת מחברי "ועד זמושץ'-לובלין לעזרה ליהודים" בוורשה, שייסד **סטפן סנדלאק**¹, ובהמשך חברה במחתרת "ז'גוטה" (המועצה לעזרת יהודים).

על נסיבות הצטרפותה למחתרת סיפרה לי ורה בקצרה כשראיינתי אותה בילדותי לעבודת אלבום המשפחה: "הייתי אצל ידידים. גבר רצה ללוות אותי חזרה. פחדתי, הוא הכיר אותי. הוא אמר שהוא מחפש מישהו שיעזור ליהודים שמסתתרים בצד הארי. פחדתי והוא אמר את מעיזה לפחד כשאת יכולה לעזור לבני עמך? יחד איתו היינו מסדרים שילדים ייכנסו למוסדות נוצריים. הכנתי תעודות לידה מזויפות. סופר נתן לי תעודות מוכנות ואני כתבתי את השמות. נפגשתי עם אחרים שעבדו במחתרת - הם לא ידעו שאני יהודייה, ואני לא ידעתי לגביהם".

ככל הנראה הגבר המדובר הוא סטפן סנדלאק, עליו העידה ורה כי "האזרח סטפן סנדלאק, נְ שהייתי איתו בקשר בזמן הכיבוש מ-1943 עד 1945, טיפל ועזר בצורה בלתי רגילה ליהודים (ללא תמורה) שהסתתרו בצד הארי. האזרח סנדלאק עזר לעיתים קרובות, תוך כדי סיכון לחיים שלו, בהצבת ילדים יהודים בבתי יתומים, סיפק תעודות ועזרה כספית, עזר בחיפוש דירות מתאימות ומאובטחות בתור דירות מסתור."²

¹ סטפן סנדלאק (1889-1978) - לפני המלחמה מילא בזמושץ' מספר תפקידים פוליטיים וחברתיים מטעם ארגונים סוציאליסטיים. ב-1940 לאחר איומים במעצר מצד הגסטפו, עבר לוורשה ובא במגע עם המחתרת הסוציאליסטית בעיר. בזמושץ' הוא סייע לאוכלוסייה היהודית במסירת תעודות מזויפות לגטו ולובלין הוא ארגן עזרה לאסירים יהודים מהצבא הפולני שהיו כלואים במחנה ברחוב ליפובה. את פעילותו הרחבה יותר לעזרה ליהודים החל בסתיו 1942, לאחר חיסולו הסופי של הגטו בזמושץ' והופעתם של כמה נמלטים ממנו בוורשה. באותה תקופה ייסד את "ועד זמושץ'-לובלין לעזרה ליהודים". הודות לפעילותו הוא הוזמן לשתף פעולה עם המועצה לעזרת יהודים ("ז'גוטה"), שם נבחר ליושב ראש משרד השטח. מיולי 1943 היה ראש המחלקה הארגונית והמחוזית של ז'גוטה. משימתו הייתה לספק טיפול רחב ככל האפשר לקהילות היהודיות שעדיין קיימות או ליהודים המסתתרים במחוזות (zamoscia/ar/c1-15934857). סנדלאק הוכר כחסידי אומות העולם ב-26 באוקטובר 2020 (תיק M.31.2/14022 ביד-ושם).

² ארכיון המכון ההיסטורי היהודי, עדות 301/5424.

³ ארכיון המכון ההיסטורי היהודי, עדות 301/3973.

⁴ בית יתומים לילדים פולנים, שיאנוש קורצ'ק היה שותף לייסודו (https://pl.wikipedia.org/wiki/Zak%C5%82ad_wychowawczy_%22Nasz_Dom%22_w_Warszawie)

⁵ ארכיון המכון ההיסטורי היהודי, עדות 301/3802.

ורה הלכה לעולמה בשנת 1991, ואני מקדיש מאמר זה לזכרה - אשה חזקה, אמיצה וצנועה, גיבורה שסיפורה לא סופר.

בסוף שנת 1950 עלתה ורה לארץ, והמשיכה בקריירה הטיפולית - היא החלה לעבוד במכון הפסיכוטכני של עיריית תל אביב כיועצת לבחירת מקצוע, ובהמשך, בשירות הפסיכולוגי-חינוכי של העירייה, מילאה תפקידים של פסיכולוגית בכירה ומנהלת המדור לחינוך מיוחד במכון שניאורסון.

ורה ואני, סביבות שנת 1974

היא ידעה את מקומות המסתור של כל אחד, ביקרה אצל כל אחד מאיתנו, והביאה לנו את הכסף החיוני. היא גילתה הקרבה, אומץ לב, למרות היותה נתונה בסכנה תמידית בשל עיסוקה זה. כל אלה שהסתתרו בוורשה לא שכחו את פעילותה הברוכה!"

על פעילותה של ורה במחתרת הוענקו לה בשנת 1948 אות הצטיינות צלב הכסף מטעם הממשלה הפולנית, ובהמשך בארץ - אות הלוחם בנאצים.

ורה כתבה⁶: "אחרי שחרור פולין מהעול הגרמני, ב-1945, קיבלתי תפקיד של מנהלת מחלקת הטיפול בילד ובנוער היהודי מטעם הוועד המרכזי של יהודי פולין בוורשה. בעבודתי זו הקדשתי את כל זמני ומרצי להעברת הילדים היהודים מהמנזרים, מהכפרים, מהפרטיזנים ומבתי הנוצרים הפולנים למוסדות יהודים, ובמשך זמן קצר ייסדתי 10 בתי ילדים, למעלה מתריסר מועדונים, נוסף על קייטנות, בתי הבראה, בתי ספר וכו'".

במכתב תודה שכתב לוורה ב-1950 מנהל מוסד החינוך הממלכתי בשרודבורוב שליד ורשה, אלי פרידמן, נכתב⁷: "בשם הצוות והילדים של בית ילדים מספר 2 בשרודבורוב, אני מודה לך מקרב לב על הארגון של מוסד לילדים שגידולם דרש טיפול מיוחד. תודתנו אינה רק עבור הארגון והטיפול המיוחד במינו לעובדים ולילדים. בתור מנהל המוסד אני מודה לך עבור העצות והעזרה שנתת לי במצבים קשים שהיו במוסד".

[...] ברגע שנוצרה ז'גוטה קיבלתי מהם כסף שחולק מיידית בין הכי נזקקים, גם מבוגרים וגם ילדים. חלוקת הכסף נעשתה לפי חוות דעת והערכות של ההנהלה. בקבוצה הלובלינאית, על חלוקת הכסף היו אחראים עובדת מחתרת אמיצה ש. רפפורט 'ורה' וגם ק. קרסוצקי (קאז'יק) שהשתמש בכינוי 'קאז'מייש'. הם טיפלו בכל העניינים שהיו קשורים להסתרת יהודי לובלין וביטחונם. ורה הייתה איתי בקשר רציף. שיתוף הפעולה ההדוק שלנו, שאיפשר לי להתפעל מחוסנה ואומץ לבה, כלל בין היתר מסירה ל'ורה' של תעודות זהות וכסף, אותם היא חילקה לנזקקים באופן שנקבע מראש.

קרסוצקי, אותו הזכיר סנדלאק, הינו אפרים קרסוצקי, שהיה בגטו מייזן-טטרסקי וברח לאחר חיסול הגטו באותה קבוצה ששחדה את חיילי המשמר האוקראינים. קרסוצקי סיפר בעדותו שאל המחתרת הוא הגיע באמצעות ורה⁸: "התחלתי לנסות ליצור קשר עם ארגון המחתרת והצלחתי לעשות זאת דרך 'ורה' (שרה רפפורט). ורה הייתה בקשר הדוק עם 'סטפן' (סנדלאק) והיא ארגנה בינינו שני מפגשים בעניינים צבאיים".

אלכסנדר ברונובסקי, שהעיד יחד עם ורה במשפט נגד הנאצים, כתב⁷: "יצא לי לפגוש את ורה רפפורט, יהודייה שגרה קודם בעיר לובלין, ועברה את גיהינום גטו לובלין ושל הגטו במייזן-טטרסקי. היא הייתה עסקנית ציבורית ובעת הסתרתה השתייכה לארגון שתפקידו היה לעזור כספית ליהודי לובלין המסתתרים בוורשה. הללו התייחסו אליה באמון רב;

⁶ יד-שם, עדות M.49.E/1539.

⁷ הם היו מעטים, אלכסנדר ברונובסקי, עמ' 41.

⁸ מכתב מ-6/12/1974.

⁹ מכתב מ-30/6/1950.

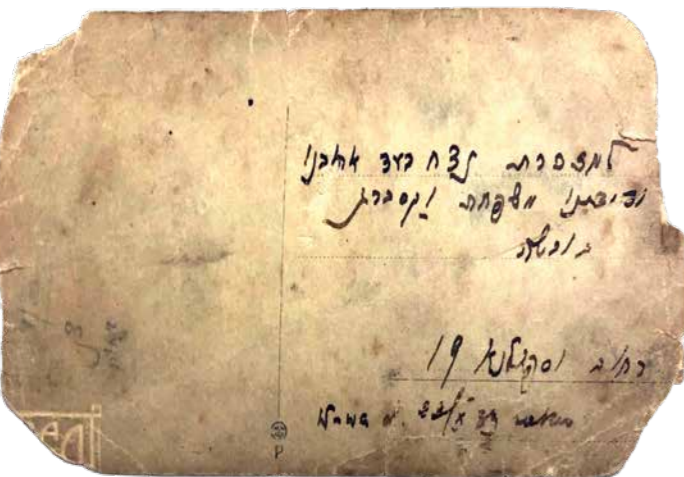
יהודית זילברייך קוכמן אבי, יצחק מאיר זילברייך

אבי היה העורך של העיתון "אונזער לעבן" בקובל 1939

אבי ואני בברגן בלזן

בצד האחורי של התמונה - הקדשה בעברית בכתב ידו של אבי

אבי בוורשה עם בנו שמואל. לפי עדויות נספו שני בניו עם ילדי בית היתומים של יאנוש קורצ'אק

למחנה קולימה. קולימה שעל גבול האזור הארקטי היה אחד הגולאגים הקשים ביותר. מפי אבי שמעתי על האכזריות בקולימה. אני זוכרת צלקת כווייה גדולה על רגלו של אבי. שאלתי אותו: "אבא, מה זה?" אבי סיפר כי בקור המקפיא התקרב למדורה על מנת להתחמם, ובשל כך נזרק לאש. הוא סיפר על ילדים רוסים בני חמש שגנבו לחם ולכן נורו למוות.

אבי, יצחק מאיר זילברייך, נולד בשנת 1909 למשפחת רבנים בלובלין. הוא למד בישיבה, רכש השכלה כללית באופן פרטי והיה חבר בתנועת הנוער בית"ר. בשנת 1939 היה עורך העיתון "אונזער וועלט" בעיר קובל שבפולין. במאמריו תקף רבות את סטאלין והיטלר. במלחמת העולם השנייה נספו אשתו הראשונה ושני בניו, שמואל וחנוך; השניים היו בבית היתומים של יאנוש קורצ'אק ונהרגו בטרבלינקה. הוא עצמו נאסר ברוסיה בגין הלשנה על פעילותו הציונית בפולין ונשלח

גולאג

מערכת הגולאגים בכרית המועצות הוקמה בשנת 1930 על ידי סטאלין, והיא התקיימה 30 שנה עד לפירוקה על ידי חרושצ'וב.

הגולאגים היו מחנות לעבודת כפייה אשר שימשו את שירותי ביטחון הפנים של ברית המועצות. היו להם שתי מטרות עיקריות: א. דיכוי של יריבים פוליטיים ומתנגדי המשטר הסובייטי. ב. אספקת כוח אדם זול לתוכנית התיעוש המזורז בכרית המועצות.

לשלטון הסובייטי הייתה סמכות בלתי מוגבלת על נתיניו, ומיליוני אנשים נשלחו למחנות הגולאג. הסופר אלכסנדר סולז'ניצין תיאר את הגולאג כמכשיר לדיכוי בקנה מידה נרחב אשר שימש את השלטון הסובייטי ושירת אותו בפעולותיו נגד אזרחיו. משפטי ראוה קצרים, משפטים שלנאשמים בהם לא היו זכויות כלשהן, הסתיימו בגזר דין של הגליה לגולאג. הלשנות היו אחד מכלי האכיפה השכיחים ביותר בכרית המועצות של סטאלין. בהקשר "שלנו" הבעת דעה ציונית בקול רם נחשבה לתעמולה אנטי-סובייטית, והעונש עליה היה יכול להיות עד עשר שנות מאסר בגולאג.

מכסות עבודה קיצוניות, רעב, התעללות, אפיסת כוחות ומזג אוויר קשה היו הסיבות העיקריות לשיעור תמותה גבוה במחנות הגולאג.

קולימה

גולאג קולימה נודע כ"ארץ המוות הלבן". כשם שאשוויץ מסמל בזיכרון הקולקטיבי את כל המחנות הנאציים, כך השם "קולימה" היה לסמל המייצג את הקשיים הגדולים ביותר הכרוכים בשהות בגולאג.

מחוז קולימה העשיר במינרלים ובעיקר בזהב מצוי בפניה הצפון-מזרחית של סיביר. היה זה אחד המקומות הקשים ביותר בברית המועצות: האקלים ארקטי, ובחורף צונחת שם הטמפרטורה ל-45 מעלות מתחת לאפס.

בשנת 1932 החלה סלילת הכביש המהיר לקולימה, כביש שעתידי להתפרסם כדרך העצמות. מאות אלפי עובדי כפייה סללו את הדרך אל הגולאג האכזרי ביותר של סטאלין. אלכסנדר סולז'ניצין, מחבר הספר ארכיפלג גולאג, אפיין את גולאג קולימה כ"קוטב הקור והאכזריות".

בקולימה עבדו האסירים עבודת פרך בכריית זהב ובכריית עצים. במכרות הזהב בקולימה נדרשו האסירים לנפות 150 מריצות ביום. אסיר שלא השלים את המכסה הזאת לקראת תום יום העבודה, היה ממשיך לעבוד עד שהשלים אותה - לפעמים בחצות הלילה. אסירים אחרים חטבו עצים ביער - באמצעים פרימיטיביים, במשך 12 שעות ביום ללא הפוגה, תחת איומים וקללות. באפיסת כוחות היו נגררים בחזרה למחנה, ושם היו עומדים בתור כדי לקבל ספל דלוח ולחם בכמות שנקבעה לפי הספק העבודה שלהם במשך היום.

בפולין ונשחטה שם. מרוסיה גורשו אמי וסבתי לסיביר; גירוש זה היה מנת חלקם של יוצאי פולין רבים שהצהירו על רצונם לחזור למולדתם. לאחר ששחררו מסיביר הגיעו השתיים לקירגיסטן. בקירגיסטן נפגשו אבי ואימי. אבי היה חלש וחולה קשה בטיפוס, ואימי טיפלה בו. הם התחתנו (אבי נישא בשנית), ואני נולדתי בקירגיסטן.

לאחר שריצה את עונשו בקולימה, נדד אבי והגיע עד לקירגיסטן שבמרכז אסיה. אלפי יהודים נמלטו לקירגיסטן בתקופת מלחמת העולם השנייה. אימי, בלה ברגמן, נולדה בביאָלָה פּוֹדְלָסְקָה שבפולין למשפחה דתית מאד. היא הייתה אישה משכילה ומעורה בתרבות הפולנית. עם פרוץ המלחמה היא וסבתי עברו את הגבול לרוסיה. המשפחה נשארה

לאחר תום המלחמה הגענו למחנה העקורים בברגן בלזן. אף שבמשך שנים היה אבי אסיר פוליטי בגולאגים של סטאלין בעוון ציונות, הוא לא נרתע מהמשך פעילותו הציונית בברגן בלזן. אבי היה מראשי מחנה העקורים, ותוך כדי סיכון אישי ארגן עליות בלתי

גלויות לארץ ישראל והפגנות למען העלייה לארץ. בילדותי שמעתי מאימי, כי היינו מקבלים אוכל מהגוינט. אבי היה מוכר קקאו, או שוקולד שקיבלנו, ובכסף זה היה עוזר ליהודים לעלות לארץ ישראל. **בשנת 1947 עלינו ארצה.**

אבי אהב לעזור לאנשים. הוא עזר לעולים בקליטה הראשונית שלהם בארץ. בארץ עבד בצבא, בחיל הקשר. הוא היה איש תנועת הקורות היחידי במקום עבודתו והתגאה בכך. אבי היה אידיאליסט. ציוני נלהב. היה לו אח עשיר בצרפת, ז'אק (יעקב) זילברייך. אחיו הציע לו להצטרף אליו בצרפת, אבל אבי היה נחוש בדעתו: רק ארץ ישראל!

הוא לא היה מוכן לקבל שילומים מגרמניה, אף ששני בניו נספו בשואה. אבי לא האריך ימים. תלאות חייו והעינויים שחוה כאסיר פוליטי במחנה קולימה פגעו מאוד בבריאותו. בן 51 בלבד היה במותו. הוא נפטר בתאריך ב' בניסן תשכ"א (19.3.1961) ונקבר בבית העלמין בקריית שאול. ספדו לו אנשי חיל הקשר ונציגי תנועת החרות.

מחנה העקורים בברגן בלזן

ב-15 באפריל 1945 שחרר הצבא הבריטי את ברגן בלזן, מחנה הריכוז הגדול ביותר על אדמת גרמניה. בעת השחרור היו במחנה כ-60,000 ניצולים, אך בשבועות הראשונים מתו ממחלות ומרעב כרבע מהם. חיל הרפואה הבריטי הקים בית חולים במחנה, וצוות האחיות והרופאים ניסה לעזור לשורדים החולים. לאחר שפינו את השורדים מברגן בלזן, שרפו הבריטים את המחנה עקב המחלות שהתפשטו בו. בסמוך לו הקימו את מחנה העקורים ברגן בלזן.

בני לאומים אחרים הוחזרו לארצותיהם, ובמחנה העקורים ברגן בלזן נשארו יהודים בלבד. מחנה העקורים היה למרכז קליטה ושיקום עבור אלפי יהודים ששרדו את השואה במזרח אירופה והיגרו מערבה. הצבא הבריטי שמר על המחנה מבחוק; מזון, תרופות וביגוד סיפקו לעקורים ארגוני סעד דוגמת אונר"א (ארגון הסעד של האו"ם לפליטים), ג'וינט (הארגון היהודי ההומניטרי) וארגונים נוספים.

תושבי המחנה ניהלו את ענייניהם באורח עצמאי. במשך חמש שנותיו כמחנה עקורים היה ברגן בלזן מוקד ההתארגנות הלאומית של היהודים באזור הכיבוש הבריטי בצפון-מערב גרמניה. תושבי המחנה בחרו ועד וקיימו פעילות ענפה - חברתית, פוליטית, חינוכית, תרבותית וספורטיבית. הם הקימו במחנה בתי ספר, בית יתומים, ישיבה, מרכזים להכשרה מקצועית, ספריות ותיאטרון, ואף הוציאו לאור עיתון ביידיש: "אונדזער שטימע" (קולנו).

היהודים במחנה ברגן בלזן, כמו גם ניצולים אחרים במחנות עקורים באזור הבריטי ובאזור האמריקאי, תבעו רישיונות הגירה ללא מגבלות עבור יהודים שסירבו לחזור לארצות מוצאם. דרישה מרכזית הייתה להתיר עלייה לארץ ישראל (זו הייתה אז בשליטת בריטניה).

החל מאביב 1947 הקצתה ממשלת בריטניה 300 אישורי עלייה בחודש ליהודים באזור הכיבוש הבריטי. אישורים אלה אפשרו עלייה חוקית לארץ ישראל.

במחנה העקורים ברגן-בלזן ארגן אבי עצרות והפגנות בדרישה לעליה חופשית לארץ ישראל

פיוטר נזרוק

הספרייה של ישיבת חכמי לובלין

שנת 1934. חדר הספרייה של ישיבת חכמי לובלין

מלכתחילה הערכתי כי חלק מספרי הישיבה שרדו את מלחמת העולם השנייה כאוסף - ולא הייתי היחיד שסבר כך. לא יכולתי להתעלם ממסמכים ומדיווחים בעיתונות בשנות הארבעים המאוחרות שציינו במפורש את הישרדותם ושימורם בלובלין של ספרים אלה. התקשיתי לקבל את הדעה הנפוצה אך דלת הביסוס שהם הושמדו. למעשה, המידע היחידי על אודות שריפת הספרים האלה - מידע שמעולם לא אושר על ידי מקור גרמני רשמי אחר - הופיע בפברואר 1940 בכתב העת הנאצי Die Deutsche Jugend-Zeitung. ומה היה אותו המידע שפורסם? הערה ארסית ושחצנית כי ספרי הישיבה הושלכו מהבניין למדורה ובערו במשך עשרים שעות. אף שהערה זו מצוטטת על ידי חוקרים רבים, איש מהם לא ראה את העיתון הזה במו עיניו.

לובלין שוחררה מהכיבוש הנאצי בקיץ 1944, ובה נקבע מקום מושבה הזמני של ממשלת פולין (עד לשחרור ורשה שנה מאוחר יותר). מייד לאחר שחרורה הוקמו בה מוסדות יהודיים חברתיים, תרבותיים ודתיים, ובראשם ועד יהודי היה אשר היה הסמכות המייצגת הרשמית של כל אוכלוסיית השורדים שחיו בפולין. הוועד היהודי נתמך על ידי הממשלה הפולנית וארגון הגיוינט, והוא היה הגוף אשר הופקד על מציאת דיור, ביגוד, מזון ותעסוקה לשורדים היהודים - כמו גם על ארגון יוזמות בנושאי תרבות, חינוך וכל היבט אחר של החיים היהודיים.

גורל הספרייה של ישיבת חכמי לובלין הוא אחת התעלומות הגדולות ביותר בלובלין שלאחר מלחמת העולם השנייה, ואולי אף בהיסטוריה של המורשת היהודית בפולין. אוסף הספרים בספריית הישיבה קָלל עשרות אלפי כרכים - לרבות ספרים נדירים ויקרי ערך, כתיבי יד ודפוסים עבריים עתיקים - שאבדו ללא זכר. במשך שנים רבות היסטוריונים ועיתונאים חיפשו לשווא פתרונות לתעלומה הסבוכה. האם הספרייה נשרפה על ידי הגרמנים? אולי הספרים הועברו בחשאי לגרמניה, אוחסנו במקום כלשהו, ואחר כך התפזרו ברחבי העולם או הושמדו חלקית? ואולי האוסף לא אבד קָלל אלא נשמר, ובעשורים שחלפו מאז הוא פשוט נשכח ומצפה להתגלות מחדש?

מדי כמה שנים ספרים בודדים מספריית הישיבה הופיעו במכירות פומביות, או בחנויות לממכר ספרים עתיקים בישראל ובארצות הברית, ושולמו עבורם מחירים גבוהים של מאות ואלפי דולרים. גורל האוסף עצמו לא היה ידוע: איש לא האמין כי האוסף הגדול מאוכסן בשלמותו במקום כלשהו, והתרגשות גדולה פרצה בכל פעם שנמצאו ספרים אחדים עם חותמת הישיבה. כך גם קרה בראשית שנות האלפיים בעת שפרופ' אדם קופצ'ובסקי גילה חמישה כרכים מספריית הישיבה בבית הכנסת "חברת נושאים" ברחוב לוברטובסקה בלובלין.

חותמת הספרייה

באופן פרדוקסלי, אף שאוסף הספרים הזה נפוץ לכל עבר, הודות להתפתחות הדיגיטציה יש כיום אפשרות שבעבר לא הייתה - לאחד מחדש את הספרים ולהנגיש אותם. באתר האינטרנט של מרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN" יש קטלוג ואפיון של מאות מספרי הישיבה. למרות היותה מצומצמת, ואולי אף בלתי אפשרית להשלמה, הספרייה הדיגיטלית של הישיבה מאפשרת לשחזר באופן סימבולי את אוסף הספרים הזה שהוא יקר ערך עבור לובלין. אחרי הכול, הספרייה של ישיבת חכמי לובלין נוצרה בלובלין ובגלל לובלין.

תרגום מפולנית לאנגלית: **לאורה טק**
תרגום מקוצר מאנגלית: **נטע אביזר**

לקריאת המאמר המלא באנגלית,
יש לסרוק את הברקוד
באמצעות מצלמת הטלפון הנייד
וללחוץ על הקישור שמופיע על המסך

אף שדומה כי המסתורין אשר אפף את הספרייה האובדת של ישיבת חכמי לובלין נעלם כמעט לחלוטין, קיימים עדיין כמה היבטים שאינם ברורים. בראש ובראשונה, לא ידוע כמה בדיוק מהספרים בישיבה הועברו לוורשה, וכמה מהם נמצאים עכשיו באוסף של המכון ההיסטורי היהודי. האם 40,000 ספרי הישיבה, כמות אשר הועד היהודי בלובלין דיווח עליה ב-1946, אכן נמצאים באוסף? כיום הספרייה של המכון ההיסטורי היהודי מכילה כ-80,000 ספרים; רבים מהספרים האלה ראו אור אחרי המלחמה. בכל אופן, מתוך 641 ספרים עתיקים ופרסומים מהמאה ה-19 אשר נסרקו ו"הועלו" לספרייה הדיגיטלית של המכון ההיסטורי היהודי, 129 (כ-20%) נושאים את חותמת הישיבה.

האם באוסף הספרים של המכון ההיסטורי היהודי יש עוד ספרים מהספרייה של ישיבת חכמי לובלין? קרוב לוודאי שבספרייה המכון היהודי נמצאים ספרים נוספים מישיבת חכמי לובלין, אך נכון לעכשיו אי-אפשר להעריך אם מספרם הוא כמה עשרות, כמה מאות או יותר. ספרים אחרים מהישיבה הגיעו לאוניברסיטה העברית בירושלים, לבית הספרים הלאומי בירושלים, וגם לבתי ספר דתיים, לאוספים פרטיים ולמקומות אחרים.

רוב הספרים המצויים באוסף המכון ההיסטורי היהודי בוורשה הודפסו במאות ה-17 וה-18 במערב אירופה ובדרומה, אך האוסף מכיל גם ספרים עתיקים יותר - כמו למשל החיבור התלמודי "מְנַחֵזוֹת" שנדפס בוונציה בשנת 1548. רבים מהספרים האלה כוללים הערות בכתב יד של בעליהם, כותרות עמודים מעוטרת יפהפיות, סימני דפוס וחותמות של הספריות שתרמו את ספריהן לאוסף הישיבה. זהו אוצר יקר ערך לאין שיעור של אומנות הדפוס, ויותר מכול עדות למורשת המחשבה היהודית אשר עיצבה את החיים האינטלקטואליים של דורות רבים והשפיעה עליהם. ספרים אחרים שהיו פעם חלק מספרייה הישיבה, עדיין מחכים להתגלות.

שמועות על אודות משלוח ספרייה הישיבה לוורשה צצו לפני כן, אך לא הייתה להן שום תמיכה במסמכים. השמועות הללו והמסמכים המצוטטים לעיל גם לא הסבירו לאן בוורשה נשלחה כמות כה גדולה של ספרים. במהלך שבעים השנים ויותר שחלפו מאז, כל דבר היה יכול לקרות לאוסף הספרים: להתפזר, להיעלם, להישלח ליעד בלתי ידוע, או אפילו להתבלות. ובכן, מה היה גורלם של הספרים הללו?

פתגם פולני עתיק טוען כי המקום החשוך ביותר הוא תחת הפנס. נכונותו של פתגם זה הוכחה שוב במהלך חיפוש שגרתי שערכתי במקורות הספרייה הדיגיטלית של המכון ההיסטורי היהודי בוורשה. בחיפוש השגרתי הזה "נתקלתי" בספרים אחדים שחותמת ברורה של ישיבת חכמי לובלין מוטבעת עליהם. בחקירה מייגעת של ספרים עתיקים בני למעלה מ-600 שנים אשר נסרקו ו"הועלו" לספרייה הדיגיטלית של המכון ההיסטורי היהודי, מצאתי כי קיימים בה לא פחות מ-129 כרכים מהספרייה של ישיבת חכמי לובלין. עבור "ספרייה אבודה" זו כמות אדירה. הבנתי מייד שזאת אחת התגליות החשובות ביותר בהיסטוריה החדשה של ספרייה הישיבה; כמות ספרי הישיבה אשר נמצאים במכון ההיסטורי היהודי, עולה בהרבה על מספר הספרים מהישיבה שהתגלו עד כה. ולפתע התבהר כל הסיפור: לאן בוורשה אם לא לוועד המרכזי של יהודי פולין - מוסד שהוקם בלובלין, עבר לעיר הבירה ונקרא בשם "המכון ההיסטורי היהודי" בשנת 1947, והתמקם בבניין בוורשה שלפני המלחמה הייתה בו הספרייה היהודית המרכזית - אמורה הייתה להישלח ספרייה הישיבה? היום זה נראה ברור מאליו, ודומה שהברור מאליו הוא אשר בלב את החוקרים במשך כמה עשורים.

כבר באוגוסט 1944 דיווח הוועד היהודי כי ספרי תורה וספרי קודש מאוחסנים בבניין המוזיאון הלאומי שברחוב נאורוטוביצה 4 (כיום נמצאת שם הספרייה הציבורית המחוזית על שם לופצ'ינסקי), ו"צריך להוציא אותם משם". בנובמבר 1944 דווח בעיתונות כי "מאמצים לאסוף ולמייין ספרים יהודיים בפולין הביאו למציאת כ-80,000 ספרי קודש ומאה ספרי תורה [...] משרד החינוך בפולין הקומוניסטית קיבל את האחריות על כל הספרים שנמצאים בספרייה לופצ'ינסקי, ביניהם ספרים מישיבת חכמי לובלין". גם אם המספרים הללו שדווח עליהם ב"ביולטין העיתונות היהודית" שלובלין (Biuletyn Żydowskiej Agencji Prasowej) וברדיו היו מוגזמים או לא מדויקים, ברור למדי כי ספרייה הישיבה לא הושמדה בידי הגרמנים אלא נארזה בזהירות והוכנה למשלוח, וחלק מהארגונים או כולם ננטשו בגלל ההתקדמות המהירה של הצבא הסובייטי. חוקרים רבים ראו בכך אפשרות סבירה, אבל השאלה העיקרית נותרה פתוחה: מה קרה לאוסף הספרים שבשנת 1945 היו עדיין בלובלין?

תשובה מפתיעה בבהירותה לשאלה הזו מופיעה בדוח על פעילויות מחלקת התרבות והתעמולה של הוועדה היהודית המחוזית בלובלין בשנת 1946: "בתחילת שנת 1946 החלה פעילות שגרית במחלקה שלנו. אחת ממשיותינו הראשונות הייתה ליצור ספרייה שתשביע את הרעב לספרים בקרב האוכלוסייה היהודית בלובלין. סכום של 52,046 זלוטי [...] שימש לאיסוף, לשינוע ולארגון של הספרים שאספנו. ספרייה לופצ'ינסקי בלובלין עזרה לנו מאוד ותרמה לנו ספרים יהודיים רבים. זה כולל גם 40,000 ספרים יהודיים מישיבת חכמי לובלין, אשר ניצלו ואוחסנו בספרייה לופצ'ינסקי. ספרים אלה נשלחו לוורשה".

כריכת הספר "הילד מלובלין"

טובה אבירם הילד מלובלין

תיאור כרונולוגי של העלילה

יוסליה זילברמן-קרלינסקי נולד בלובלין בשנת 1925 למשפחה יהודית מכובדת. סבו, אביה של אימו, הוא צאצא של רבי שמחה בונים מפשיסחה - אחד מגדולי האדמו"רים בחסידות (נולד בשנת 1765 וקשור בקשרי משפחה גם אל "החווה מלובלין").

כבר מגיל צעיר ברור לכול שיוסליה הוא ילד מחונן אשר מיועד לרשת את המקום המכובד של סבו, הרב קרלינסקי. הוא בן טיפוחיו של הסב ואף זוכה להתחנך על ידו: "הוא אמר לאמא - 'עד שיוסליה יהיה בן שש, אני אבוא כל יום ואלמד אותו לקרוא בתורה. הוא אויצר גדול, תלמיד חכם ועוד יספיק ללכת לחיידר'". כריסטינה, השכנה ה"שיקסע", היא חברה טובה של יוסליה. הם משחקים יחדיו, ואבא מביע את דאגתו מהקשר הזה. חוה, אימו של יוסליה, מרגיעה את האב ואומרת לו: יוסי ילך ללמוד בישיבה אחרי הבר-מצווה, וכריסטינה תיעלם מחייו.

יוסליה מתבגר וזוכה באליפות פולין בשחמט לבני נוער מתחת לגיל שלוש-עשרה. הוא גם מתחיל בתהליך פנימי של התנתקות מהדת ורוצה ללמוד רפואה בעתיד ולחקור את מוח האדם. הוא לא מגלה לסבו האהוב ולמשפחתו את מחשבותיו, כיוון שאינו רוצה לאכזב אותם לפני טקס בר-המצווה. הטקס נערך באוקטובר 1938, בשמחת תורה.

עולמה של משפחת קרלינסקי נחרב עם פלישת הצבא הגרמני לפולין בספטמבר 1939. פרט ליוסליה המשפחה נרצחת כולה. יוסליה עצמו ניצל הודות לסגן

מפקד הגטו; הלה אוהב לשחק שחמט ושמע על יכולתו הגבוהה של יוסליה. יוסליה אומר לכריסטינה: "אני עבד השחמט של לודוויג שמידט".

כריסטינה נכנסת לגטו בזכות התפקיד שסידרה לעצמה במחלקת הסניטציה של עיריית לובלין. היא מביאה ליוסליה אוכל ובגדים, והאהבה ביניהם עמוקה מתמיד. היא מעודדת אותו ואומרת לו שהסובייטים מתקרבים, ובקרוב גרמניה תובס. יוסליה אומר לה שלא ישרוד: הוא מרגיש זאת בתוכו אף שהצבא האדום כבר עומד בשערי לובלין.

ב-11 באפריל 1948, במרחק של אלפי קילומטרים מחייו של יוסליה בלובלין, נולד אדוארד (אדי) פרקינס במלבורן שבאוסטרליה. אדי גדל בסביבה בורגנית טולרנטית. אביו הוא רופא, ד"ר ראסל פרקינס; אימו שילה היא מוזיקאית ו... אימא.

זיכרונותיו המוקדמים של אדי קשורים בגננת יהודייה שהייתה לו, רוזה כהן. היא אהבה אותו והביאה לגן מאכלים שונים מאלו שאכל בבית. אדי אהב מאוד לאכול את הקומפוט שלה ואף ביקש מאימו להכין לו. אימא הסבירה לו שרוזה יהודייה, והמאכלים שהיא מכינה אופייניים לאנשים שבאו מפולין. אדי ומשפחתו נשארו בקשרי ידידות עם רוזה, וזו הבטיחה לאדי שבגיל 13 תערוך לו יום הולדת מיוחד - בר מצווה.

ב-11 באפריל 1961, בהיותה חולה סופנית, רוזה ערכה טקס בר מצווה לאדי. תוכן הטקס היה האזנה לשידור ישיר מפתחת משפטו של אייכמן שנערך בירושלים. זאת הייתה הפעם הראשונה שאדי שמע על השואה.

אדי הרגיש כי הוא נושא את סיפוריה של רוזה בתוכו. בהשפעת קרל, חברו ללימודים באוניברסיטת סידני, הוא מגיע לישראל ב-1967 כמתנדב לקיבוץ עין ים. לקרל יש בת דודה, סופי שמידט, שחיה בקיבוץ הזה. אדי מתאהב בטליה קרלינסקי, צברית יפהפייה וחכמה שהגיעה לקיבוץ כחלק מגרעין נח"ל. אביה של טליה, הרמן, הוא ניצול שואה מלובלין אשר הצליח לברוח לברית המועצות ברגע האחרון. במשך כל חייה שמעה טליה את סיפורי משפחתו מלובלין. טליה מושפעת מאוד מסיפורו של בן דודה יוסליה שנרצח בשואה. היא מתעניינת מאוד בתקופת השואה ולמדה את הנושא באוניברסיטה.

חברתה הטובה בקיבוץ היא סופי מנדלסון, אשתו של בן הקיבוץ אלכס. סופי ברחתה מביתה בגיל 16 כשגילתה באקראי שאף כי אביה הכחיש זאת תמיד, הוא היה נאצי ומעורב ברצח יהודים בשואה. שמו של אביה הוא לודוויג שמידט. את אלכס פגשה בברלין כשהיה שליח הסוכנות בגרמניה.

טליה ואדי מתחתנים וחיים בקיבוץ משנת 1967 עד שנת 1973. הם מחליטים לנסוע לאוסטרליה לאחר שאספת הקיבוץ דוחה את בקשתו של אדי להמשיך בלימודי הרפואה אשר החל באוסטרליה.

טליה ואדי חיים בסידני במשך כעשר שנים יחד עם בנם ישי שנולד בקיבוץ. לאחר פרק זמן קצר של קשיי הסתגלות טליה הופכת אחת המורות המוערכות בבית הספר היהודי בסידני, והיא אף מסיימת את לימודי הדוקטורט שלה ב"תוכניות הוראה בהיסטוריה של שואת יהודי אירופה".

ב-1973 אלכס, בעלה של סופי, נהרג במלחמת יום הכיפורים. שנה אחר כך סופי מגיעה לסידני לביקור שאמור להיות ארוך; טליה ואדי הפצירו בה לבוא ואמרו לה ששינוי מקום ואווירה יעזור לה לשקם את חייה ולגדל את שרה, בתה אשר נולדה לאחר שאלכס נפל.

בסידני החיים רגועים ונוחים, אבל הגורל מזמן לשתי המשפחות את המשבר הגדול של חייהן. טליה וסופי מוזמנות ביום השואה להרצאה בבית הכנסת בסידני העוסקת בהשמדת יהדות לובלין. במהלך ההרצאה טליה מתחילה להבין שסופי, חברתה אשר ברחתה מביתה בגיל 16, היא בתו של לודוויג שמידט - המרצח הגדול של יהדות לובלין והאיש שהחזיק ביוסליה כ"עבד השחמט" שלו.

בדרך הביתה סופי מתוודה שהיא הבינה את הקשר אך חששה לגלותו, כי לא רצתה לאבד את טליה.

החברות בין המשפחות נשברת. סופי חוזרת לקיבוץ ומממשת את ייעודה: עובדת סוציאלית מוערכת המלווה ניצולי שואה.

טליה ואדי חוזרים לארץ ב-1985. החיבור המחודש בין טליה לבין סופי קורה 17 שנים אחרי המשבר הגדול ביניהן: טליה מזמינה את סופי להרצאה שבעלה, פרופסור אדי פרקינס קרלינסקי - מומחה בין-לאומי לחקר המוח המתמחה ב"סינדרום E" (Evil) - יישא באוניברסיטה הקתולית בלובלין. בלובלין השלושה פוגשים את כריסטינה ובנה דויד. ליד קברו של יוסליה בבית הקברות היהודי בלובלין כריסטינה מספרת להם על הירצחו של יוסליה ימים ספורים לפני כניסת הצבא האדום לעיר. היא גם מגלה להם את הסוד של יוסליה ושלה.

תהליך כתיבת "הילד מלובלין"

בקיץ האוסטרלי הנפלא שהיה בדצמבר 2016, נכדי בן החמש יוני ואני ישבנו על המדרגות בדירת נופש אשר קרובה מאוד לאחד החופים הנפלאים של סידני (Parsley Bay). סבא של סטפני, החברה-שכנה של יוני ומשפחתו, הצטרף אלינו.

הוא סיפר לי שהגיע מפולין כדי לבקר את בתו (אימא של סטפני) ומשפחתה. אף שדיבר רק מעט אנגלית, התחברנו מייד.

סבא של סטפני התפלא על התמימות וה"פינוק" של האוסטרלים וטען כי מעולם הם לא חוו מלחמות קשות על אדמתם ואינם יודעים סבל אמיתי מהו. הוא סיפר לי שבא מעיר לא גדולה בפולין, בידגושץ, הסמוכה לגדנסק.

באותו אחר הצהריים על חוף האוקיינוס בסידני התחלתי לכתוב. עשיתי זאת לאחר שאמרתי בהומור לטל גָּנִי: "אולי אקח את יוני איתי לארץ". טל צחק ואמר: "ותקראי לו יוסליה?" טל דומה מאוד לסבא שלו (אבא שלי), והוא נולד שבוע לפני מות סבו. הוא שמע לא אחת חלקי סיפור על אודות אבא שלי וידע שהלה היה מתעורר בלילה ובוכה על יוסליה, בן אחותו שלא הצליח להציל מידי הנאצים.

הכתיבה זרמה באופן כמעט מיסטי. היא החלה בנקודת מבטו של אדי, אדוארד פרקינס, דמות שההשראה הראשונית לה הייתה נכדי יוני. הדיאלוג בספר שפותח את סיפורו של אדי בן החמש, התקיים בין יוני לביני בעת ששיחקנו במשחק קופסה: מחביאים חרקים בגינה, וצריך למצוא אותם. אחרי שאמרתי ליוני שבעברית beetle זה חיפושית, הוא אמר לי שהוא יודע ומלמד עברית בכל מיני מקומות בעולם.

כשחזרתי לארץ, חלק מהספר היה כבר כתוב. גם המבנה שלו, תיאור מכמה נקודות מבט, החל להתגבש. היה לי ברור שדמותו הנדירה של יוסליה תשפיע על אנשים רבים - הן כאלו שקשורים למשפחתו, הן כאלו שלא.

הייתי די תקועה בנושא של כתיבת חייו ודמותו של יוסליה עצמו. רציתי לכתוב את סיפורו של יוסליה בלובלין, וכבר הייתה תוכנית לשהות שם בקיץ של 2019. ואז הגיעה הקורונה...

במשך שבועות אחדים הייתי במבוי סתום. עיינתי בתמונות של אבא שלי (אין הרבה כאלו) וראיתי תמונה שהוא נראה בה "עושה סקיי". נזכרתי בסיפוריו על ה"שיגעון" של אימא שלו לחשיבותם של אוויר צח וספורט עבור ילדים (לא בדיוק הדברים שמצפים מיהודייה בלובלין...), והקטע הראשון על יוסליה כאילו נכתב מעצמו.

את ההשראה לכתיבת דמותה של סופי סיפקה קולגה לשעבר שלי, בתקופה שהייתי חברת קיבוץ מצר. עבדתי במוסד החינוכי בעין שמר כמורה לאנגלית ולספרות, כמחנכת, ומאוחר יותר כמנהלת פדגוגית של המוסד החינוכי. אחת המורות הייתה בחורה צעירה מגרמניה שהגיעה לארץ. התיידדנו, והיא סיפרה לי שהסיבה לבואה לארץ הייתה ניסיון אמיתי שלה להיות חלק מהתהליך של בקשת סליחה מהעם היהודי. פעם היא אמרה שלא נותנים לאבא שלה להיכנס לארץ... הבנתי מכך מה שהבנתי. היא התאהבה בישראלי ונישאה לו. במשך השנים נפרדו דרכינו. סיפורו הספציפי של סופי הוא בדיוני, אך מבוסס על ההיסטוריה של גרמנים רבים שהיו בנים של נאצים.

הספר לבש את צורתו והגיע לשלב העריכה דווקא בתקופת הקורונה, תקופה שעבדתי בה באופן די אינטנסיבי. לאחר מחשבה והתייעצות החלטתי לתרגמו ולהוציאו באנגלית בהוצאת אמזון, והוא אכן נמכר היטב בארצות הברית וזכה לביקורות טובות.

הספר קיים בצורה דיגיטלית גם בעברית, כמובן. כמו כן קיימים בעברית כמאה עותקים מודפסים של הספר - חלקם אצלי וחלקם בהוצאת "מנדלי מוכר ספרים".

יהודית מאיר

הזמיר

דער סאלאוויי

אסירים אחדים תשושים ורועדים התגודדו סביב תנור הברזל הקטן שעמד במרכז הצריף, וניסו לאגור מעט חום מהלהבות הקלושות. השאר שכבו אדישים על דרגשיהם, עייפים מכדי לזוז.

אם אפשר היה לתאר את גורלם של שבויי המחנה כגיהנום עלי אדמות, היה גורלם של השבויים היהודיים מר שבעתיים. לבושם דל, מזונם מועט, גופם המתמוטט מעבודות הפרך שיווע למזון וחום. הם הוחזקו בנפרד מבני ארצם הפולנים, ונשללו מהם כל זכויות שבויי מלחמה.

חודש דצמבר 1939 היה קר וסוער ככל החורפים בצפון גרמניה. הטמפרטורה ירדה מתחת לאפס ושלג התחיל לרדת. מחנה השבויים סטאלג-IIA היה מכוסה בבוץ שקפא. בחוץ לא ראו נפש חיה, נשמעה רק יללת הרוח שהרעידה את חוטי התיל והתחרתה בנביחות הכלבים.

מהקומה העליונה של אחד הדרגשים ירד-החליק בחור רזה. הוא היה גבוה ונאה, עצמות הלחיים העדינות בלטו מבעד לעורו השקוף כמעט, עיניו השחורות הבהיקו ותלתלים רבים כיסו את ראשו כבמצנפת שחורה. בקושי עמד על רגליו. ביד אחת החזיק בקרש התמיכה של הדרגש לבל ייפול, ואת ידו השנייה הושיט לקופסה שהייתה מונחת על מיטתו. כשהוא מחבק אותה בשתי זרועותיו, ניגש אל התנור. שתקן היה. איש לא ידע פרטים עליו ומאין הוא בא, הוא רק סיפר שבדרך נס הצליח לשמור על כינורו. קראו לו הזמיר על כי הוציא מכינורו צלילים כשירת ציפורים והפליא בחיקוי שירת הזמיר.

יהודית מאיר

הוא התיישב קרוב לתנור והוציא מתוך קופסת העץ כינור עטוף בסמרטוטים. כשהוא מחזיק אותו בעדינות רבה, כבתינוק רך, החל לכוונו לאט ובזהירות, מלאכה שנמשכה מספר דקות. לבסוף חייך בסיפוק, מתח את גופו, הניח את הכינור מתחת לסנטרו והתחיל לנגן.

תחילה הצלילים היו שקטים, מינוריים, נוגים, כמנסים לתאר את המציאות. לאט, לאט, העצב נמוג, ומן הכינור בקעה מנגינה שמחה יותר ויותר שנשמעה כחיקוי הציפורים ביער.

חבריו בצריף הקשיבו לנגינתו. ברגעים אלה לא חשבו על הרעב, הקור וההשפלה. המוסיקה ניחמה אותם והשכיחה במעט את מצוקתם והגעגועים לבית, היא הפיחה בהם מעט אופטימיות ותקווה.

לפתע נכנס לצריף קצין גרמני. הכל קפאו במקומותיהם. על פי חוקי המחנה לגרמני אסור היה להיכנס למגורי האסירים. הקצין היה נרגש וניגש אל הכנר, אשר הפסיק את נגינתו ורעד של פחד עבר בגופו. "נגן בבקשה", אמר בנימה שבין בקשה לפקודה. "אתה מנגן נהדר, יוצא מן הכלל".

בידיים רועדות אחז הזמיר בכינורו. "נגן" הפציר הקצין. "שמעתי את נגינתך מבעד לחלון ורגלי משכו אותי פנימה. גם אני מנגן, אך אתה מנגן נפלא! לא נתקלתי עוד בכישרון כמו שלך".

הכנר התעשת והמשיך לנגן. השבויים השרועים על הדרגשים ירדו ויצרו מעגל סביב הקצין והכנר, מרותקים אל החיזיון המוזר. אצבעותיו של הכנר התרוצצו על המיתרים. הגרמני מחה את מצחו רועד מהתרגשות. "המשך, המשך, אל תפסיק!"

הכנר ניגן כמהופנט. המנגינה נוגעת ללב, מבקיעה אל תהומות הנפש, עולה, יורדת, לוחשת, בוכה, אף זועקת. לחייו החיוורות של הזמיר העלו סומק, זיעה ניגרה על מצחו, תלתליו השחורים רעדו על ראשו. מפעם לפעם פקח את עיניו העצומות והביט בקצין.

"המשך!" שב והורה הקצין בניע סנטר. פניו היו חיוורות, מבט מוזר, מרוכז היה בעיניו ובזוויותיהם עמדו שתי דמעות.

הכנר הפליא לנגן, צלילים עולים ויורדים, נרגשים יותר ויותר. ידו השמאלית נגעה בטונים הגבוהים ביותר שכינורו מסוגל היה להפיק והרעידה ויבראטו עצוב שריגש את כל שומעיו.

הגרמני הנלהב הוריד את מעילו, פתח את כפתורי מדיו ושחרר את העניבה. החולצה שלו הייתה רטובה מזיעה, גלגלי עיניו נראו כיוצאות מארובותיהן. האסירים היו נרגשים ויחד עם זאת מפוחדים.

פתאום חבטה עזה הפריעה את הנגינה. הקצין הגרמני צנח מלוא קומתו ארצה. דממה השתררה בצריף. הכנר פתח את עיניו וראה את הגרמני המוטל על הרצפה. הוא כרע על ברכיו והרים את ידו של הקצין המת. זעזוע אל-אנושי טלטל את גופו, ובן-רגע הפכו תלתליו השחורים לצחורים כמו השלג שירד בחוץ וברכות כיסה את המחנה החשוך במעטה של לובן.

זה ארוע אמיתי שסיפר לי אבי פנחס זיסקינד עליו השלום, שהיה שבוי מלחמה בגרמניה, ומשם נשלח ללובלין למחנה ריכוז.

אוקטובר 1993

יהודית מאיר

דער סאלאווײ

הזמיר

עטלעכע שוואַכע און ציטערדיקע געפאַנגענע זענען געשטאַנען אַרום אַ קליינעם אויוון אין מיטן באַראַק נומער 19 און האָבן פּראָבירט זיך דערוואַרעמען פון די שוואַכע פּלאַמען.

די אַנדערע זענען געלעגן אויף די באַנק בעטן, מיד און צו שוואַך זיך צו באוועגן. ווען מען וואָלט געקענט באַשרייבן דעם גורל פון דער קריג געפאַנגענע אַ גיהנום אויף דער ערד, דער גורל פון די יידישע געפאַנגענע איז געווען ביטערער צען מאָל, הונגערדיק, זייער באַקליידונג נעבעכדיק, זייער קערפּער אַפּגעשוואַכט פון שווערע אַרבעט האָבן געבעטן עסן און וואַרעמקייט.

די יידן זענען געווען אַפּגעזונדערט פון די פּוילישע געפאַנגענע און נישט געהאַט די זעלבע רעכטן ווי קריג געפאַנגענע.

דעצעמבער 1939 איז געווען קאַלט און שטורמדיק אין צפון דייטשלאַנד. די טעמפּעראַטור איז געפאַלן אונטער זעראַ און שניי האָט אַנגעפאַנגען צו פאַלן. דער לאַגער סטאַלאַג 23A באַדעקט מיט פאַרפרוירענע בלאַטע, דער ווינט האָט געיאַמערט און געטרייסלט דעם שטעכלדראַט פּלוּט, אין דרויסן איז נישט געווען קיין לעבעדיקע נשמה און פון דער ווייטן האָבן הינט שרעקלעך געבילט.

פון אַיין באַנק-בעט איז אַראַפּ אַ יונגער מאַן, דאַר, הויך און שייך, די הויט אויף זיין פנים האָט אויסגעזען ווי דורכזיכטיג, זיינע שוואַרצע אויגן האָבן געשיינט און זיינע לאַקן האָבן אויסגעזען ווי אַ שוואַרצער הייבל.

ער איז קוים געשטאַנען אויף די פיס. מיט איין האַנט האָט ער געהאַלטן די ברעט פונעם באַנק-בעט און אין דער צווייטער האַנט האָט ער אַרומגענומען אַ קעסטל. ער איז געווען אַ שטילער, קיינער האָט נישט געוואוסט וועגן אים, ער האָט נאָר דערציילט אַז עס איז געווען אַ נס ווי עס איז אים געלונגען צו ראַטעווען דאָס פּידל. זיי האָבן אים גערופן דער סאַלאַווי ווייל זיין מוזיק איז געווען ווי אַ געזאַנג פון פייגלעך אין וואַלד און נאָכגעמאַכט דעם געזאַנג פון אַ סאַלאַווי.

ער האָט זיך געזעצט נאָענט צום אויוון, אַרויסגענומען פון דעם קעסטלע אַ פּידל איינגעוויקלט אין אַ שמאַטע און געהאַלטן ווי מען האַלט אַ קליין קינד, און אַנגעפאַנגען צו שטימען, לאַנגזאַם און דעליקאַט. דאָס האָט געדויערט עטלעכע מינוטן, לבסוף, אויף זיין פנים איז אַרויס אַ שמייכל, ער האָט זיך אויסגעגלייכט און אַנגעפאַנגען צו שפּילן.

אין אַנפאַנג די טאָנען זענען געווען שטיל און מעלאַנכאָליש, ווי דער צושטאַנד, די ווירקלעכקייט און די נויט. לאַנגזאַם איז פון דעם פּידל אַרויס אַ פריילעכע מעלאַדיע. די חברים אין באַראַק האָבן זיך צוגעהערט, ווי זיי וואָלטן פאַרגעסן פון די צרות, בענקשאַפט נאָך דער היים און געשעפט אַ ביסל האַפּענונג.

פּלוצלינג איז אין באַראַק אריינגעגאַנגען אַ דייטשער אַפּיציר. אַלע זענען פאַרגליווערט געוואָרן אויף די פּלעצער. לויט די געזעצן פון דעם לאַגער אַ דייטש איז

נישט דערלויבט געווען אַריינצוגיין אין די געפאַנגענע ווינערטער. דער אַפּיציר איז געווען אויפּגערעגט און צוגעגאַנגען גלייך צו דעם פּידלער, וואָס האָט אויפּגעהערט צו שפּילן און אַ ציטער פון מורא איז דורכגעגאַנגען דורך זיין קערפּער.

״ביטע שפּיל״, האָט ער געזאָגט אין אַ טאָן צווישן געבעט און באַפעל. ״דו שפּילסט ווונדערבאַר״. מיט ציטערדיקע הענט האָט דער סאַלאַווי געהאַלטן דאָס פּידל.

״שפּיל! איך האָב געהערט דייך שפּילן אין דרויסן און מיינע פיס האָבן מיר אַריינגעשלעפט. איך שפּיל אויך, אַבער דו שפּילסט אויסערגעווענלעך. איך האָב קיינמאָל נישט באַגעגנט אַזאַ טאַלענט ווי דיינער״.

דער פּידלער האָט זיך דערהוילט און האָט ווייטער געשפּילט. די געפאַנגענע וואָס זענען געלעגן, זענען אַראַפּגעגאַנגען און געשטאַנען אין אַ קרייז אַרום דעם אַפּיציר און דעם פּידלער, פאַסצינירט מיט די סיטואַציע. דעם פּידלערס פינגער זענען אַרומגעלאַפּן אויף די סטרונעס.

דער דייטש האָט אַפּגעווישט דעם שווייס פון זיין שטערן און געווען אויפּגערעגט.

״שפּיל, שפּיל, הער נישט אויף!״ דער פּידלער האָט געשפּילט ווי היפּנאָטיזירט, זיין מעלאַדיע האָט אַנגערירט די נשמה, געלאַפּן אַרויף און אַראַפּ, געשושקעט, געוויינט און אויך געשריגן. זיינע בלאַסע בעקלעך זענען געוואָרן רויטלעך, שווייס האָט געשיינט אויף זיין שטערן, זיינע שוואַרצע לאַקן האָבן געטאַנצט אויף זיין קאָפּ. פון צייט צו צייט האָט ער אויפּגעמאַכט די אויגן און געגעבן אַ קוק אויף דעם אַפּיציר.

״שפּיל ווייטער!״ דאָס פנים פון דעם דייטש איז געווען בלאַס, זיין קוק מאַדנע און אין די אויגן האָבן געלאַנצט צוויי טרערן.

דער פּידלער האָט געשפּילט ווייטער, זיין לינקע האַנט

האַט גערירט די העכסטע טאָנען וואס דאָס פּידל האָט געקענט שפּילן און דער טרויעריקער וויבראַטו האָט ענציקט אלע.

דער אַפּיציר האָט אויסגעטאַן זיין מאַנטל, געעפנט די קנעפלעך פון זיין מונדיר און אויפּגעמאַכט דעם קראַוואַט. זיין העמד איז געווען נאַס פון שווייס, זיינע אויגן האָבן אויסגעזען ווי זיי וואָלטן ארויס פון זייער פּלאַץ.

די געפאַנגענע זענען געווען דערשראָקן.

פּלוצלינג אַ שטאַרקער קלאַפּ האָט צעשטערט די מוזיק.

דער פּידלער האָט אויפּגעמאַכט די אויגן און געזען דעם אַפּיציר אויפן פּאַל.

ער האָט זיך געקניט און אויפּגעהויבן די האַנט פון דעם טויטן אַפּיציר.

אַ אוממענטשלעכער שאַק האָט געטרייסלט דעם סאַלאַווי און אין אַיין מאַמענט זענען די שוואַרצע לאַקן אויף זיין קאָפּ געוואָרן ווייס, אזוי ווי דער שניי וואָס איז שטיל געפאַלן אין דרויסן און באַדעקט דעם טונקלעך לאַגער מיט אַ ווייסן ליילעך.

מיין דערציילונג איז באזירט אויף אן אמתע געשעעניש. ואס מיין טייערער טאטע פנחס זיסקינד האט איבערגעלעבט און מיר דערציילט.

ער איז געווען א קריגסגעפאנגענער אין דייטשלאנד, פון דארטן האט מען אים געשיקט קיין לובלינער קאנצענטראציע לאגער.

יולי 2020

דני אדמון סיום משואה לתקומה

הכול החל כשיו"רנו צביקה נאנח ואמר: "איזה כיף היה בסיור בשנה שעברה לירושלים".

הרי צביקה אף פעם לא אומר. הוא רק נאנח, כמו כל פולנייה מבית טוב...

נו שוין, הבנתי את הרמז. תכננתי סיור אנדרטאות, כזה שיוביל אותנו משואה לתקומה, באזור שער הגיא.

זהו אזור קרוב, יפהפה ופחות מטויל. כולנו חולפים שם לעיתים קרובות - בדרך לירושלים או לפיקניק - אבל לא יורדים מהכביש הראשי.

וכך, ביום אביבי התכנסנו במתחם השריון בלטרון, חבורה נועזת של מטיילים מעמותת יוצאי לובלין וסביבותיה, ויצאנו לדרכנו.

אנדרטת הלוחם היהודי בלטרון

התחנה הראשונה בסיור הייתה אנדרטה לא מוכרת המספרת פרק לא ידוע בהיסטוריה שלנו: סיפורו של הלוחם היהודי בתקופת השואה. האנדרטה היא מעשה ידיו של הפסל אלכסנדר בוגן - פרטיזן ולוחם ביערות אשר נולד באסטוניה ב-1916, עלה ארצה ב-1951 וכיהן כיושב ראש אגודת הציירים והפסלים בישראל. האנדרטה נחנכה ב-2008; היא בנויה מלוחות אבן בגדלים שונים שנשענים זה על זה ומחוברים לקרקע באמצעות חמישה עמודים, ביטוי לחברות ולצורך לסמוך על חבריך כדי לשרוד. בצד האנדרטה רשומים שמות המדינות שהפרטיזנים היהודים פעלו בהן, ובמרכזה פסוק מתוך ספר שמואל ב' (פרק ב', פסוק כ"ח): "ארדפה אויביי ואשמידם ולא אשוב עד כלותם".

כמיליון וחצי יהודים לחמו בנאצים - בצבאות השונים, במחתרות השונות וכפרטיזנים (חלקם אף ביחידות שקללו רק יהודים). כרבע מיליון מהם שילמו בחייהם.

התורם שמימן את הקמת האנדרטה הוא הזים נעם לניר; נעם הוא בנו של הטייס, סא"ל אבי לניר ז"ל,

שנפל במלחמת יום הכיפורים ועונה למוות בשבי הסורי. דודו של נעם, סמ"ר ישראל ברזילי ז"ל, היה מפקד טנק שנפל בקרבות הבלימה ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים.

יושב ראש ארגון הפרטיזנים, הפרטיזן ברוך (בורקה) שוב, חזר מביקור במינסק שבבלארוס. באותו הביקור הוא ראה שמנציחים מעשי גבורה של לוחמים יהודים באירופה, אבל לא מציינים שאותם הלוחמים היו יהודים. ברוך שוב החל "לדחוף" להקמת מוזיאון הלוחם היהודי, מוסד שיספר את סיפורם של מיליון וחצי הלוחמים היהודים. בורקה הלך לעולמו בדצמבר 2020 ולא זכה לראות את חנוכת המוזיאון המדהים בשנת 2024.

ומשהו בנימה אישית: יוסי שוב, חבר, בנו של בורקה המשיך את דרכו של אביו בעמותת "דורות ההמשך": נושאי מורשת השואה והגבורה". בדצמבר 2023 יוסי נפל מגובה רב באתר בנייה בתל אביב ומת. יוסי פעל רבות להקמת המוזיאון ולשימור זיכרון הלוחם היהודי באמצעות מפעלי חינוך והתנדבויות בקרב בני הנוער. יהי זכרו ברוך.

אנדרטת הלוחם היהודי בלטרון

נווה שלום והקו הירוק

ממתחם המוזיאון בלטרון עלינו לנווה שלום, יישוב ייחודי שגרים בו יחדיו יהודים וערבים. נווה שלום הוא כפר שיתופי שנוסד ב-1969, וגרים בו כ-370 תושבים. בכפר פועלת מערכת חינוך דו-לשונית ודו-לאומית; יהודים לומדים את ההיסטוריה של הערבים ולהפך, וזאת במטרה לקדם את הדו-קיום בישראל בין יהודים לערבים.

בעלייה לנווה שלום עצרנו לתצפית נוף משגעת על כל עמק איילון ומנזר השתקנים. על הגבעה שמעל המנזר נמצא מבנה אשר שימש כעמדה של הלגיון הירדני - עדות וזיכרון לרבים שנפלו בחמשת ניסיונות הכיבוש הכושלים של לטרון בקרבות מלחמת העצמאות. רבים מ-137 הנופלים היו שורדי שואה שרק הגיעו ארצה ונשלחו מייד לחזית. חלקם אף לא ידעו לתפעל נשק; חלק מכלי הנשק של הנופלים נמצאו במצב "נצור". עצוב.

תוואי הכביש עובר על "הקו הירוק" ומהווה את חלקו הצפוני של מה שהיה נקרא "פרוזדור ירושלים". בעלי הזיכרון החד שבינינו זכרו שנסיעה מתל אביב לירושלים הייתה משולה לטיול שנתי: היא ארכה למעלה משעתיים וכללה נסיעה דרך לוד ורמלה. אם נסעת באוטובוס, גם עצרת בצומת שמשון לפי ולשתיית קפה ממכונת האספרסו הראשונה בארץ (נכון, הייתה גם אחת בבנימינה, בדרך הארוכה לחיפה)...

דרך בורמה

מנווה שלום נהגינו האמיצים היו צריכים להפגין את כישוריהם בנהיגת שטח. כולם עברו את המבחן בהצטיינות יתרה!

ירדנו בדרך עפר לכפר זיר סוסין (על שם צמח הסוס ממנו מכינים ליקריץ!) שהוא מושב תעוז של היום.

במקום היה מעיין ומשאבות שדחפו את המים. כבכל מקום בארץ ישראל המים והשליטה עליהם היו התנאי הראשון להתיישבות. לקו המים לירושלים הייתה חשיבות עליונה, ומסלולנו לקח אותנו לאורכו. **דרך בורמה** היא **דרך עוקפת** שנפרצה לאחר חסימת הכביש מהשפלה לירושלים בלטרון ובשער הגיא ב-18 במאי 1948 והכישלון של **כיבוש לטרון**. היא כונתה "**דרך בורמה**" על שם דרך האספקה מבורמה לדרום סין, דרך שנשללה בסוף שנות השלושים ונועדה לעקוף את שליטת הכוחות היפנים בנמלי הים במזרח הרחוק. הכינוי "**דרך בורמה**" דבק בלא פחות מ-12 דרכים דומות, כמו למשל הדרך שעקפה את הכפר הערבי **יאלו** (לימים הוקם שם פארק קנדה) או **דרך קאוקג'י** בגבול הצפון. (אפילו הפירצה בגדר בסרפנד דרכה זחלו בלי פס זכתה לכינוי המחייב...). את הדרך העוקפת את שער הגיא גילו שלושה סיירים שהלכו ברגל **מקריית ענבים לחולדה** (בעצם הם תכננו להגיע לתל אביב). השלושה סיפרו על הדרך הנסתרת הזו, ולאחר מכן יצאו **שני גיפים** - אחד מחולדה ואחד מקריית ענבים, נהוגים בידי **עמוס חורב וגבריאל רפופרט (גברוש)** - אשר נפגשו בבית סוסין (תעוז של היום).

עלינו **למצפה הראל**, ומשם התחלנו את סיורנו לאורך חלק מדרך בורמה.

בית הקשתות, מבנה נטוש ליד מצפה הראל אשר סגור בגלל חשש להתמוטטות המגדל, היה **בית הספר** של הכפרים הערביים **בית סוסין ובית ג'יז**. המבנה הנטוש היה האכסניה לאחת מהפרשיות העלומות והמרגיזות ביותר בהיסטוריה שלנו. כאן התקיים משפטו של קצין צה"ל, **מאיר טוביאנסקי**; הלה הואשם בבגידה והוצא להורג ביריות על קיר הבניין, וזאת בשל טענת כזב שהוא מסר לידי הבריטים רשימה של צרכני החשמל הגדולים בירושלים. טוביאנסקי נדון למוות ונורה בו במקום. לימים הסתבר שפסק הדין נכתב וצורף לתיק רק לאחר הוצאתו להורג.

מעלה התאנים - היה מעלה קשה למשאיות ולמשוריינים המאולתרים שזכו לכינוי "**סנדביץ**" על שם הדפנות הכפולות שביניהן עץ. צבען היה אפור עם פס לבן, כי צבע החאקי היה של הבריטים ונאסר לשימוש.

הסרפנטינה - עד כאן ומכאן. השיפוע התלול והסלעים מנעו את מעבר המשאיות והמיכליות. המשאיות עם האספקה הגיעו עד כאן וכן גם המיכליות עם המים היקרים. **המים הוזרמו בצינור** לתחתית הגבעה למיכליות ירושלמיות. האספקה הקשה הועברה על ידי **סבלים**, בעיקר סבלים סלוניקאים מנמל תל אביב ועובדי מחצבת הקסטל, רובם ממוצא כורדי. רק לאחר פיצוץ הסלעים נפתחה הדרך לתנועת משאיות. **צינור השילוח** - ע"ש נקבת השילוח. השריד לצינור העוקף לירושלים שהונח בחיפזון תוך חודשיים והחל לפעול יום לפני שהלגיון פוצץ את המשאבות בלטרון. **בסרפנטינה** הושארו **השפאלות** - שיבוש יידישאי/עברי למילה **spalls (גזירים)** ששימשו נגד שקיעה במדבר המערבי.

דרך האיילות - דרך עוקפת נוספת שנקראה גם דרך האיילות, שיבוש של הקשריות כי בקשר המשוריינים נקראו איל ע"ש איל הברזל. **דרך בורמה פעלה במשך כשישה חודשים. למעשה, היא הצילה את ירושלים הנצורה מנפילה.**

אני שמח לציין שכל נהגיני וכל הנוטות האמיצות הגיעו בשלום לסוף דרך בורמה שלנו. משם פנינו צפונה ועלינו ל"גבעת חתולה".

גבעת החתולה: הגדוד החמישי והתזמורת האדומה

גבעה נישאה זו קרויה על שם יישוב פרהיסטורי, ובמקום יש שרידים של יישוב מבוצר מהתקופה הרומית. מיקומה האסטרטגי של הגבעה מאפשר לנמצאים עליה תצפית על הכניסה לשער הגיא ועל הדרך העולה לירושלים, והדבר הביא לביצור הגבעה ולניסיונות להשתלט עליה במהלך כל ההיסטוריה ועד ימינו.

הגבעה נמצאת מעל ליישוב מסילת ציון שהקימו יוצאי קוצ'ין בתחילת שנות החמישים של המאה ה-20. יש בה שני אתרים מיוחדים: אנדרטת הגדוד החמישי ואנדרטת התזמורת האדומה. התחלנו באתר העליון - באנדרטת הגדוד החמישי בח'ירבת חתולה.

אנדרטת הגדוד החמישי

הגדוד החמישי של הפלמ"ח הוקם בדצמבר 1947. תחילה הוא כלל מתנדבים מתל אביב (אנשי ה"רזרבות" של הפלמ"ח, חברי הכשרות מגויסות ומגויסים חדשים) ואנשי חי"ש, ובהמשך הצטרפו אליו אנשי גח"ל (גיוס חוץ לארץ) שעלו לארץ.

הגדוד לחם רוב הזמן בגזרת שער הגיא ועסק בליווי שיירות. במבצע "מכבי" לחם הגדוד בקרבות קשים ורצופים בין ה-8 במאי ל-18 במאי 1948, והוטל עליו לכבוש את הרכסים השולטים על שער הגיא - לרבות משלט המסרק, הכפר בית מחסיר והכפר דיר איוב (בין שער הגיא ללטרון) אשר ממנו ירו על כוחותינו. באחד הלילות כוח של לוחמי הגדוד יצאו לפוצץ בית בדיר איוב; כשהסתבר לכוח כי יש בבית נשים וילדים, חזר בלי לבצע את משימתו.

האנדרטה נמצאת על ח'ירבת חתולה - הגבעה הגבוהה בסביבה אשר יש ממנה תצפית מרהיבה על שער הגיא והאזור. במהלך הקרבות איבד הגדוד למעלה ממאה לוחמים. לאחר כישלון ניסיון הכיבוש של לטרון נמצאה דרך בורמה שהוזכרה לעיל. בגלל לחימתו הארוכה והקשה על הדרך לירושלים נקרא הגדוד "גדוד שער הגיא".

תצפית מרהיבה על שער הגיא והאזור

השיר "באב אל ואד"

השיר נכתב בקפה "כסית" בתל אביב: שייקה ירקוני, בעלה של הזמרת יפה ירקוני, ביקש מחיים גורי לכתוב שיר לאשתו, והשאר זו היסטוריה. (חיים חפר סיפר ששייקה שילם שתי לירות לחיים גורי עבור השיר...). אמנם שושנה דמארי ביצעה את השיר לראשונה ב-1949, אבל את תהילתו העניק לו ביצועה של יפה ירקוני.

חיים גורי סיפר שיפה ירקוני שינתה מילה אחת בשורה האחרונה: במקום "אל ישכח אותנו" (באב אל ואד), יפה שרה "לא ישכח אותנו". גורי ייחס לטעות קלה זו משמעות רבה. הוא טען שהשורה "לא ישכח אותנו" היא קביעת עובדה, ולכן יש בה מן היוהרה; לעומת זאת השורה "אל ישכח אותנו" היא בקשה...

השיר באב אל ואד חרוט באבן

הפופולריות של השיר הביאה להחלטה להשאיר את המשורריינים השרופים לאורך הדרך גם לאחר תום מלחמת העצמאות. במקום יש לוח ברזל, ועליו מילות השיר. כל מי שקורא את השיר, רואה את באב אל ואד לפניו.

מובן שלא ויתרנו ונשאנו את קולנו בשיר. וירעדו אמות הסיפים. עד היום שָׁחִים הברושים לאורניים ולחרובים על שירתם של חברי עמותת יוצאי לובלין והסביבה...

אנדרטת התזמורת האדומה

ירידה קצרה בכביש ופנייה חדה שמאלה הביאו אותנו לאנדרטת התזמורת האדומה. אם מישהו מצפה לכך שבעקבות המקהלה אשר תוארה בקטע הקודם, תבוא תזמורת - הוא יתבדה! להלן הסיפור הלא יאומן של התזמורת האדומה.

אנדרטה פשוטה ונחבאת אל הכלים מספרת את סיפורה של רשת ריגול חובקת עולם נגד הנאצים, רשת שרבים מחבריה היו יהודים. האנדרטה כוללת 18 אבני זיכרון ל-18 חברי הרשת שנהרגו, ואבן מרכזית המספרת בקצרה סיפור מופלא ולא ידוע. בשיאה מנתה הרשת כ-300 חברים, והיו לה קשרים חובקי עולם וסניפים בסקנדינביה, בבלגיה, בצרפת ואפילו ביפן. הרשת חדרה לכל המקומות החשובים ושידרה אלפי תשדורות וידיעות חשובות. אפילו ללשכתו של גרינג חברה הצליחו לחדור.

ביוני 1941 העבירה הרשת אזהרות חוזרות על הפלישה הגרמנית לרוסיה הממששת ובאה (מבצע ברברוסה), אבל הידיעות התקבלו בחוסר אמון. הטענה הייתה שמדובר במידע בריטי מפוברק.

שמה של הרשת, "התזמורת האדומה", ניתן לה על ידי הגרמנים. אצל הגרמנים כל מי ששידר ידיעות, נקרא "נגן"...

מדוע רשת ריגול סובייטית, טובה ככל שתהיה,
זוכה לאנדרטה בישראל?

סיפורנו מתחיל בפולין, עובר בתל אביב, ממשיך למוסקבה, בריסל ופריז, ומשם חוזר למוסקבה, פולין וירושלים.

לייב (לאופולד) טֶרְפֶּר נולד ב-1904 למשפחה קשת יום בעיירה **נובי טארג** שבדרום פולין. אביו נפטר כשטרפּר היה בן 12. לייב היה מבריק ונחשב במשפחתו לעילוי, ולכן נשלח ללמוד ב**בלבוב** ולאחר מכן ב**קרקוב**.

כציוני נלהב וכקומוניסט הצטרף ב-1918 לתנועת **השומר הצעיר**, ומהר מאוד נבחר להנהלה הארצית של התנועה. ב-1923, לאחר שהשתתף ב**שביתת פועלים בקרקוב**, נעצר והוכנס ל"רשימה שחורה"; בשל כך מקומות עבודה נחסמו בפניו.

ב-1924 עלה לארץ ישראל; הוא עבד תחילה בייבוש ביצות באזור חדרה, ובשנה שלאחר מכן עבר לחיפה והצטרף לשורות **המפלגה הקומוניסטית של פלשתינה (פק"פ)**. יחד עם **ליאו גרספוגל** וחברת ילדות **סופיה (זושה) פוזנסקה** הקים תנועה קומוניסטית חדשה - "**איחוד**". אחד מיסודותיה של התנועה החדשה היה שיתוף פעולה עם ערביי ארץ ישראל. פעילותו לא מצאה חן בעיני שלטונות המנדט, והבריטים גירשו אותו לצרפת ב-1929. בפריז הוא היה לפעיל מרכזי במפלגה הקומוניסטית הצרפתית, ואפילו היה חבר במערכת של עיתון יומי ביידיש: "**דער עמעס (האמת)** - המהדורה היידית של היומון "**פראבדה**".

ב-1937 גייס אותו **יאשה שרווינסקי** למודיעין הסובייטי. **יאשה** נשלח לארץ ישראל בשנות העשרים כדי לפקח כביכול על פעילות **המפלגה הקומוניסטית של פלשתינה (פק"פ)**, אך בפועל כדי להקים רשת ריגול נגד הבריטים. יאשה זכר את הצעיר הנמרץ טרפּר וגייס אותו ל"**רשת יאשה**" שהקים במערב אירופה.

טרפּר הגיע למוסקבה, וממנה נשלח לבלגיה במסווה של **איש עסקים קנדי** כדי להקים שם רשת ריגול. בעזרת חבריו הוותיקים למפלגה הקומוניסטית הקים בבריסל **מפעל שייצר מעילי גשם**. המעילים שווקו **לצבא הגרמני**, כלומר הצבא הגרמני מימן את רשת הריגול נגדו....

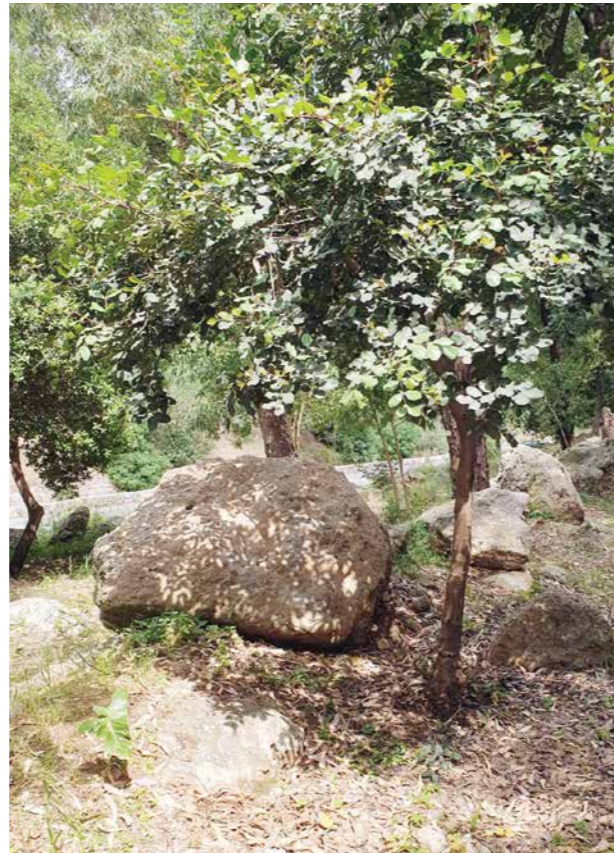
במאי 1940 פלש הצבא הגרמני לבלגיה. טרפּר עזב את בלגיה והגיע לפריז במסווה של איש עסקים צרפתי המוכר ציוד לצבא הגרמני. בבריסל נשארו משדירים של רשת הריגול. כמות הידיעות העצומה אילצה את חברי הרשת לשדר חמש שעות בכל יום, ובדצמבר 1941 הגרמנים תפסו חלק מחברי הרשת. טרפּר עצמו ירד למחתרת, ובנובמבר 1942 נתפס על ידי הביון הגנדי הנאצי בצרפת.

הגרמנים חשבו שהצליחו "להעבירו לצד השני" ורצו להשתמש בו כסוכן כפול. בספטמבר 1943 טרפּר ניצל הזדמנות להימלט מהשמירה עליו. הוא ירד למסתור, לאחר זמן מה יצר קשר עם מוסקבה ושלח ידיעות. אך במוסקבה חשדו שהוא סוכן כפול.

פריז שוחררה מהכיבוש הנאצי באוגוסט 1944. חודשיים אחר כך טרפּר יצר קשר עם משלחת צבאית סובייטית שהגיעה לצרפת. בינואר 1945 **סטלין** שלח את מטוסו האישי כדי להביא את טרפּר למוסקבה, ושם הוא נעצר ונדון ל-15 שנות מאסר בטענה כי שיתף פעולה עם הגסטפו. ב-1955, שנתיים לאחר מותו של **סטלין**, שוחרר מהכלא וקיבל תעודה רשמית המטהרת את שמו.

טרפּר חזר לאשתו ושני ילדיו בפולין.

ב-1974 עלה לישראל והתגורר בדירה צנועה בירושלים. שנה אחר כך התפרסם ספרו האוטוביוגרפי, "**די רויטע קאפעליע**"; הספר תורגם לאנגלית, צרפתית, רוסית ועברית. הוא נפטר בירושלים בשנת 1982 ורק **מעטים הגיעו להלווייתו**. בעיתונות החלו להתפרסם

כתבות וסיפורים בנוסח "איך לא ידענו?", ואלמנתו ליובה קיבלה משר הביטחון אריק שרון את עיטור לוחמי המדינה. האלמנה פנתה לארגון הפרטיזנים בבקשה להקים אנדרטה לכבוד התזמורת האדומה, וקק"ל נרתמה לעניין והקימה את האנדרטה המאוד "קק"לית" ב-1983.

האדמירל וילהלם קנריס, ראש האבווהר (המודיעין הצבאי הגרמני) במלחמת העולם השנייה, טען לימים ש"פעילות התזמורת האדומה גרמה לגרמניה מאתיים אלף אבדות".

ואסיים בציטוט מדברי המנצח הבריטי הנודע **תומס מיצ'ם**: "**מוזיקה גדולה היא זו החודרת לאוזן בקלות ונשמטת מהזיכרון בקושי. אך מוזיקה קסומה לעולם אינה נשמטת מהזיכרון**". אכן, כזו הייתה המוזיקה של התזמורת האדומה.

יער הקדושים, מערת בני ברית ואנדרטת יד אנה פרנק

נפעמים ירדנו מאנדרטת התזמורת האדומה בדרכנו לתחנתנו האחרונה בסיוור. נסענו דרומה על כביש 38, יצאנו במחלף שמשון ועלינו על כביש 395 המוליך ל**רמת רזיאל**. אחרי כמה מאות מטרים פנינו שמאלה ל**יער הקדושים**.

יער הקדושים ניטע כפרויקט לאומי בתחילת שנות החמישים של המאה ה-20. יש בו כשישה מיליון עצים, וזאת על מנת להנציח את המספר שהתקבע בתודעה שלנו כמספר הקורבנות היהודים בשואה. זהו יער מדהים ביופיו, ואני ממליץ בכל לב להגיע אליו במיוחד בחודשים פברואר עד אפריל. מְשֶׁר פָּר !!!

הדרך המתפתלת העבירה אותנו מתחת לשער גבוה המבשר על הגעתנו ל"**יער הקדושים של בני ברית**". נכנסנו ועצרנו ברחבה שבצידה מערה חצובה, "מערת ההתייחדות". בגלל מעשי ונדליזם של מטיילים המערה הזו סגורה ומסוגרת.

ארגון "בני ברית" נוסד בארצות הברית ב-1843 על ידי מהגרים יהודים מגרמניה. הקמתו הייתה מעין תשובה וחיקוי של "הבונים החופשיים", ארגון שיהודים לא היו רשאים להצטרף אליו. "**בני ברית**" הוא ארגון צדקה יהודי בין-לאומי העוסק בשלום העם היהודי ומדינת ישראל, ונאבק נגד אנטישמיות ונגד צורות אחרות של אפליה. אגב, שמו המקורי היה "**Bundes-bruder**" - שם שמשמעותו היא אחי הברית, וזאת על מנת לזהותו כארגון אחווה (סוג ארגוני שהיה נפוץ מאוד באמריקה במאה ה-19 ובמאה ה-20).

מכאן ירדנו בשביל הקצר שהוא חלק מ"**יד אנה פרנק**", אתר הנצחה לאנה פרנק שבקצהו פסל מתכת שיצר ניצול השואה היהודי **פיט כהן**. לאורך השביל מופיעים ציטוטים על אנה ומתוך יומנה. השביל מסתיים בפסל המינימליסטי: מסתור, שמחלוננו ניבט עץ הערמון - שאנה ראתה דרך סדק מהמחבוא שלה. העץ הזה היה הקשר היחיד שלה עם החוץ ועם עונות השנה, והוא העניק לה תקווה.

אנה פרנק

מי הייתה **אנה פרנק**? מה אנחנו יודעים עליה?
נולדה בפרנקפורט ב-12 ביוני 1929.

נפטרה בברגן בלזן בפברואר או במרץ 1945.

יכולתי להסתפק בזה. לכאורה היא אחת מתוך רבים.
אולם אנה הייתה לסמל: היא כתבה יומן שהתפרסם
בעשרות שפות, הוסרט, סופר, נלמד...

הסופר היהודי **פרימו לוי** כתב על יומנה: "**אנה פרנק**
אחת מרגשת אותנו יותר מאין ספור אחרים שסבלו
כמוה, אך פניהם נותרו בחשכה. יתכן שעדיף כך;
אם היינו יכולים להכיל את כל הסבל של כל אותם
אנשים, לא היינו יכולים לחיות".

מי היא אנה? ילידת יוני 1929, בת לאוטו היינריך
פרנק ואשתו **אדית פרנק**, אחות צעירה למרגוט
(ילידת 1926). אוטו היה איש עסקים אמיד, אדית
הייתה עקרת בית.

במרץ 1933 נבחר נאצי לראשות עיריית פרנקפורט,
ומייד החלו הגבלות ורדיפות. אוטו לא היסס, ועוד
באותה השנה העביר את עסקיו לאמסטרדם ופתח בה
סניף של "**אופקטה**" - חברה שעסקה בייצור חומרי
גלם לתעשיית השימורים. אנה הגיעה לאמסטרדם
בתחילת 1934. בבית הספר בלט כישרון הכתיבה שלה.
אנה תוארה כנערה אנרגטית ומוחצנת, מאפיין אשר
עולה גם מסגנון כתיבתה. לאנה הייתה עין ביקורתית
ולשון חריפה; בימינו אולי היו אומרים ש"אין לה עצם
בלשון". נערה מתבגרת... היא לא חסכה בלשונה...

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הולנד הכריזה על
נייטרליות, אך למרות זאת היא נכבשה על ידי **גרמניה**
הנאצית במאי 1940 (יחד עם בלגיה). חלק מהיהודים
גורשו, ואחרים נכלאו במחנות ריכוז דוגמת **וסטרבורק**
ונשלחו מהם לאושוויץ.

אוטו פרנק העביר את חברתו לידי **יאן חיס**, איש
המחתרת ההולנדית, תמורת הכנסה חודשית קטנה.
את החלק האחורי של הבניין שברחוב **פרינסנחראכט**

263 הפך אוטו למקום מסתור בעזרת עובדיו. הכניסה
למחבוא הוסתרה על ידי ארון שמסתובב על ציר,
והחלונות נצבעו בשחור (הייתה פקודת האפלה של
הגרמנים, מה שמאוד הקל).

ב-6 ביולי 1942 זומנה מרגוט ללשכה להגירת
היהודים, ואוטו הכניס את משפחתו למסתור. מאחור
השאייר מסמך המרמז על הגירה חפוזה לשווייץ.
המחבוא פלל שלוש קומות ועליית גג, והוא היה צר
וגבוה כמו בתים רבים באמסטרדם. חבריו ועובדיו
לשעבר של אוטו - **ויקטור קוגלר**, **יוהנס קליימן**, **מיפ**
חיס המזכירה ובעלה **יאן**, **בפ פוסקאול** - דאגו לכל
הצרכים של משפחת פרנק תוך כדי סיכון עצמי רב.

ב-13 ביולי 1942 נכנסה למחבוא משפחת **ואן פלס**
(ההורים הרמן ואוגוסטה ובנם פטר בן ה-16). בנובמבר
1942 רופא השיניים **פרידריך פפר** נכנס לגור בחדר עם
אנה, ומרגוט עברה לחדר עם הוריה. התוספת של גבר
בגיל העמידה גרמה להתנגשויות ומתחים, ואנה בעלת
הלשון החריפה לא חסכה בתיאור הקשיים: "**אני**
רואה את שמונה הנפשות במחבוא כפיסת שמיים
כחולים ומסביבה ענני גשם שחורים [...] **העננים**
הולכים וקרבים אלינו [...] **והנה אנו כבר מוקפים**
סכנה ואפלה עד כדי כך, שבמאמצינו למצוא מוצא מן
הסכנה אנו מתנגשים איש ברעהו".

כיומנה של אנה שימש ספר לאיסוף חתימות בכריכת
בד אדומה-לבנה, ספר שהיא קיבלה במתנה ליום
הולדתה והחלה לכתוב בו ב-12 ביוני. בפתח היומן
כתבה: "**אני מקווה שאוכל לגלות לפניך את כל ליבי**
כאשר עוד לא יכולתי לגלותו לאיש, ואני מקווה
שתהיה לי משען וסעד".

ביומן היא כתבה לחברתה **הדמיונית קיטי** וסיפרה
בו על חיי היום-יום, על לבטיה של נערה מתבגרת ועל
יחסיה עם הוריה, עם המסתתרים האחרים, ובייחוד
עם **פטר ואן פלס** בן ה-16 אשר איתו חוותה את הנשיקה
הראשונה... לפעמים הזכירה גם מאורעות חיצוניים.
הקטע האחרון ביומן הוא מ-1 באוגוסט 1944.

סוף הסיפור: ב-4 באוגוסט 1944, בעקבות הלשנה
אנונימית, פרצו למחבוא סמל האס אס **קרל**
סילברבאואר, איש האס דה ושלושה קציני משטרה
הולנדים. עד היום חלוקות הדעות באשר לזהות
המלשין: אחותה של **בפ פוסקאול** שהתנגדה לעזרה,
משתף הפעולה ההולנדי **טוני אהלרס**, עובד החברה
וילם ואן מארן...

משפחת **פרנק** נשלחה ל**ווסטרבורק**, ומשם ב-3
בספטמבר 1944 ברכבת האחרונה שנשלחה ממחנה
זה לאושוויץ.

ארבעה פניג למבוגר ושני פניג לילד - זה המחיר
אשר גבתה חברת הרכבות ההולנדית עבור נסיעה
לאושוויץ. אדית, אנה ומרגוט עברו את הסלקציה,
אוטו נלקח למחנה הריכוז **אושוויץ 1**. באוקטובר
1944 אנה ומרגוט נשלחו ל**ברגן בלזן**, ואילו אדית
נשארה ב**בירקנאו**. היא נפטרה שבועיים לפני שחרור
המחנה. אנה ומרגוט נפטרו מטיפוס בפברואר או
בתחילת מרץ 1945, ממש ערב השחרור של ברגן בלזן.
לאחר המלחמה חזר אוטו פרנק להולנד. **מיפ חיס**
אספה את דפי היומן לאחר המאסר ושמרה אותם,
ולאחר חזרתו של אוטו העבירה לו אותם.

במרץ 1944 שמעה אנה את שר החינוך ההולנדי הגולה
אומר שירצה להוציא לאור את כל סיפורי הסבל של
ההולנדים. למשמע הדברים אנה שכתבה את יומנה
והוסיפה קטעים כדי לאפשר הוצאה לאור שלהם.
הנוסח המשוכתב הוא גרסה ב' של היומן. **אוטו**
החליט שהוא ימלא את רצונה של בתו ויוציא לאור
את היומן. הוא קרא אותו, צנר חלקים ממנו, ועידן
בייחוד את תיאורי הקטעים המיניים והמריבות עם
האם אדית. זו גרסה ג' של היומן. היומן התפרסם
לראשונה ב-1947 (בהמשך גם בגרסתו המלאה, גרסה
א') והיה לנכס תרבות עולמי.

כאן גם תם סיורנו, לא לפני שזכינו לארוחה כיד
צביקה ורלי. כדרכם הם לא חסכו כל מאמץ לספק
אירוח מושלם וטעים להפליא, כזה שהיה הקדימון
לארוחה השנתית.

חזרנו עייפים אך שבעים. להתראות בסיור הבא.

ליד האנדרטה לזכר אנה פרנק

פרסומת לפלעצאלע - ציבולה

תמיד כשרצתה להכין פלעצאלאך, היו לה שמרים בהישג יד. בהכנת בצק שמרים אימא אף פעם לא שקלה את הקמח: האצבעות שלה "הרגישו" כמה קמח וכמה נוזלים דרושים כדי ליצור את המרקם המיוחד. תמיד אימא הייתה אומרת: "צריך לשים כמה קמח שזה לוקח". פעמים רבות ניסיתי לשחזר את הפלעצאלאך של אימא, ועדיין לא הגעתי לטעם שהיה לפלעצאלאך שלה.

הייתה מכינה פלעצאלאך. היה לה תנור אפייה (גריל) קטן, ובו הייתה אופה את הפלעצאלאך. בעת האפייה אסור היה להסיח את דעתה, כי הפלעצאלאך היו נשרפים במהירות בחום הגבוה. אימא הייתה אומרת: עקרת בית צריכה שעיניה יהיו מרוכזות במה שהיא מבשלת.

כדי להכין את הפלעצאלאך אימא הייתה קונה גוש של חצי קילוגרם שמרים. את הגוש הזה היא חילקה למנות של 30 גרם והקפואה אותן בפריזר; הודות לכך

טובה וקס יו"ר ארגון יוצאי רייביץ בישראל פלעצאלאך בלובלין

בעודנו צועדים תשומת הלב שלנו הוסבה לשלט חוצות אשר הציג מאפה של הקונדיטוריה הסמוכה. התבוננו בשלט ולא האמנו: המאפה שהוצג בשלט החוצות היה פלעצאלע - מאפה שמרים עם פרג ובצל (בלובלין קוראים לו ציבולָה). החלטנו להתיישב שם ולקנות קפה ופלעצאלע. הטעם היה דומה מאוד לטעמו של המאפה שהכרנו מבית הוריי; השוני היה בכמות הפרג (כאן הכמות הייתה מועטה). כיוון שאף אחד מאיתנו אינו דובר פולנית, ביקשנו מהמלצרית הצעירה לקרוא למישהו אשר מדבר אנגלית. הגיעה מלצרית צעירה אחרת, דוברת אנגלית רהוטה, והיא ענתה על השאלות שלנו אליה. השאלה הראשונה שלנו הייתה: מאין המתכונים לציבולה ולשאר המאפים בקונדיטוריה? בתוך הקונדיטוריה היו על המדפים הרבה מאוד מאפים שהכרנו מהבית: רוגאלעך, עוגיות מנדלברויט (שקדים), עוגת לייקה, עוגת תפוחים. עבורנו ההפתעה הגדולה הייתה הפלעצאלע. המלצרית ענתה שבסביבה הזו אשר הקונדיטוריה נמצאת בה, גרו הרבה מאוד יהודים לפני מלחמת העולם השנייה. היא הוסיפה שהמאפה הזה (פלעצאלע) היה ידוע מאוד בלובלין, וכיום הוא מסמל את העיר. מתברר שלכל עיר בפולין יש מאפה אשר "מסמל אותה"; כך למשל קרקוב ידועה במקלות מלוחים (בייגלה).

לסיום, הייתי רוצה לספר על הפלעצאלע שהכינה אימי. אחד המאפים האהובים ביותר עלינו היה הפלעצאלאך עם הבצל והפרג. בכל יום שישי אימא

הוריי, ירוחם ופנינה (לבית בויס) וקס, נולדו בעיירה הקטנה והשקטה רייביץ שבמחוז לובלין. לאימא היו קרובי משפחה שגרו בלובלין, ובילדותה היא ביקרה רבות בלובלין. אבי למד זמן קצר בישיבה בלובלין - זה הקשר שלי ללובלין.

כיום אני היא זו שנושאת את הלפיד ההיסטורי של המשפחה ושל בני העיירה. נסעתי כמה פעמים לפולין, ותמיד ביקרתי בלובלין. בפעם הראשונה ביקרתי בה ב-1988 יחד עם הוריי, דודי מאיר (אחיו של אבי) ואשתו רבקה, ועם ירוחם ליברמן (בן דוד של אבי) ואשתו מילה. התרגשתי מאוד לשמוע במסע זה ממקור ראשון על המקומות שבני משפחתי המבוגרים היו בהם.

באוגוסט 2023 החלטתי להזמין לנסיעה לפולין את בני משפחתי: אחי יוסי, אשתו נאוה, בתם שירה וקס יונה, בנם אלון וקס, הנכדה רוני יונה (בתה הבכורה של שירה) והנכד שילה וקס (הבן הבכור של אלון). במשך כמה ימים "חרשנו את ורשה", וביום ראשון אחר הצוהריים הגענו ללובלין. בחרנו להתאכסן במלון הנמצא במרכז העיר, בכניסה למדרחוב. לאחר התארגנות במלון יצאנו לשוטט במדרחוב וחיפשנו מקום שאפשר לשתות בו קפה. בכניסה למדרחוב קיבל את פנינו שלט גדול המאיר באורות נוצצים, ולידו חזינו במקהלה בשירת א-קפלה. המשכנו לשוטט בין דוכני הגלידה ובין אנשי המקום אשר מילאו את בתי הקפה.

נירה רוסו

הארוחה הפולנית שלי

"ידיעות אחרונות" - מגזין המסעות "מסלול", 1.7.24

שבה שותפים כולם. כל אחד או כל משפחה התבקשו להכין מנה אהובה בנוסח לובלין או הסביבה, לקשט אותה היטב, להקפיד על הטעם והאסתטיקה, "כדי שניהנה יחד מן הזיכרונות המתוקים של מטבחי הורינו והמשפחות שלנו. השנה האולם יהיה מלא. אנא הקדימו להגיע, שלא תבלו בפקקי יום חמישי". למקרא המילים האלו אנו כבר יודעים שמזומן לנו תענוג אישי, קולינרי, חברתי ומגוון.

אדם אוכל זיכרונות

יש זיכרונות שעולים בהשפעת ספר או תצלום, ויש הנעוצים בקריאה או בטקס, באזכרה או בתפילה, ויש מי שמתענגים על האוכל, שהוא מפתח עילאי להשבת זיכרון אבוד.

עמותת יוצאי לובלין נוסדה לפני 65 שנה והשתנתה מאוד בהווייתה ובמטרותיה. בהתחלה שימשו עמותות הזיכרון לתמיכה נפשית וכלכלית לפליטים שהגיעו לבד, ללא קרובים ומכרים. בזכות ועדי הקהילות הם יכלו להסב עתה לארוחות חג, לאכול לשובע ולשים בכליהם. הוכח שאין זה רק בזכות האוכל, אלא בעיקר הודות להמולה הידידותית מכל עבר. אין כאנשים כדי לצקת חיים גם בקרב ציבור ערירי ושובר לב.

בהתחלה כולם התנפלו על מנה אחת: הארוחה הפולנית הסודית

האוכל הפולני אולי אינו נחשב לגורמה, אך עבור יוצאי לובלין וצאצאיהם יש ארוחה שנתית אחת שלה כולם מחכים, והמאכלים בה מספקים חוויה קולינרית ייחודית ומרגשת. הוותיקים מעלים זיכרונות מבית הוריהם, והצעירים מתחברים דרכה לעולם העשיר שהושמד.

בעוד רוב אזרחינו צופים בעיניים כלות בהשמדת ערך ארצנו, התחלתי להבחין בציבור לא גדול העוסק בחירוף נפש דווקא בהשבחת ערך של פינות עצובות ברחבי ישראל. כולל השבת השכינה לאזורי עלטה שנועדו לגסוס. למשל צביקה שולמן וחבריו לעמותת יוצאי לובלין, שהפכו מפעל הנצחה שכולו כאב ואובדן, לפעילות קולינרית תוססת שעולה משמחה ומחברותא. לו הקבוצה הייתה מתפנה לכך אפשר היה להנפיקה לצבירת ערך בורסאי.

כבכל שנה, גם לפני חודשיים, קיבלו חברי הקהילה הזמנה מצביקה ומשותפיו לערב של ארוחה פולנית

שותים קפה עם פלעצאלאך

אופן ההכנה

מנפים את הקמח לקערה גדולה. במרכז הקערה יוצרים גומה, ולתוכה מפוררים את השמרים הטריים. מערבבים את השמרים שבגומה עם הסוכר, ומוסיפים בהדרגה חצי כוס של מים חמימים כדי להמיס את השמרים. מכסים את הקערה במגבת. ממתינים כרבע שעה או יותר עד שהשמרים מתחילים לתפוח. מוסיפים את שאר הרכיבים ומערבבים היטב עד ליצירת בצק רך. מכסים ומשאירים להתפחה במקום חמים במשך שעה לפחות. אחרי שהבצק תופח, מעבירים אותו למשטח עבודה מקומח ולשים היטב. במידת הצורך מוסיפים עוד קמח, עד שמתקבל בצק חלק ורך. מחלקים את הבצק לכדורים, ובעזרת מערוך מרדדים כל כדור לפיתה אוֹבְלִית. משאירים להתפחה נוספת. בעזרת כף יוצרים גומה בפיתה התפוחה, ובה מניחים את תערובת הפרג והבצל (אפשר לפזר עליהם גם מלח גס). אופים בתנור חם.

בתיאבון.

מתכון לפלעצאלאך

מצרכים לבצק

- 500 גרם קמח
- 50-30 גרם שמרים
- כף סוכר
- שתי כפות שמן
- כפית מלח
- כוס וחצי או שתי כוסות מים

ציפוי

- בצל קצוץ (מבצל אחד או שניים)
- שתיים-שלוש כפות פרג
- שתי כפות שמן
- מלח גס

עוגות? היו גם עוגות? חבל. כולם נראים שמיטה מעומלנת וכמה טיפות אלכוהול לא יזיקו להם. בסיום איש לא חש להתפזר. עשרות מוזמנים אסירי תודה יצרו מעגל חונק סביב צביקה ורלי, רעייתו ויד ימינו. חששנו לגורלם. הם נבלעו באהבה.

נו, והיה טעים?

אפילו אחרי ערב של סביאה רבתי ואנקות שובע, לא נוכל להשיב על כך באופן אובייקטיבי או מדעי. לנו ולקהל הנהדר שסביבנו, היה פשוט נשגב. על כן התכנסנו בערב ההוא של מאי, כדי להיזכר במאכלי הבית שמעבר לתהום ההיא. לטעום מחדש ולהחליף מתכונים וזיכרונות.

וכשמדברים על ארוחה פולנית, יש מי שמיד מדמיין תחרות סמויה בין הבשלנים אבל אני לא הבחנתי בכך. להיפך. כל מבשלת המליצה בחדווה על מעדני כולם. ערב של רחבות לב ושובע. אולי בגלל שבזיכרון חיים עדיין סיפורי הרעב, המוות והזוועה של הדורות הקודמים.

ואז צנחתי על שולחן הקבלה בכניסה עם דליה, אורחת כמוני, וניסינו להתוות פרויקט יצירתי שהגתה, אבל זרם אנשים מחייכים נהר אלינו. הם סברו שאנו בין המארגנות ונפלו על צווארינו בברכות. יאללה. שתגיע כבר הארוחה הבאה. מדי שנה הקהל גדל ומתרבה למרות שהעמותה אינה מפרסמת מילה בשום כלי תקשורת. ואנא אל תלעגו לי גם על הדמעה שלא בא לי להסתיר. בערב כמו זה אני בטוחה כתמיד, כמו הקהל הנחוש, שאיש לא יזיז אותנו מכאן, ויהי מה. וכן. זה בפירוש גם בגלל הקניידלך והלוקשלעך וסלט המיזריה.

חן חן צביקה ורלי ונטע ודברת ודני ועוד תריסרי סיעים ומארגנים אחוזי אנרגיה.

מה נאחל ונייחל?

שרק נתראה, אנו, בנינו ובנותינו ונכדינו החיילים, וניינינו הרכים, שלמים ובריאים. תודה.

צונאמי של קניידלך

השולחן ערוך ומוכן עם עשרות תבשילים ומאכלים ובעוד גיציה קוחנה, הדמות של הקומיקאית דורית פלד הרפז, מפרקת את הקהל בהוראת כללים לחשיבה שלילית, יש כאלה העורכים התגנבות יחידים לעבר המנות שהביאו. לא כדי לקטוף מהן קרעים ולזלול, חלילה, אלא כדי לקשט ולפאר אותן עוד יותר בבוא ההונים הפולנים לטרוף טרף.

בכל ארוחה שנתית שכזו יש מנות חובה: חמין, רגל קרושה, קישקע ביתי, מרק צח עם קרעפלך, כבד קצוץ, חלות, ועוד רבות פחות מוכרות כמו סלט מיזריה. אל תתאמצו לחפש את התשובה בשעת סעודה: מדובר בסלט מלפפונים טריים ורעננים, יחד עם המרינדה שבה הם שוחים. והיתה גם נבחרת של 30 סוגי צימעס וצימוקים, ומיד אחריהם מגיע צונאמי של קניידלך בפיסול חופשי. נתחי לשונות נימוחים ורטבים מחזרת אש - תמיד חזרת לבנה במיונז. גיחה חוזרת ללחמניות השמאלץ ולעמדת החמינים. מה יש לכם? פוגרום זה פוגרום.

בכוונה איני מציינת שמות של בשלנים, מלבד זה של גלית, מלחמניות השמאלץ השמימיות (אולי השמאלץ נגזר בכלל מהמילה שמיים?), שגם זכתה במראה דק וחטוב. אוקסימורון.

בבקשה תגידו לי שזו הדיאטה החדשה.

בתוך כל זה נקשרים חיבוקים ונובעות שיחות. מבני לובלין שהגיעו פעם לכאן לאחר שנות שואה ואבדון ומצאו בעמותה נפשות אחיות, תומכים ומממנים בסתר, גם בסיוע בצעידות במסע, ובפעילות שאינה נחה.

וכך הם חוזרים על עצמם שנה אחרי שנה. ללא דרמה. תחילה מתנפלים כולם על הרגל הקרושה, בעוד אני דוהרת הרחק מהגושים הרוטטים מדיפי השום. מה, אין גבול? כוונתי לתפוס מקום טוב ליד עוצבת החמינים ומשם לגבעת סלט הסלק והצנון הרענן והחריף. אחר כך מושמד גדוד מהלביבות, ואיש לא מקפיד אם יש בהן חצילים, גזר, תפודים בלבד, והאוגדה שועטת אל תל הקיגלים הגדול.

אלבום הסעודה השנתית

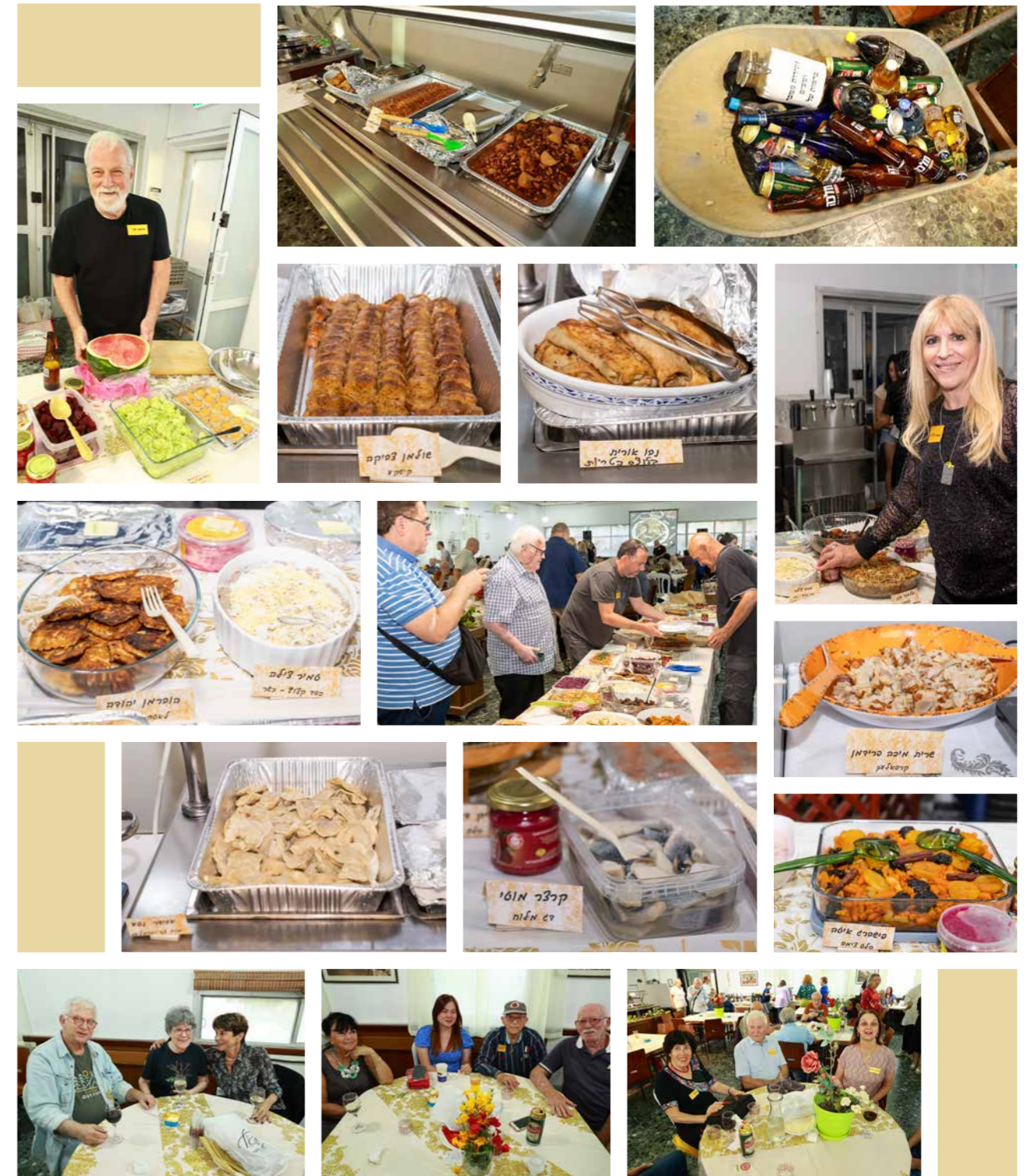
בתואבון!

Photographs: Dima Valershtein

אלבום הסעודה השנתית

בתואבון!

צילומים: דימה ולרשטיין

אלבום הסעודה השנתית

בתיאבון!

אלבום הסעודה השנתית

בתיאבון!

בולקה

לחמניות פולניות de סבתא רבקה

סבתא סיפרה לי שכשהיו יוצאים בערב ממפגשי תנועת הנוער היו עוברים ליד עגלת הבולקלך. שם, על פחמים, היו מונחים כלי חרס קטנים ובתוכם התחממו להן הלחמניות שהיו סוג של אוכל רחוב. המתכון מוגש כאן בגעגועים לסבתא ורבקה ודוד שטוקפיש.

מוסיפים עוד רבע כוס מים/חלב סויה ואת יתרת הקמח, וממשיכים בלישה. מוסיפים את הבצל המטוגן. במידת הצורך מוסיפים עוד מהמים/חלב סויה שנותרו, כף אחת בכל פעם, עד שהבצק מתאחד לכדור. לשים את הבצק בסך הכול כ-10 דקות. מעבירים את הבצק לקערה מעט משומנת ומגלגלים אותו כך שישומן מכל הכיוונים. מכסים בניילון נצמד ובמגבת, ומניחים להתפחה של כשעה במקום חמים. מרפדים את תבנית התנור בנייר אפייה ומקמחים אותה היטב. מחלקים את הבצק לכדורים ומסדרים במרווחים קטנים על התבנית, מפזרים עליהם מעט קמח ומכסים במגבת להתפחה נוספת של כשעה. מחממים תנור ל-200 מעלות ומניחים בתחתיתו תבנית או קערה קטנה חסינת חום, מלאה במים רותחים. מקמחים את הלחמניות. אופים 25-30 דקות, עד שהלחמניות זהובות. מצננים מעט ומגישים. אוכלים טרי טרי. **הערה:** במקור מרחו על הלחמניות שמאלץ עם גריבלעך וקצת חזרת.

מרכיבים:

- 3 תפוחי אדמה בינוניים, שלמים ולא קלופים
- כף שמרים יבשים
- כוס וחצי (360 מ"ל) מים פושרים/חלב סויה
- 3 וחצי כפות (40 גרם) סוכר לבן
- 4 כפות שמאלץ אווז/עוף
- כף מלח דק
- פלפל לבן לפי הטעם האישי
- כוס בצל מטוגן יבש
- 5 וחצי כוסות (770 גרם) קמח לבן רגיל או קמח לחם

אופן ההכנה:

מבשלים את תפוחי האדמה במים עד שיתרככו. מחכים שיתקררו, מקלפים, חותכים לקוביות ומועכים למחית (המשקל צריך להיות 450 גרם). מערבבים את השמרים עם שלושת רבעי כוס מים/חלב סויה. מוסיפים את הסוכר ואת מחית תפוחי האדמה ומערבבים היטב, עד שהמים/חלב סויה נספגים במחית תפוחי האדמה. מוסיפים שמאלץ, פלפל ומלח ומערבבים שוב. מוסיפים מחצית מכמות הקמח ומתחילים ללוש.

סבא וסבתא דוד ורבקה שטוקפיש

צילם: דימה ולרשטיין

תרומות שנתקבלו מאוגוסט 2023 עד אוגוסט 2024

נח	פלמור חנן	נח	הראל ענת	נח	אביר יעקב
360		200		300	
450	פנצר עליזה	400	וייזנברג טובה	300	אבירם טובה
500	פרי שרה	200	וינגרטן רחל ושרית	250	אברהם רות
500	פרידמן ברזניא	200	ויסברוט ברכה	500	אונטרשטיין אהרון
500	קוכמן אידה יהודית	50	וקס טובה	200	און אמיר
400	קורנבלום אורה ואברהם	600	זיו שחר גלעד ויותם	500	איזנמן יצחק
180	קיטלין יעקב	300	זנדברג יואל	100	איכנבוים אסתר ואהרון
200	קרול דבורה	200	טגר מרים	200	ארד אדי
563	קין צבי צוביק	400	טמיר צילה ובנימין	200	בורשטיין מלכה
300	קרצר שרית	200	יסעור עידית	180	בנאש שושנה ושלמה
400	רובין בינה וצביקה	200	לאודן עדנה	1000	בר ישראל שמואל
300	רודגולד אלכסיס	180	לדרמן אלימלך וטובה	200	גולדינגר דורון
100	רוסו נירה	400	מנדלבאום בצלאל	500	גורי גד ואלכס
100	רייך שמעון	500	מץ רבקה	1000	גורני איתן ודניאלה
1250	ריינהרץ זהבה ויוסי	500	משולם לאה	100	גזית הדסה
360	רנדל בודוך בקי	200	נבו אורית	1000	גינדי שפט גלית
200	שחר מינה	100	נהיר ציפורה	150	גן נוי שושנה
200	שטיגל ענת	40	נורמן בני	100	גנזל שמואל
350	שטרנשוס חנה	500	נשרי אברהם	200	גרצר
200	שני עליזה	300	סולד צלינה	200	דהרי רינת
250	שנידמן רחל	400	סלומון עליזה	1200	דקר יוסי
		100	סליגמן רחל	200	הוברמן יהודה
		200	סער נורית	200	הוברמן משה
		200	ענבר אורי	3,000	הוכברג אריה
		260	פיירסטון פולה	500	הלברשטט יוסי ומיקה

תרומות

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה עצמאית, חיה ופועלת בזכות חבריה בלבד. קיומה של העמותה מתבסס על עבודה בהתנדבות של החברים ועל תרומותיהם. אם ברצונכם לראות את העמותה פועלת, ואת "קול לובלין" יוצא לאור, אנו תלויים בנדיבותכם ובתרומתכם, ככל שידכם משגת.

ניתן להעביר תרומה באמצעות:

- שיק לפקודת "עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם" ולשלוח בדואר אל בית הגזבר: **יובל אביר, סוקולוב 55, נתניה 4225433**
- או בהעברה בנקאית לחשבון "עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם", **בנק הפועלים 12 סניף פולג נתניה - 771 מספר חשבון - 019876**

Donations

There is a long tradition of our association not to oblige people to pay for membership in the association, or for having "Kol Lublin". Running the association and especially issuing "kol Lublin" require however considerable financial expense.

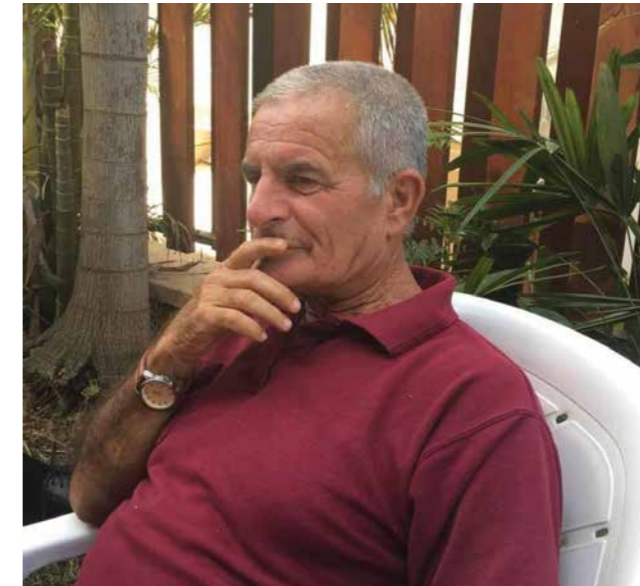
If you feel that issuing "kol Lublin" and continuing the activities of the association are worthy and important, we rely on your generosity and freewill contribution to the "Lublin and vicinity Jewish Heritage Association".

Such donation can be effected either by:

- Bank transfer account of the **Lublin and vicinity Jewish Heritage Association, Bank Hapoalim 12, Branch Poleg 771, Account No. 019876**
- A cheque in order of the **Lublin and vicinity Jewish Heritage Association** mailed to **Yuval Avidar, 55 Sokolov St. Netanya 4225433, ISRAEL.**
- **IBAN: IL 950127710000000019876**

איציק סער (רובינשטיין) ז"ל

9.2.2024-3.4.1947

הוריו של איציק היו דוד ופולה רובינשטיין. בתקופת השואה האב דוד, יליד פולאוו, היה בגטו ורשה ועזר בהבאת מזון ליהודים בגטו; האם פולה שרדה הודות לבריחה ליערות. רבים מבני משפחתם של דוד ופולה נספו בשואה. לאחר מרד גטו ורשה דוד הכיר את פולה, והשניים התחבאו ביערות ובבורות. בסיום המלחמה הם פגשו את נציג ה"הגנה" מארץ ישראל, הגיעו לפריז, ומשם עברו לעיר מרסיי בצרפת והתכוננו לעלייה לארץ.

פולה ודוד עלו לארץ ישראל בספינת המעפילים "לטרון";

הספינה נקראה על שם מחנה המעצר בלטרון, שם רוכזו ראשי היישוב ופעילי המחתרות "הגנה" ואצ"ל לאות מחאה כנגד שלטונות המנדט הבריטי. ספינת המעפילים הפליגה מנמל לה סיוטה שבדרום צרפת ב-19 באוקטובר 1946, נעצרה על ידי כוחות הצי הבריטי, נגררה לנמל חיפה, ומשם גורשו המעפילים למחנה המעצר פמגוסטה שבקפריסין.

איציק, נולד במחנה המעצר ב-3 באפריל 1947. הוא היה בן יחיד בין הבנות שנולדו באותה העת במחנה המעצר בפמגוסטה. רק

לאחר סיום המנדט הבריטי, כשאיציק היה בן שנה וחצי, הוא והוריו עלו לארץ.

בילדותו המשפחה חיה בשכונת כפר שלם בתל-אביב, ושם גם נולדה אחותו היחידה שושיק. איציק היה שובב גדול: הוא אהב לשחק כדורגל, ותמיד היה נעלם מעיני הוריו וחומק למגרשי הכדורגל. לאחר כמה שנים המשפחה עברה להתגורר ברחוב יוסף הגלילי 10 ברמת גן. בהיותו בן 16 איציק החל ללמוד בבית הספר הטכני של חיל האוויר בחיפה, ושם השלים את מסלול ההכנה לחיל האוויר.

איציק גויס לחיל האוויר בשנת 1966. הוא שירת בבסיס תל נוף, ועם השנים עלה בסולם הדרגות ושירת בבסיסים נוספים דוגמת צריפין ורפידיים שבסיני. ב-1985 מונה לנספח חיל האוויר בפילדלפיה. את שירותו בצבא הוא סיים במטה חיל האוויר בשנת 1990 והשתחרר בדרגת אלוף משנה.

לאחר השחרור מצה"ל פנה איציק לתחום הבנייה. יחד עם אשתו נורית הקים את חברת הבנייה "אביר סער", והשניים ניהלו אותה יחדיו במשך שלושים שנה. בשנות פעילותו בתעשיית הבנייה איציק נודע כאדם הגון, ישר ו"איש של אנשים". הוא היה קשוב ללקוחות, לפועלים ולספקים, היה מיודד עימם ולא אִפשר להבדלי דת או תרבות למנוע קיום קשר ידידותי עם כל אדם.

בשנת 1969 נישא לנורית טנא. השניים קיימו זוגיות לתפארת במשך למעלה מ-54 שנים מאושרות והיוו מודל לחיקוי ולהערצה. לאיציק ונורית שני ילדים: ניר ושלי. איציק התברך בשישה נכדים מדהימים והיה סבא פעיל, קרוב ואהוב על כל נכדיו.

בין שלל עיסוקיו של איציק בלטה אהבתו לספורט הלבן - הטניס. הוא היה טניסאי פעיל במשך למעלה מ-50 שנים,

שיחק במועדון הפועל תל-אביב, השתתף בסבב הסניורים ובתחרויות טניס רבות בארץ וזכה בשלל גביעים ומדליות.

בעת לימודיו באוניברסיטת בר-אילן איציק התנדב להדריך וללמד טניס ילדים ובני נוער שהתקשו להסתגל לחברה. הקשרים הטובים והחמים שנוצרו בינו לבין ילדים אלו, נמשכו שנים רבות לאחר שהילדים התבגרו, נישאו והביאו ילדים לעולם.

אביו של יצחק היה בן פולאוו, ולאחר העלייה לישראל היה חבר בקהילה של יוצאי פולאוו בישראל. הקהילה הייתה נפגשת "באופן פורמלי" פעמיים בשנה: בטכס הזיכרון ביום השואה (ליד הגל-עד לקהילת פולאוו בבית העלמין בחולון) ובמפגש השנתי (בבית ציוני אמריקה) בדצמבר, החודש שצוין בו יום השחרור של אנשי פולאוו מידי הנאצים.

לאחר מות הוריו איציק מצא לנכון להיות פעיל בקהילת יוצאי פולאוו ולשמר את זיכרון קדושי הקהילה. לאחר מותו של יושב ראש קהילת יוצאי פולאוו, שמואל אדלשטיין ז"ל, איציק קיבל על עצמו את תפקיד היושב ראש; הוא שיתף פעולה עם אסתר רוקח ז"ל, בתו של שמואל. הודות לאופיו המיוחד והנוח איציק הצליח להיות הרוח

החיה אשר חיברה ואיחדה את כלל הקהילה.

נוסף על המפגשים השנתיים נערך טיול שורשים לפולאוו, ללובלין והסביבה בהשתתפות כמה מנציגי משפחות הקהילה. במהלך הטיול נפגשו המשתתפים בפולאוו עם ירוסלב בטור, כומר אשר פועל כדי לשמר את זכר יהדות פולאוו ואת מצבת הזיכרון לקהילה. הכומר הפגיש את הקבוצה עם ראש העיר ו"יצא מגדרו" כדי לארח את הקבוצה בבניין עיריית פולאוו.

ברבות הימים, לאחר שהצטמצם מספר האנשים אשר הגיעו למפגשים השנתיים של קהילת פולאוו, התקבלה החלטה לחבור לקהילת יוצאי לובלין (פולאוו היא עיר מחוז באזור הסמוך ללובלין). החיבור בין שתי הקהילות היה מהיר, מוצלח וְכָלֵל פעילויות משותפות. איציק שימש כנציג פולאוו בוועד המשותף של שתי הקהילות. נציגי הקהילה המשותפת מצאו באיציק "איש של אנשים", חבר אהוב, או כמו שהגדירו אותו רבים מבני הקהילה אשר באו לנחם בעת השִׁבְעָה: "מענטש".

איציק נפטר ב-9 בפברואר 2024. בן 77 היה במותו.

יהי זכרו ברוך!
המשפחה

איציק עם הכומר ירוסלב באטור ברחובות פולאבי

טניסאי פעיל במשך כ-50 שנה

אלוף משנה בחיל האוויר

לזכרו של אדם יקר

עזר כנגדו, ליוותה אותו בכל הכנסים והאירועים שלנו. הוא היה אבא וסבא גאה בילדיו ונכדיו.

אני מרשה לעצמי לצטט מדברי ההספד שנשא אהוד ברק לזכרו של יוני נתניהו הי"ד: "אני מאמין שחיייו של אדם אינם נמדדים לפי אורך השעות והימים שבין לידתו של אדם ליום מותו, אלא בתוכן שאנו יוצקים לתוכם - ובחזותם שאדם מטביע על סביבתו מכוח אישיותו ומעשיו".

איציק שלנו הותיר חותם משמעותי בליבנו. יהי זכרו ברוך.

חנה פרנקל לבית רכלס

ובאירועים על מנת לשמר את מורשת פולאווי לדורות, לבל תנותק השרשרת.

כשאיציק נוכח לדעת כי ארגון יוצאי קהילת פולאווי מצטמצם, וכי הולך ופוחת הדור, הוא עשה מאמצים כבירים כדי לאחד אותנו עם ארגון יוצאי לובלין. ואכן, החיבור הזה מוצלח ומבורך. לא היה מאושר מאיציק כשהפרויקט המשותף לשני הארגונים, "ארוחה פולנית", הצליח מעל המשוער...

איציק היה אדם נעים הליכות, נוח להתרועע. חשנו כי הוא חבר, כזה המשרה אווירה של רוגע סביבו. הוא ידע "לפרגן" ולומר תמיד מילה חמה.

איציק היה איש משפחה למופת. רעייתו המסורה נורית, שהייתה

קשה לדבר על איציק שלנו בלשון עבר. דבר מותו הפתאומי היכה אותנו בהלם ובאלם.

אני זוכרת היטב את המפגש הראשון עימו, בעת שהוא הוצג כיושב ראש החדש של יוצאי קהילת פולאווי. איציק עמד על הבמה ודיבר בלחש, חיוך ביישני היה נסוך על פניו. תהיתי לרגע אם התפקיד אינו "כבד עליו"...

במרוצת הזמן התברר לכולנו כי איציק מילא את תפקידו במלוא המרץ, בכובד ראש וברצינות רבה. הוא השתדל תמיד לגוון ולהעשיר את התכנים במפגשים שלנו.

איציק ראה בתפקידו שליחות. הוא עמד על כך שנשתף את הדור השלישי והדור הרביעי בכנסים

דברים לזכרו של חברנו איציק סער

דריי קיין מערב, דריי קיין מזרח,
און דער רעשט - קיין דרום,
און דעם בוים געלאָזט אליין
הפּקר פֿאַרן שטורעם.

אויפֿן וועג שטייט אַ בוים,
שטייט ער איינגעבויגן;
אַלע פֿייגל פֿונעם בוים
זענען זיך צעפֿלויגן.

(שני בתים מתוך הבלדה ביידיש "על הדרך עץ עומד", שכתב המשורר איציק מאנגר בשנת 1938 בוורשה)

בסגנון הזמרת שושנה דמארי, והם בוהקים בצהוב מקרן של שמש צוהריים. פתחתי לאיטי את השער האפור, חשבתני על איציק ועל עץ הלימון ועל מה שביניהם. בזיכרונו, איציק, תישאר זקוף קומה, איש משפחה למופת, אוהב אדם וארץ המכבד את העבר ומורשת האבות. אנו אוהבים ומתגעגעים.

תְּהֵא נִפְטֵךְ צְרִיחַהּ בְּצִרְוֹר הַחַיִּים.
מלכה בורשטין

עץ הלימון

וברוחו הצעירה. לא הכרנו אותו כמפקד בצבא, כטניסאי על המגרש בהפועל תל אביב או כיום עצמאי בפרויקטים בתחום הבנייה; הכרנו אותו כמענטש, כשהסבנו אל השולחן יחד איתו. ידענו כי הוא הוא האדם אשר אפשר לומר עליו ש"איתו פותחים שולחן". לא פלא הוא שאיתו וגם עם אשתו נורית, תיבדל לחיים ארוכים, נהנינו ללגום מגביע היין ולהתענג על מטעמי המטבח היהודי בנוסח פולני.

איציק סער היה פעיל מאוד בשימור הזיכרון של קהילת פולאווי שנספתה, והוא הקפיד להשתתף בכל ישיבת ועד ובכל התכנסות. הכבוד למורשת אבותיו בפולאווי היה חשוב עבורו, וההתנהלות שלו דמתה לזו המאפיינת חלק מענפי הספורט: "לקיחת צעד אחורה" מאפשרת תנופה והתקדמות.

בצאתי מבית האבלים על איציק סער, איש משפחה למופת, לא יכולתי שלא להתבונן בפליאה בנוף הרחב של עץ הלימון על ענפיו הכורעים תחת עומס הפרי. הלימונים תלויים כעגילים,

ב-9 בפברואר 2024, שלהי שבט וערב אדר א' בשנת תשפ"ד, חודשים המסמלים לבלוב ושמחה, הלך לעולמו חברנו איציק סער (רובינשטיין).

הידיעה על פטירתו הפתאומית הדהימה את כל שומעיה. איציק סער, החסון כעץ הלימון שבחצר ביתו, כרע נפל מסיבות רפואיות. לכל אחד מהבאים לחלוק כבוד לאיציק סער בפעם האחרונה ולנחם את רעייתו נורית, בנו, בתו ושאר בני המשפחה לתפארת, יש את איציק סער שלו.

איציק סער היה חבר ב"ארגון יוצאי לובלין ופולאווי" ובממשיכה של ארגון זה, "עמותת יוצאי לובלין והסביבה". יחד עם אסתר רוקח ז"ל, כמו גם לאחר פטירתה, עמד איציק בראש החברים הפועלים לשימור הזיכרון של קהילת פולאווי שבמחוז לובלין בפולין. אחד המאפיינים הבולטים של איציק סער היה היותו איש של פשרות: "פיו וליבו שווים", ואת דעותיו הביע בנחישות.

איציק סער שבה את ליבנו בפשטותו, בחזותו הספורטיבית

הכומר של פולאבי אומר "קדיש"

Memories of the Jews of Pulaw in 82. הכומר של פולאבי, יארוסלב באטור, מקיים כל שנה
Anniversary of the pacification of the Pulaw אזכרה לקהילה היהודית.
ghetto. It's a pastor's initiative Jarosław Bator . מאחוריו אבן הזיכרון ליהודי פולאבי.
Together with: Henryk Czech, Marcin Pisula בדקות 14:33 - 15:33 הוא אומר קדיש בעברית

לצפייה בסרט הוידיאו מטקס האזכרה
יש לסרוק את הברקוד
באמצעות מצלמת הטלפון הנייד
וללחוץ על הקישור שמופיע על המסך

תודה לשוקי גורודצקי ששיתף אותנו בסרטון זה.

גד גורי (גוסטב גולדרינג) ז"ל

2024 - 1932

1957. גד גורי

הוריו השכילו לעזוב, וזמן קצר אחר כך הם הבריחו את הגבול (עם מספר בני משפחה) דרך נהר הבוג ללבוב. אלה שנשארו בפולין (למעט דודה אחת) - נספו. אחרי מספר חודשים בלבוב, באביב 1940, הם הועברו על ידי הסובייטים ל'אוז'ר', מחנה עבודה לחיטוב עצים בקרבת הרי אורל, מחנה אותו אולצו להקים במו ידיהם. כעבור כשנה, עם פלישת הגרמנים לברית המועצות, הורו להם להתפנות לאן שירצו, כל עוד זה בכיוון מזרח או דרום - ובני המשפחה

שמו פעמיהם לכיוון דרום מזרח, והתמקמו אחרי מסע ארוך של כחודשיים באוש שבקירגיזסטן, שם זכו לעבור את המלחמה בשקט יחסי. אחרי המלחמה חזרו לפולין, אך נחוישים לעזוב, הבריחו שוב את הגבול, הפעם לכיוון ברלין, אל מחנה העקורים 'שלכטנזה' בסקטור האמריקאי. לפני סגירת אפשרות היציאה מברלין המערבית עוד הספיקו לעבור למינכן, שם אבא השלים את הלימודים שהחסיר בשנות המלחמה, נכנס לתיכון (בו היה

מינכן 1948. עם ההורים יוסף ואסתר

אבא שלי נולד בלובלין (ברחוב ברנרדינסקה 26) ב-1932, בשם גוסטב גולדרינג- בן לזוג הצעיר אסתר ויוסף גולדרינג שנישאו שנתיים קודם לכן (במרוצת השנים, אחרי העלייה ארצה, סבא יוסף היה גזבר ארגון יוצאי לובלין). בתחילת מלחמת העולם ה-2, נחקק במוחו של אבא זיכרון בו הוא הולך עם אימו ברחובות לובלין, ובצד השני של הרחוב העבידו בכפייה יהודים בהעמסת ציוד למשאיות. למרבה המזל,

התלמיד היהודי היחיד) והשלים תעודת בגרות. באותה תקופה גם התחיל להתעניין בבולים, אותם אסף כל חייו, בציפייה להתפנות אליהם בפנסיה.

בשנת 1950, כשאבא היה בן 17 וחצי, עלה עם הוריו לארץ.

ובארץ - קודם כל צבא, אחריו למד באולפן 'עציון' בירושלים כדי לשפר את העברית ה'צבאית' וכהכנה ללימודים, ואז לימודי הנדסה בנאית בטכניון. בשנת 1957 פגש את אמי, רות גליקשטיין, עולה חדשה שהגיעה זה עתה לארץ, אף היא ילידת לובלין (אבות שניהם, כילדים, חלקו ספסל לימודים). הוריי נישאו כעבור כשנה, ב-1958, בתל אביב.

ברוח התקופה עיברת אבא את שמו לגד גורי, וביחד עם חבר ללימודים הקים משרד מהנדסים, 'ברף גורי כ"ץ', והיה מהנדס הקונסטרוקציה של מאות מבנים ברחבי הארץ, ביניהם סינמטק תל אביב, מפעלים, בתי הבראה, בתי חולים ועוד. בגיל 87, אחרי

קרוב ל-60 שנה במשרד, החליט לסגור ולפרוש לפנסיה. אוסף הבולים הגדול שתפח כבר לא כל כך עניין, אך אבא מצא תחביב יצירתי חדש - הכנת קולאז'ים מתמונות שצילם עבור החברים ובני המשפחה, הנכדים והנינים. אבא היה סקרן מטבעו ושאב בשקיקה את העולם מסביבו, התעניין באקטואליה, בחידושים טכנולוגיים, בהיסטוריה, בגיאוגרפיה, בשפות. אהב ללכת להרצאות, סרטים וקונצרטים, ולקרוא, המון לקרוא. לכל מתנה שהעניק תמיד צירף בנוסף ספר מיוחד וקולאז' מעשה ידיו.

כבן דור הנפילים, אבא היה שבע מלחמות וטרגדיות - חווה את זוועות המלחמה בילדות, פעמים רבות היגר/גורש/ברח ממקום למקום בדרך לא דרך, נלחם על ארצנו והשתתף בבנייתה - ובנוסף לכל זה היכה מותה הטרגי בטרם עת של אמי לפני כמעט 30 שנה. ניתן היה לצפות שיהיה כעוס, פסימי, מתלונן. אבל אבא היה תמיד אופטימי, שליו וחייכן. 'בסייידר' מלווה

בחיך גדול או "so far so good" היו לא סתם תשובות קלישאתיות כשנשאל לשלומו, אלא ראיית חיים.

אבא יקר, תודה על הכל - אנו נמשיך בדרכך, אוהבים ומתגעגעים.

בנד, אלכס

1.12.2022 עם הנין

נתן ניישטיין ז"ל

2024-1938

נתן ניישטיין מדליק נר במנורת הזיכרון בכינוס השנתי 2021

נתן היקר, האהוב והאוהב, בעל, שותף נפלא ומקסים, אבא וסבא, גיבורנו האמיתי,

הפרידה ממך כואבת ונוגעת עמוק בליבנו. לפני שנתיים התגלה אצלך הסרטן, ומאז נלחמת בו במאבק בלתי פוסק. נלחמת באומץ לב כאריה למרות הכאבים האדירים הכרוכים בכל טיפול. תמיד שמרת על חוש הומור וחיוך; כששאלנו איך אתה מרגיש, ענית תמיד "טוב". צחקת

עם האחיות, ביקשת שהן יפסיקו להרביץ לך בכל בדיקת דם, ואחרי כל יום טיפול עצרנו תמיד לשווארמה אצל התורכי - רגעים קטנים מלאי משמעות ואהבה. השארת לנו זיכרונות יקרים ומרגשים - אהבה לבית, למשפחה, לארץ ולאנשים שסביבך. האהבה הזו התבטאה בקשרים העמוקים שיצרת, בידע הרחב שלך בהיסטוריה ובבקיאותך בהתפתחות הארץ ואתריה. ביקרת כמעט בכל מקום בעולם, בטיולים רגילים ומיוחדים:

מסע ברכבת לסיביר ולסין, טיול לקהיר, קפיצה להודו וטיסה להונג קונג. והכי הרבה, ביקורים אצל הנכדים: בראשון לציון, בפרדס חנה-כרכור, בארצות הברית ובסינגפור. היו לכם הרבה רגעים של שמחה ואהבה: לקחת אותם לחוגים ולקונצרטים (ואחריהם "ביג מק"), וגם לטיולים בארץ כדי להנחיל להם את האהבה שלך להיסטוריה ולמדינה.

נתן נולד בתל אביב בשנת 1938. הוא למד בבית הספר היסודי "תל נורדאו", ואחר כך בבית הספר התיכון המקצועי "שבח" בכיתתה של המחנכת שולמית אלוני. נתן היה פעיל בתנועת "הצופים", שירת בנח"ל מוצנח, השתתף במבצע קדש, "החזיק קו" בהר הצופים והיה בגרעין לגונן, קיבוץ שהוא התגורר בו כשנתיים ואהב אותו מאוד. למד הנדסת ייצור בטכניון ועבד בחברות "בדק", "אלקטרה" ו"אמקור". נתן היה מומחה למעליות ויצא לגמלאות בגיל 77, לאחר כשלושים שנות עבודה בחברת "צום מעליות".

את מרגלית אשתו הכיר נתן בחתונה של חברים. הוא פתח בחיזור נמרץ עד שהיא נענתה לו, והשניים התחתנו בשנת 1963. נולדו להם שלושה בנים: אמיר, רונן ועידו.

נתן היה פעיל בכמה ארגונים לשימור וללימוד היסטוריה של ארץ ישראל והיסטוריה צבאית. הוא הרבה ללכת להרצאות בנושאי תרבות ומסורת. כאב את המצב בארץ, ובד בבד היה חשוב לו שלא נשכח את המסורת הפולנית. ביתם במרכז תל אביב של הוריו, רגינה ולאון, היה

נקודת קשר ומפגש לכל יוצאי לובלין. בבית הזה היו שידוכים ומשחקי קלפים עם החברים בארגון הלובלינאים, ויחד איתם גם יצאו לטיולים.

האופטימיות שלך, נתן, הראתה לנו את היפה והטוב. גם בתקופה הקשה של המחלה נלחמת בכל כוחך וגילית לנו את הרצון להמשיך לראות את הצד החיובי של החיים.

תודה לך על כל האהבה, הטיולים, העזרה והעצות. תחסר לנו תמיד, אך הזיכרונות והאהבה שלך ימשיכו ללוות אותנו בכל צעד וצעד.

נוח על משכבך בשלום, נתן אהובנו.

אשתו: מרגלית

הבנים: אמיר רונן ועידו

הנכדים: נועם, נדב, ניצן,

אורי, מאיה, אומרי, אופק, עוז

רוני גיטר ז"ל

2023-1947

עמוס עוז כתב פעם:

"שום אדם אינו מתחיל את חייו בתאריך הרשום בתעודת הלידה שלו: כל אחד מאתנו נושא על גבו - או אולי בבטנו - את הוריו ואת הורי הוריו, דורות רבים לאחר שחייהם נוגעים בחיינו. ומה שחשוב יותר: חייהם מעשירים את חיינו".

שורשיו העמוקים של רוני מגיעים 100 שנים לאחור, אל הוועד של בית הספר "יבנה" בעיר לובלין שבפולין.

לפניכם צילום רשמי, חגיגי, טקסי של אנשי תנועת המזרחי, חברי הוועד של בית הספר "יבנה". קאו איך הם יושבים בהדרת כבוד, זקופים, מעונבים. הם התכנסו כאן לטקס פרידה מאליעזר מוקוטובסקי, סבא של רוני ואסתי, לכבוד עלייתו ארצה עם בתו הלנקה, והזמינו צלם מקצועי.

עמקו שורשיו של רוני, גבהו ענפיו, הסתעפו לבלבו ופרחו פארותיו.

חבר בהנהגה הראשית של השומר הצעיר. מזכיר הקיבוץ.

עולמו היה עולם הספרות. הוא קרא המון עוד מילדותו וכתב כל ימי חייו: סיפורים, שירים, כתבות, מאמרים, הצגות, ביוגרפיות, פיליטונים ועוד.

היה מורה מקורי, יצירתי, בעל מעוף.

היה מחנך שחינך לתרבות של חשיבה, לשיקול דעת, לרציונליזם, להומניזם, לאחוה.

עמוקים שורשי הרעות. סבא של רוני וסבא שלי ושל אחי

סדר הישיבה מתוכנן ומחושב. במרכז יושב אליעזר מוקוטובסקי. לידו יושב חברו הטוב אפרים זייטומירסקי, סבא שלי ושל אחי יעקב ז"ל שאתם קראתם לו סופתא.

מעניין לדעת כי לשלושה מתוך החבורה הזאת היו נכדים שהגשימו את הציונות החלוצית בנגב, בספר, מול עזה:

רוני ז"ל, נכדו של מוקוטובסקי, הגשים בקיבוץ נירים;

אחי יעקב ז"ל, נכדו של זייטומירסקי, גם הוא הגשים בקיבוץ נירים;

תבדל"א אסתר רכטמן-ברנרד, נכדתו של שלמה טוביה לקס, הגשימה את החלוציות הדתית בקיבוץ השכון, קיבוץ סעד.

1935. הוועד של ב"ס יבנה בלובלין.

במרכז מוקוטובסקי - סבא של רוני. לידו זייטומירסקי - סבא של נטע.

יעקב היו ידידי נפש. סבי כינה את אליעזר מוקוטובסקי "ידידנו הכי קרוב אלינו".

שלשלת הידידות נמשכה משני הסבים אל ילדיהם ואל נכדיהם. רוני ויעקב, אחי היקר, היו ידידי נפש, כפי שהיו הסבים שלהם.

הנה, כאן בתמונה דור הנכדים: רוני, אני ובעלי. הנכד החסר בתמונה הוא אחי יעקב.

לא בפולין אלא בישראל. לא בלובלין אלא בחורשת הזיתים בנירים שהוקדשה לזכרו.

רוני ויעקב למדו יחדיו בבית הספר העממי, בית החינוך בצפון ע"ש א"ד גורדון.

יחד היו בגדוד להב בקן צפון של תנועת השומר הצעיר. יחד היו בגרעין תדהר. יחד בנו את חייהם בקיבוץ נירים.

בקיבוץ נירים הגשימו את עצמם. קיבוץ נירים היה המקום שהם חיו בו את החיים שרצו לחיות. "נירים זה השם הפרטי שלי", אמר רוני.

תל-אביב הייתה לו עיר הולדת, אבל נירים הייתה לו מולדת.

בשמחת תורה, אוקטובר 1973, נהרג אחי יעקב במלחמת יום הכיפורים.

אחרי חמישים שנה - בשמחת תורה, אוקטובר 2023 - הבעירו פרעות חמאס את יישובי הקפ"ר מול עזה.

נירים הותקפה.

2013. הנכדה של זייטומירסקי והנכד של מוקוטובסקי בנירים בחורשת הזיתים לזכרו של הנכד החסר.

טלפנתי לרוני.

"איפה אתה?!", שאלתי.

"בגיהנום", ענה.

"סופתא היה החבר הכי טוב שלי", אמר לי.

"אתה היית החבר הכי טוב שלי", אמרתי אני.

אלה היו מילותיו האחרונות.

לאחר ימים אחדים כבה אורו של האיש היקר, החכם, הטוב הזה, רוני גיטר.

רוני, ילד של קיץ.

רוני, ילד נצחי.

חכם, רציונליסט, איש אשכולות - אבל ילד.

ילד המדבר עם ציפורים,

ילד חולם.

בוכה בספר "מחניים" עם נמץ'ק הקטן.

מפליג עם האדמירל נלסון מן השלולית אל מרחבי האוקיינוס, מנתק את כבליו ודוהר עם וינטו הרחק הרחק - אל האופק, אל הדרור.

רוני.

נוח בשלום על משכבך, חבר יקר, אוהב ואהוב.

יהי זכרך ברוך.

נטע זייטומירסקי אבידר
דצמבר 2023

חברים מספרים על רוני

רענן גילאון, גיסו

רוני גיטר נפטר ב-7.11.2023, חודש אחרי אירועי ה-7.10. הנוראים. גופו השברירי והחולה לא צלח את המעבר והפינוי מנירים למוסד הסעודי והלא מוכר בבני-ברק. רוני קמל אט אט לנגד עינינו מיום שעבר לסביבה החדשה. רוני חווה בחייו חוויות קשות בתחום הבריאות, ניתוחים ותאונות דרכים, אך צלח את כולם. בין היתר בזכות אחותו המסורה אסתי, שתמיד הייתה לצידו ולא ויתרה. הפעם לא עמדו לו משאביו. האנרגיה שבעבר

חנה, בת דודתו

את רוני האהוב אני מכירה מהיום שנולד להוריו, דודי הלה והרמן, האנשים המקסימים והנדיבים ביותר בעולם. כזה היה גם רוני. ילד שמח עם עיניים כחולות הכי יפות בעולם ומחייכות תמיד. בעשר השנים האחרונות חייו נהיו קשים, ואסתי עשתה הכול בשבילו. רוני אהב את משפחת

הצליח לגייס ובזכותה יצא כמו עוף החול מאותם מצבי חירום מסכני חיים לא עמדה לרשותו. קיבוץ נירים היה לרוני בית וסביבה תומכת בכל שנותיו בקיבוץ, משנת 1965 עת הגיע עם גרעין תדהר של השומר הצעיר ועד 9.10.2023 עת פונה מהקיבוץ. בקיבוץ הגשים את כישוריו כמחנך וכמנהל במוסד החינוכי הבשור, ואף הספיק לכהן תקופה כמזכיר הקיבוץ. רוני, גיסי, היה איש רוח, איש ספר ושיח. רוני אהב לכתוב והוציא לאור ארבעה ספרים. הוא

גם את הלילה נורא מכל עבר בגבורה, אבל כנראה שקע באבל עמוק על אובדן חברים שכל כך אהב, ולא יכול יותר.

ארנון אבני

וראש אגף בשומר הצעיר שם עמד זקוף וללא רגשי נחיתות מול תלמידיו וחניכיו - שאהבו את הרוח הזו, את רוחב אופקיו ואת אופיו הרך והנוח לכל אדם. במשך חייו כתב וכתב. רבים מסיפוריו היו פנטזיות ומשחקי מילים שבהם השתתף בעצמו, כאילו לא היה רוני קטן הקומה, הנכה, אחרי שתי תאונות דרכים

רוביק רוזנטל

התוודעתי לכתיבה המשובחת שלו דרך עלון הקיבוץ, כאשר אותו חיוך שפוך עליה. ביקשתי מהקיבוץ "לשחרר" אותו לתפקיד כתב במערכת השבועון, ורצנו על הגבעות האלה יחד כשנתיים. ההתמחות של רוני הייתה בסיפורים על קיבוצניקים מן השורה, חקלאים, אמנים, או

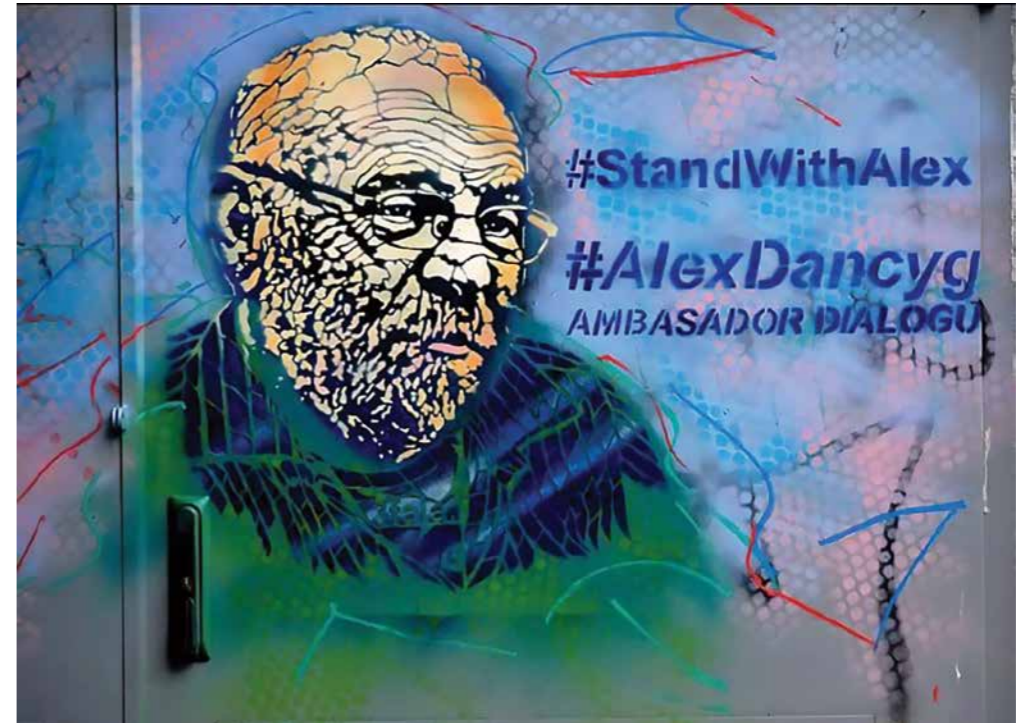
הוא היה קטן קומה ואפו הכפתורי שיווה לו ארשת חייכנית ומאירת פנים - מה שאכן התאים מאוד לאופיו. רוני שבעיני רבים היה 'האיש הקטן הזה' מעולם לא ראה את עצמו ככה. לא בהשוואה לאחרים ובעיקר בעיני עצמו. הוא לא ויתר לעצמו על דבר. לא בעבודה במטע, לא בצבא ולא כמחנך

הכרתי את רוני גיטר היכרות שטחית בחצר קן צפון של השמוץ ברחוב מצדה 25. הוא היה בגדוד להב הצעיר מאתנו בשנתיים, ובלט בפני הירח הצוחקות שלו, פני הליצן העצוב, וכן, בקומתו הנמוכה. כאשר התמניתי לעורך "השבוע בקיבוץ הארצי" ב-1968, הייתי בן 23, ורוני - בן 21.

קשות. בסיפוריו היה תמיד מעין גיבור יודע כל, משעשע ועז רוח. אתמול הוא הלך לעולמו הרחק מנירים. אולי הרגיש פתאום כמו פרח שניתק ביד גסה מהעציץ שבו היו שורשיו, ואשר חרב לפני חודש בהתקפה ברברית והותיר אותו הרחק מאדמתו ומקהילת נירים. יהי זכרו ברוך.

טיפוסים מיוחדים, והיא תאמה לחזון שלי בעריכת השבועון. אחרי שנים פרשנו לדרכנו ולא נפגשנו, למרות שהרצון לכך היה קיים תמיד. פני הירח הצוחקות שלו טבועות בזיכרוני בליגת מלאכי השרת.

יוסי דקר אלכס דנציג ז"ל

ציור קיר בוורשה הקורא לשחרר את אלכס דנציג ז"ל

שוחחתי על אודות אלכס עם אורית מרגליות. אורית ניהלה יחד עם אלכס את דסק פולין ב"יד ושם" משנת 2006 עד שנת 2017. אלכס נשאר בדסק שנה נוספת ופרש ממנו ב-2018. הדברים שלהן מבוססים על שיחתנו.

אלכס נולד בוורשה ב-21 ביולי 1948. כינויו בפולין היה אולש (Olesh); הוא עלה לארץ עם הוריו ניצולי השואה בשנת 1957. ראוי לציין כי הוא צאצא של הרב אברהם דנציג מווילנה,

מחבר הספר "חיי אדם" שהוא קיצור ההלכות המופיעות ב"שולחן ערוך". ראוי גם לציין כי סבו, אביה של אימו, התגורר לפני המלחמה ברחוב מילא 20 בוורשה (הבונקר של אנילביץ' היה במילא 18).

יחד עם ההורים ועם אחותו ללקה התגורר אלכס בארץ בשכונת יד אליהו בתל אביב. אביו היה עורך דין, ואימו הייתה אשת חינוך. אלכס הצטרף לתנועת "השומר הצעיר" ויצא להתיישב בהיאחזות נח"ל בניר עוז. משם הוא המשיך

לגדוד 50 של הנח"ל המוצנח, ועם תום השירות הצבאי חזר לקיבוץ ניר עוז. אלכס התחתן, ונולדו לו ארבעה ילדים: הבנים בן, מתי ויובל והבת לי. לימים הוא היה סב ל-12 נכדות ונכד אחד.

אלכס למד היסטוריה באוניברסיטה העברית בירושלים ובאוניברסיטת בן גוריון בבאר שבע. במשך שנים רבות הוא עבד ב"יד ושם" - הן כמנהל דסק פולין, הן כמדריך ראשי בקורסים למדריכי פולין ובקורסים בגי שבועיים לתלמידים מחו"ל.

בד בבד הוא לא ויתר על עבודת האדמה בקיבוצו והיה חבר בצוות ההשקיה של הקיבוץ; אלכס התגאה בהיותו איש אדמה ואיש ספר. במשך תקופה מסוימת אלכס גם שימש כמזכיר הקיבוץ. בין השאר אלכס היו אחראי על פרויקט שקיבל את אישורו של משרד החינוך: ליצור מפגשים בין נוער ישראל לנוער פולני. מפגשים אלו שיזם אלכס, נמשכו עד אוקטובר 2023. אורית הייתה עזר כנגדו בפרויקט הזה. השניים הם גם אלה שיזמו הגעה של אנשי כמורה פולנים לקורסים ב"יד ושם"; בסך הכול כ-100 אנשי כמורה מפולין הגיעו לישראל כדי להשתתף בקורסים הללו.

אלכס כתב חמישה ספרי הדרכה לאזורים בפולין, לרבות ספר הדרכה למחוז לובלין. אלכס גם קשר קשרים אמיצים עם מרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN", ובאתר של המרכז אפשר למצוא חומר רב עליו.

אלכס היה "טיפוס טיפוס": גינגי, כזה שהמרחק בין הראש לבין הפה קצר ביותר אצלו, לעיתים עוקצני ולעיתים ציני - אבל תמיד חיוך דק נסוך על שפתיו, ותמיד שומר על חוש ההומור המיוחד שלו. לא היה באלכס זדון: הוא היה איש של אמת, תוכו היה כבד. לא היו בו כל זיוף, ניסיון להרשים או חשיבות עצמית. הוא נותר קיבוצניק מחוספס האומר תמיד את אשר על ליבו. אולם התכונה

הבולטת ביותר של אלכס הייתה היותו מורה בנשמתו. אלכס היה בעל ידע מופלא בתחומים רבים. נוסף על הידע האנציקלופדי שלו בכל נושא כמעט, הוא ניחן בזיכרון אדיר. אלכס היה בקי מאין כמוהו בהיסטוריה, ובייחוד בהיסטוריה של יהודי פולין. החשיבה שלו הייתה תמיד חשיבה רחבה: הוא הכיר את כל העצים, אך ראה את היער כולו. בהנחלת הידע שלו, ובייחוד הידע בנושא ההיסטוריה של יהודי פולין, הוא ראה יעד מרכזי בחייו. מבחינתו של אלכס, השואה לא הייתה חזות הכול. עבורו השואה הייתה פרק - אומנם חשוב וקודר, אך רק פרק - בהיסטוריה בת אלף השנים של הנוכחות היהודית בפולין.

אלכס ניחן בידע פנומנלי בספרות ובשירה הפולנית, אולם התעניין לא פחות בספורט בכלל ובכדורגל בפרט. הוא היה אוהד של קבוצת בני יהודה, אותה כינה "בן יהודה", אך גם היה יכול לכתוב בקלות את ההיסטוריה של הכדורגל הפולני. אלכס היה אוהד שרוף של נבחרת פולין, נבחרת שבשנים האחרונות הנחילה לו רק אכזבות.

אלכס היה איש שדגל בהומניות ובסובלנות - הן בהקשר של יחסי יהודים ופולנים, הן ביחסו לאנשים בכלל. הוא היה חילוני מוצהר, אולם גילה סובלנות והתחשבות באנשים דתיים.

אורית סיפרה שבעת היותו בשטח בשירותו הצבאי, הטבחים הטריפו כלי מטבח; הדבר מנע מחיילים דתיים לאכול מהכלים האלה. אלכס דרש כי אף אחד לא יאכל מהכלים כאות הזדהות עם החיילים הדתיים.

אלכס היה באמת בעל זהות כפולה, פולנית וישראלית. לפי דבריו, כל ימיו הוא ניסה לחבר בין פולנים "גויים" ליהודים כדי ששתי הזהויות שלו יוכלו לדור בשלווה האחת עם רעותה. בשנים האחרונות צומצמה מאוד מעורבותו של אלכס בפעילות החינוכית של "יד ושם", והדבר ציער אותו מאוד. אלכס מצא נחמה בפולין: שם היו לו חברים רבים, ושם הוקירו אותו. אלכס קיבל את אות החינוך הגבוה מממשלת פולין, ולאחרונה גם את האות על שם יאן קרסקי.

אלכס לא היה גדול ממדים, אך היה ענק אינטלקטואלי ובעל אישיות יוצאת דופן. על אנשים כאלה אנו אומרים שהיו גדולים מהחיים. כל מי שהכיר את אלכס, לעולם לא ישכח אותו. ב-7 באוקטובר 2023 אלכס נחטף לעזה מקיבוצו ניר עוז על ידי ארגון החמאס. הוא נרצח בשבי, כנראה בפברואר 2024. גופתו נמצאה והוחזרה לישראל, ובאוגוסט 2024 הוא נקבר בקיבוצו ניר עוז.

ת.נ.צ.ב.ה.

מרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN"

המסתורין של אור וחושך

16.3.2024

הפנס האחרון ששרד מהרובע היהודי דולק כנר תמיד ומהווה מנורת זיכרון

למחנה המוות בלז'ץ במשלוח הראשון. עם תום קריאת השמות כבים כל האורות באזור שבעבר היה בו הרובע היהודי. באפלה שמשתררת במקום זוהר פנס אחד בלבד - הפנס האחרון ששרד מהרובע היהודי, דולק כנר תמיד ומהווה מנורת זיכרון. בצידו השני של שער גרודצקה, בעיר העתיקה, האורות ממשיכים לדלוק וחיי היום-יום נמשכים כרגיל. לרגע אחד שער גרודצקה "הופך את עצמו" לשער בין אור לחושך, והמשתתפים בטקס הזיכרון נעים אל החשכה ועושים את דרכם לעברמנורת הזיכרון.

במקום הזה אנו מדליקים נר - אור הזיכרון. המשתתפים בטקס "המסתורין של אור וחושך" מעבירים את הנר מיד ליד; הם עומדים במרחק של כמה עשרות מטרים זה מזה לאורך הדרך שיהודי לובלין הובלו בה אל האומשלגפלאץ, תחנת הגירוש אל מחנה המוות. המסתורין מסתיים ברחוב ז'ימנה, ליד המיצב האומנותי **מקום אין-זכר** - אתר הנצחה ליהודים פולנים שהושמדו במבצע ריינהרד.

ב-16 במרץ 1942 החל בלובלין מבצע ריינהרד, מבצע שמטרתו הייתה השמדת כל האוכלוסייה היהודית בשטחי הגנרלגוברנמן. ביום ההוא יצא מלובלין המשלוח הראשון של תושבי העיר היהודים אל מחנה המוות בלז'ץ. במשך שנים רבות מרכז "שער גרודצקה - תיאטרון NN" מציין את התאריך הטרגי הזה באמצעות פעילות אומנותית וחינוכית. אותו התאריך היה ליום זיכרון לפשעי גרמניה הנאצית נגד יהודי פולין. באמצעות יוזמות למיניהן ופרויקטים אנו שואפים להעניק משמעות לתאריך סמלי זה.

מטרתנו היא שיום השנה למאורעות ה-16 במרץ 1942 יוכר כיום זיכרון לאומי לשואת יהודי פולין. הדרך העיקרית לציון יום זה בלובלין היא באמצעות **המסתורין של אור וחושך**, פעילות אשר ב-22 השנים האחרונות מתקיימת בשער גרודצקה מדי שנה לאחר שקיעת החמה. עם רדת החשכה טקס הזיכרון מתחיל בקריאת שמותיהם של תושבי הרובע היהודי בלובלין לפני המלחמה, תושבים אשר רובם ככולם גורשו

The Mystery of Light and Darkness – 16.3.2024

Brama Grodzka - Teatr NN Centre

The Mystery of Light and Darkness - 16.3.2024

On the 16th of March 1942, Operation Reinhardt commenced in Lublin with the aim of exterminating the Jewish population of the Generalgouvernement. On that day, the first transport of the city's Jewish inhabitants left Lublin for the death camp in Belzec. For many years, on the anniversary of these events, the Grodzka Gate - NN Theatre Centre has commemorated this tragic day through artistic and educational activities. It has become a symbol of our remembrance of the crime committed by German Nazis against Polish Jews. Through various initiatives, we strive to give proper meaning to this symbolic date.

Our goal is to have the anniversary of the events of March 16th, 1942, recognized as a national 'Holocaust Remembrance Day for Polish Jews.' The primary way of commemorating this day in Lublin is through the 'Mystery of Light and Darkness,' held annually for the past 22 years after dark at the Grodzka Gate. The ceremony begins with the reading of the names of the pre-war residents of the Jewish quarter, who were most likely deported in the first transport to the Belzec death camp. Subsequently, in the

space where the Jewish quarter once stood, all lights are extinguished. Amidst the darkness, only a single lantern glows—the last surviving lamp from the Jewish quarter, symbolizing the 'Lamp of Memory.' On the opposite side of the Gate, in the Old Town, lights remain on, and everyday life continues. The Grodzka Gate momentarily transforms itself into a gateway between Light and Darkness, and those participating in this commemoration move into the darkness, making their way toward the Lamp of Memory.

It is at this site that we light a candle - the 'Light of Remembrance,' which is then passed on from hand to hand by the Mystery of Light and Darkness participants, positioned every few dozen meters along the road where Jews were led to the Umschlagplatz, the departure point for transports carrying Lublin Jews to the death camp. The Mystery ends on Zimna Street, at the 'Mis/Remembrance of the Place' art installation - a site commemorating the extermination of Polish Jews as part of Operation Reinhardt.

Tomasz Pietrasiewicz

THE CITY GOES AWAY

The city goes away. Languages go away, letters, inscriptions, menorahs and mezuzoth.

Matzevot go away, as do their fragments.

Torah scrolls go away and their charred shreds too.

Books go away, newspapers, signs, posters, postcards and letters.

Locks and keys go away, and so do nails, hinges, drainpipes,

buckets and bowls, spoons, knives, scissors and needles.

Pieces of bricks go away, and cobblestones too.

There are no more jugs, mugs and plates.

Clothes go away, coat hangers, wardrobes, cupboards, tables and mirrors.

There is no more gold and silver, there are no tablecloths, napkins, wall hangings,

bed linen, down duvets, pillows, chests and suitcases.

Shops go away, soda stalls, foreign exchanges,

market stands, butcher shops, bakeries.

Apartments go away, rooms and kitchens,

attics, basements and staircases,

courtyards, archways, sheds and outbuildings.

Uncovered hideouts go away:

in stoves, walls and under the floor,

in attics and in basements,

behind the wardrobe and inside it.

Toys go away, dolls and puppets.

Shoes go away, yarmulkes, khalats,

shirts, dresses, percales,

wigs and glasses.

Violins go away, trumpets, clarinets.

Dogs go away, cats and flowers.

Horses go away, carts and their drivers.

Doors and windows of the Jewish flats go away.

The photographer goes away, his camera, cuvettes and trays too.

Photographs go away, with the people they show,

in groups or single,

against a background and in the background,

in motion and motionless,

in a studio, in a park, in the street,

young and old, rich and poor, women, men, children,

holidaymakers, soldiers, clerks, lawyers and doctors,

in love, sad, happy,

teachers, shoemakers, tailors, furriers, butchers and bakers,

peddlers and porters, water carriers and glassmakers, musicians,

rabbis, Chassids, shamosim,

communists and socialists, Bundists and Zionists,

marches and rallies, passers-by and onlookers.

The living and the dead go away, entire families go away.

There goes Malke, Aaron, Berek and Moses, Moshe and Rachele,

Jacob, Mordechai, Shlome, Shmuel and Abram,

Mordko, Itzek and Israel, Hersh, Nuta, Yankele.

They go away into the air. The music is playing.

Names, addresses and dates go away, as do names of streets:

Browarna, Nowa, Lubartowska, Wodopojna, Mostowa,

Błotniki, Jateczna, Krawiecka, Krzywa, Nadstawna,

Niska, Okólna, Podzamcze and Zamkowa, Szeroka and Wąska,

Dawna, Wieniawska Lane and Wieniawski Square, Wieniawa.

Houses and streets go away. The city goes away.

Dreams go away. People go away. Trains went away.

There is a river flowing, from under the ground,

washing away mud, sand, ashes, memory.

In the distance the mole's red lamp shines.

Enter rust, mould, damp and dust.

The wind blows.

PODZAMCZE

Each spring. When snow melts from the Castle commons. In the area of the former Jewish Town little pieces of red brick appear. There are a lot of them. They look like pieces of amber washed up on the beach during the storm. They are most visible on hot, rainless days when the ground is dry. You can also find corroded fragments of door locks, window fittings, pieces of drainpipes, nails, rusty keys. The city emerges from the ground, reminding us of its existence, of the foundations of the houses that used to stand here, which are still concealed under patches of grass, asphalt and concrete.

Tzvika Shulman

From the Chairman's Desk

Dear friends,

The issue before you is issue number 60!!! The publication of the 60th issue of the "**Kol Lublin**" newspaper is an important event in every sense of the term. Sixty issues over more than sixty years, each one telling the story of the Lubliner community and their descendants, and for the last decade, the story of the Puławy community as well, who merged with the Lubliner Jewish Organization to create a shared Lublin-Puławy organization.

We are very proud of our newspaper, there is nothing like it in any of the other communities. The content, the information, the photographs and all the rest unite us as a community, allowing us to reach wider audiences, while also serving scholars, tour guides, teachers, and so on.

The editors of "Kol Lublin", **David Shtockfish Z"L**, issues 1-38, and **Neta Avidar**, issues 39-60 - with many more to come - **deserve the much appreciation for their life's work! I thank them in the name of all our members and their descendants.**

Additional thanks to Shmuel Avidar, who served as our copy editor of the last 22 issues.

The last year (we are marking one year from the publication of the last issue) began with a murderous attack on the communities of the Gaza Envelope and went on to a terrible war spanning many fronts. October 7th, 2023 will be remembered forever as a dark day in the history of our people. This day impacted each and every one of us, in all parts of the country and even

those of us living abroad. Each of us knows a person that has been injured, taken hostage or murdered. Many of us felt its impact even in our closest circles. I express my condolences to all the bereaved families. We still find ourselves living day to day mired in this long war, and yet we are still trying to carry out a daily routine. It is almost impossible. The fear, sadness and general mood work to stifle any activity. The November 2023 general meeting was canceled due to the situation, but the rest of the organization's activities took place, nevertheless.

We experienced an additional great sadness alongside all the war-related grief. Our dear and beloved friend **Yitzchak Sa'ar** died suddenly and prematurely in the beginning of this year. Yitzchak Sa'ar Z"L is second-generation to the Puławy community, and was committed with every fiber of his being to its memory. Yitzchak was for many years a member of the organization's board and contributed a great deal to carrying out its activities. Yitzchak knew how to keep members' motivations high, how to listen, give good advice and spread positive energy to everyone. **Yitzchak Sa'ar was a friend, and we miss him dearly.**

On Holocaust Day, we conducted the annual memorial ceremony next to the community monument at the Nachalat Yitzchak cemetery in Givatayim, as is our custom. The Puławy memorial next to the community monument in Holon also took place. Both memorial ceremonies were honorable, moving and meaningful. Thank you to all who participated in these two memorials.

The tenth annual Polish-Jewish dinner also took place once again this year in Kibbutz Nachshonim, in May 2024. Many guests came bringing the very best dishes and we were treated to an especially enjoyable evening. Thanks to board member Dovrat Thompson and her whole family for organizing and hosting the evening.

This year, we completed a project we are very proud of. A significant number of our members participated in writing a book that describes the personal experience of second and even third generations, on their personal journey to Lublin. The book was written over the past year and came out in September 2024. The book launch took place in Beit Ariela in Tel Aviv. Many of our members came to the book launch, where we read parts of the book, sang songs written by Yitzchak Katznelson (led by Dani Admon), and participated in an interesting and important panel discussion. The name of the book is "**Bridge Over A Chasm**" and we'll discuss it in the future.

I wish to thank all those who attended the organization's activities. Thank you also to all those who donated to the organization. The organizational activities are open to all and I

would be happy to meet all of you at our events, memorials and other activities. I would be happy to meet you with your family members as well as those of the younger generation. I promise - it will be very meaningful and significant for you.

We conducted a general meeting of the organization (on Zoom) in September 2024. The NGO operations are fully transparent. The NGO received approval of proper management from the Israel NGO registrar until December 2025.

I want to thank the dedicated board members that make the organization's activities possible. Neta Avidar, Ita Fishberg, Yehudit Meir, Dovrat Thompson, Dani Admon, Idith Yasur, Tzila Tamir, Tzila Masri and Hanna Shternshus. Thank you to our treasurer Yuval Avidar and to the members of the oversight committee Yossi Reinhartz and Shmuel Bar Israel.

May we all be successful in all our efforts, and may we quickly arrive to the end of the war and to times of peace and quiet.

Tzvika Shulman,
Chairman, Lubliner Jewish Organization

Thanks to the **Polish Institute in Tel Aviv** and **Ms. Julia Mackiewicz** for the support at our traditional Polish-Jewish dinner and for supporting the launch of the book we wrote this year, "**Bridge Over a Chasm**".

We would be happy to continue our collaboration in the years to come.

Heritage Tours

View of Ayalon Valley from east to west

טיולי מורשת

תצפית על עמק איילון ממזרח למערב